

Biyoteknoloji ve Sentetik Biyoloji

Prof. Dr. Bektaş TEPE

Mikrobiyoloji

Bölüm 12

Minimal Bir Hücrenin Tasarlanması: Yaşamın Genetik Temeli

- Bir hücrenin genomu, hücrenin yaşamını sürdürebilmesi için gerekli tüm bilgileri içeren temel bir plan görevi görür.
- Mikrobiyologlar, özgürce yaşayabilen bir hücreyi sürdürebilmek için gerekli en az sayıda genin ne olduğunu anlamaya çalışmıştır.
- Bu soruya yönelik çalışmalar özellikle genomları doğal olarak küçük olan *Mycoplasma* türlerinin 1990'larda dizilenmesiyle başlamıştır.
- Ancak bu araştırmanın bilimsel merakı giderecek sonuca ulaşması 20 yılı aşkın bir süre almıştır.

Mycoplasma Türleri ve Minimal Hücre İçin Uygun Zemin

- *Mycoplasma* türleri parazitik yaşadıkları için küçülmüş genomlara sahiptir ve bu nedenle minimal bir hücre tasarımı için uygun bir başlangıç noktası sunar.
- JCVI ekibi, çalışmalara doğal genomları manipüle ederek değil, daha kontrollü ilerleyebilmek için farklı bir yaklaşım ile başlamıştır.
- Araştırmacılar, yaşamın genetik gereksinimlerini çözmek amacıyla öncelikle sentetik, kendini kopyalayabilen bir *Mycoplasma* hücresi üretmiştir.
- Bu ilk sentetik hücrenin genomu, bilinen dizisi temel alınarak laboratuvarında tamamen sentezlenmiş bir genomdur.

Sentetik Hücrenin Ortaya Çıkışı ve Teknolojik Atılım

- Üretilen bu ilk sentetik hücre, minimal ya da tasarım genomu taşıyor olsa da tamamen laboratuvar ortamında oluşturulmuş kendi genomuna sahip bir yaşam formuydu.
- Bu atılım, sentetik biyoloji alanında tasarım genomlarının üretilebilmesini mümkün kılan temel teknolojiyi sağlamıştır.
- Araştırmacılar bundan sonra yaşamı sürdürebileceğini düşündükleri çeşitli minimal genomları tasarlayıp sentezlemiştir.
- Ancak bu tasarlanan genomların hiçbiri başlangıçta yaşayabilen bir hücre oluşturmayı başaramamıştır.

Modüler Genomlar ve JCVI-syn3.0'ın Doğuşu

- Ekip, daha sonra *Mycoplasma* genomunu temsil eden DNA modülleri oluşturarak bunları farklı kombinasyonlarla birleştirmiştir.
- Bu modüllerden oluşturulan genomların hücrelere aktarımı ile elde edilen canlı hücreler üzerinden transpozon mutagenezi yapılarak gereksiz genler belirlenmiştir.
- En küçük genomdan çıkarılan bu gereksiz genlerin ardından JCVI-syn3.0 adı verilen sentetik minimal hücre üretilmiştir.
- JCVI-syn3.0, 531 kilobazlık ve 473 gen içeren genomuyla bilinen tüm özgür yaşayan hücrelerden daha küçük bir genom taşımaktadır.

Minimal Hücrenin Sırrı: Bilinmeyen Genlerin Varlığı

- Sentetik biyolojideki bu ilerlemeler, özgün işlevlere sahip tasarım hücrelerin üretilebileceğini göstermektedir.
- Ancak JCVI-syn3.0'ın genomundaki genlerin yaklaşık üçte birinin işlevinin hâlâ bilinmiyor olması şaşırtıcı bir bilimsel gizem yaratmaktadır.
- Bu durum, hücresel yaşamın genetik temelleri hakkında öğrenmemiz gereken pek çok şeyin olduğunu işaret eder.
- Minimal hücre çalışmaları, yaşamın sürdürülebilmesi için gereken asgarî gen seti konusundaki anlayışımızı derinleştirmeye devam etmektedir.

Endüstriyel Mikrobiyoloji ile Biyoteknolojinin Ayrımı

- Endüstriyel mikrobiyoloji, doğal olarak yüksek verimde ürün üreten mikroorganizmaların büyük ölçekli üretimde kullanılmasını esas alır.
- Bu amaçla genellikle yabancı tipten seçilmiş doğal olarak aşırı ürün üreten suşlar kullanılır ve bu mikroorganizmalar genetik olarak değiştirilmez.
- Biyoteknoloji ise, mikroorganizmaların genetik olarak değiştirilerek doğal olarak üretmedikleri yüksek değerli ürünleri üretmesini sağlar.
- Bu bölümde genlerin klonlanması, değiştirilmesi ve farklı konaklarda verimli şekilde ifade edilmesini sağlayan temel genetik mühendisliği teknikleri tanıtılmaktadır.

Genetik Mühendisliğinin Temel İlkeleri

- Genetik mühendisliği, canlı organizmaların sınırlamalarını aşmak için DNA'nın *in vitro* ortamda manipüle edilmesine dayanır.
- Değiştirilmiş genler, aynı organizmaya ya da farklı bir konağa geri aktarılabilir.
- Bir organizmanın geninin farklı bir konak içinde ifade ettirilmesine heterolog ekspresyon denir.
- Bu süreçlerin tümü için hedef DNA'nın izole edilmesi, saflaştırılması ve işlenmesi gerekir.

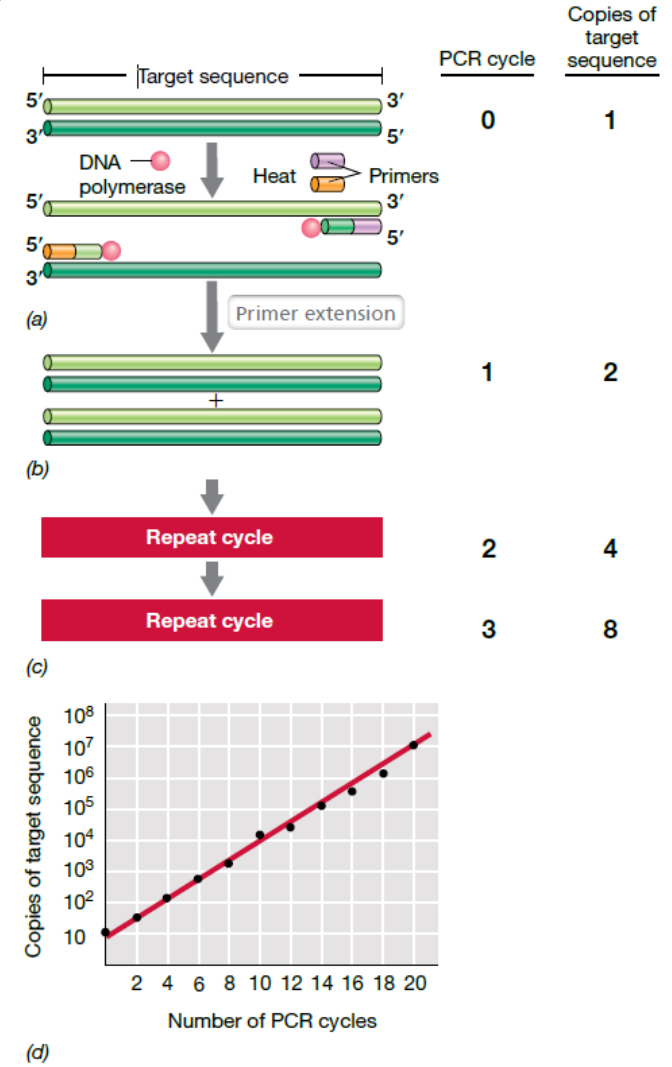

Genetik Mühendisliğinde Kullanılan Araçlara Genel Bakış

- Genetik mühendisliğinin araçları arasında DNA'nın çoğaltılması, nükleik asitlerin elektroforez ile ayrılması ve hibridizasyon yer alır.
- Ayrıca genlerin klonlanması, yabancı genlerin bakterilerde ifade edilmesi ve hedefli mutagenез yöntemleri de bu araçlar arasındadır.
- Bu teknikler, karmaşık genetik sistemlerin amaç doğrultusunda düzenlenmesine olanak tanır.

DNA'nın Manipülasyonu: PCR'in Temel Rolü

- Genetik mühendisliğin ilk adımı, spesifik genlerin saf ve çoğaltılabilir bir hâlde elde edilmesidir.
- Bu amaçla kullanılan en önemli yöntem polimeraz zincir reaksiyonu (PCR)'dur.
- PCR, hedef DNA bölgesini *in vitro* çoğaltarak milyar katına kadar artıran bir DNA replikasyonu sürecidir.
- Her döngüde DNA miktarı ikiye katlanır ve bu nedenle hedef DNA'nın miktarında eksponansiyel (üssel) bir artış gerçekleşir.

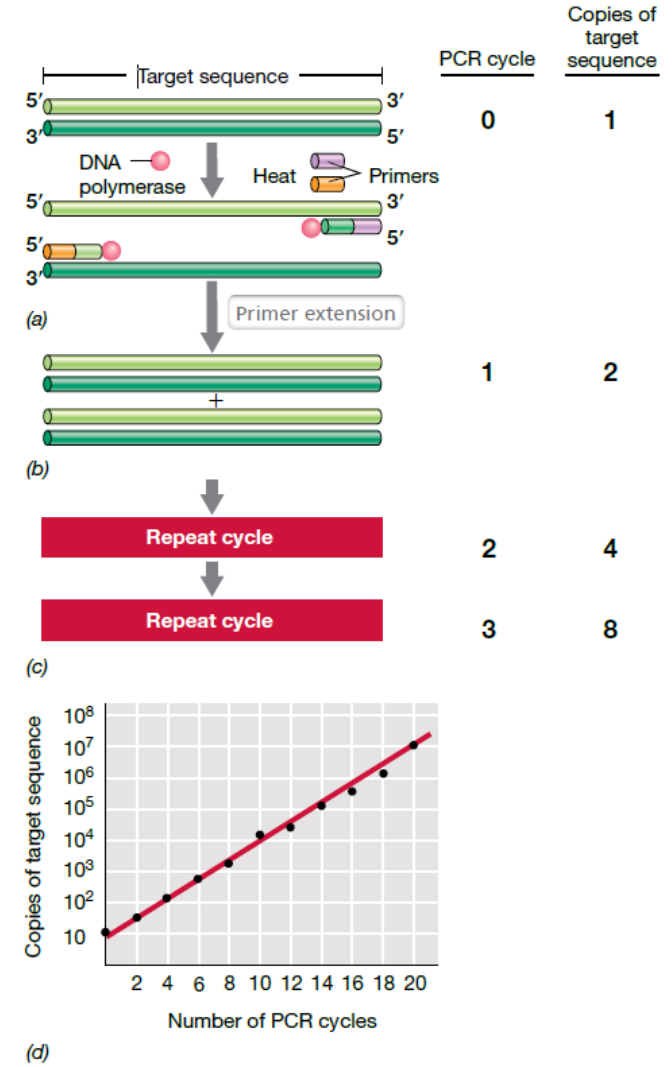

PCR'ın Uygulamaları ve Varyasyonları

- Otomatik çalışan termal döngü cihazları sayesinde çok az miktarda hedef DNA'dan büyük miktarda çoğaltılmış DNA elde edilebilir.
- Hedef DNA'nın başlangıç miktarının ölçülmesi gerektiğinde kantitatif PCR (qPCR) yöntemi kullanılmaktadır.
- PCR'ın bir diğer varyasyonu, RNA'nın önce DNA'ya dönüştürülmesinin ardından bu DNA'nın çoğaltılmasını sağlayan tekniktir.

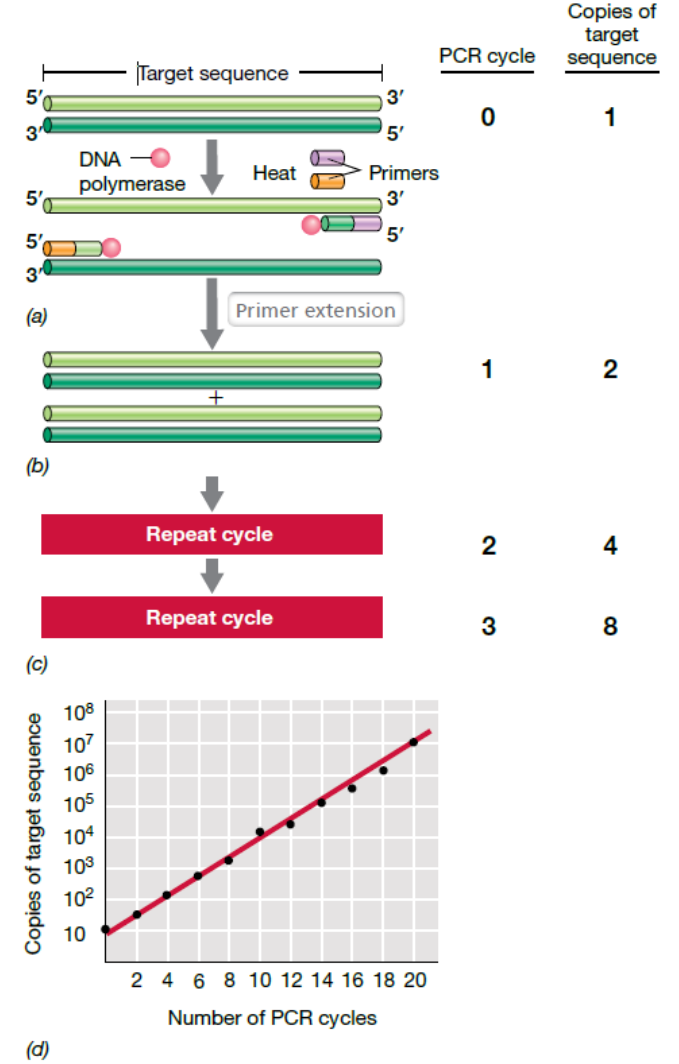
PCR'ın Temel Bileşenleri

- PCR, doğal DNA kopyalama enzimleri olan DNA polimerazlar ile yapay olarak sentezlenmiş DNA oligonükleotid primerlerine ihtiyaç duyar.
- PCR, tam DNA moleküllerini değil, daha büyük bir DNA molekülü içinde yer alan birkaç bin baz çifti uzunluğundaki hedef bölgeleri çoğaltır.
- Bu işlemde hedef bölgeyi sınırlayan iki primer kullanılır.

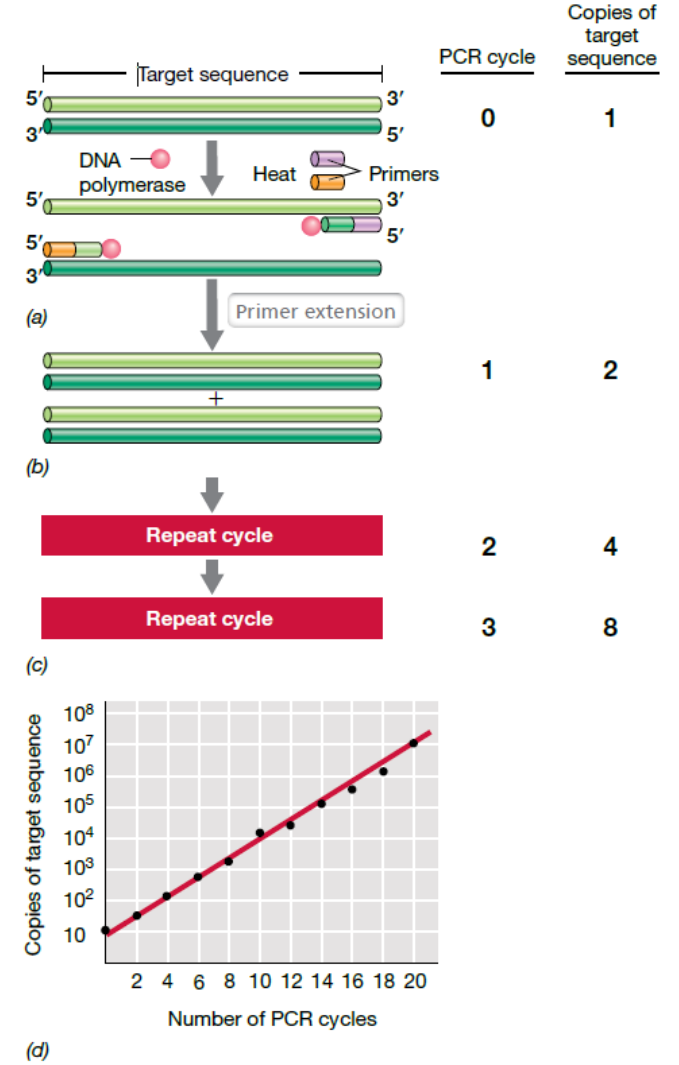
PCR'in İlk Aşaması: Denatürasyon ve Primer Bağlanması

- İlk adımda, kalıp DNA yüksek ısı ile denatüre edilerek iki zincir birbirinden ayrılır (Figür a).
- Hedef bölgenin iki yanına gelecek şekilde tasarlanmış DNA primerleri ortama fazla miktarda eklenir.
- Soğuma aşamasında, kalıp DNA parçalarının birbirleriyle eşleşmesi yerine primerlerle eşleşmesi sağlanır (Figür a).

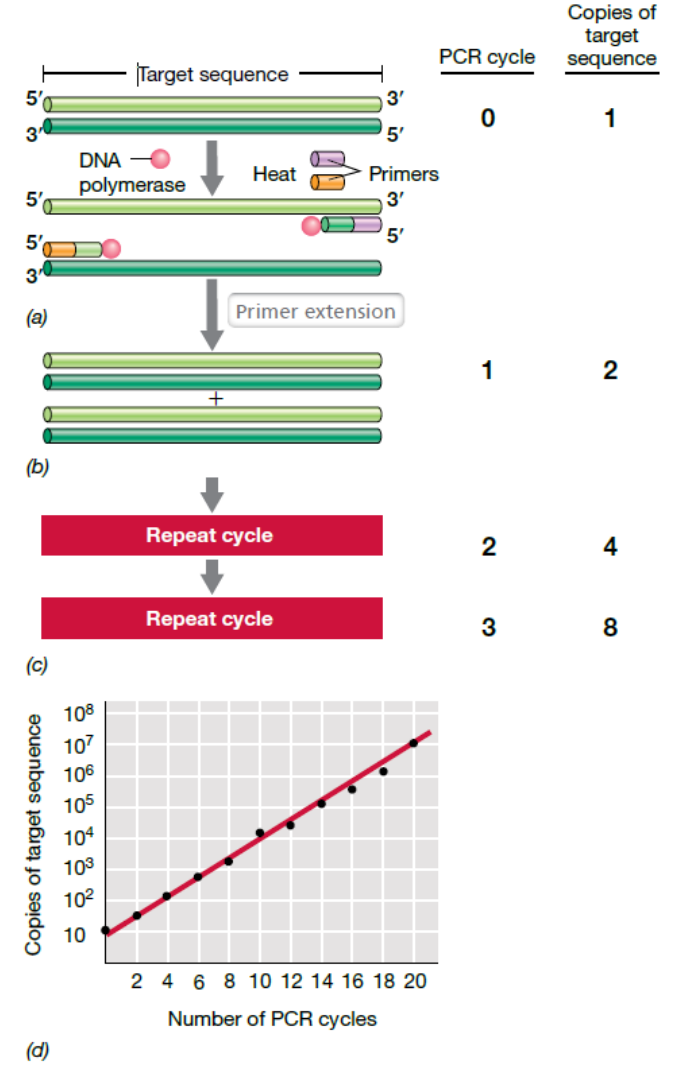
PCR'in İkinci Aşaması: Uzama

- DNA polimeraz, bağlanan primerleri uzatarak yeni DNA zincirlerinin sentezini başlatır (Figür b).
- Bu süreçte kalıp olarak orijinal DNA kullanılır ve hedef bölge enzim tarafından kopyalanır.
- Elde edilen ürünler bir sonraki döngü için kalıp görevi görmeye hazır hâle gelir.

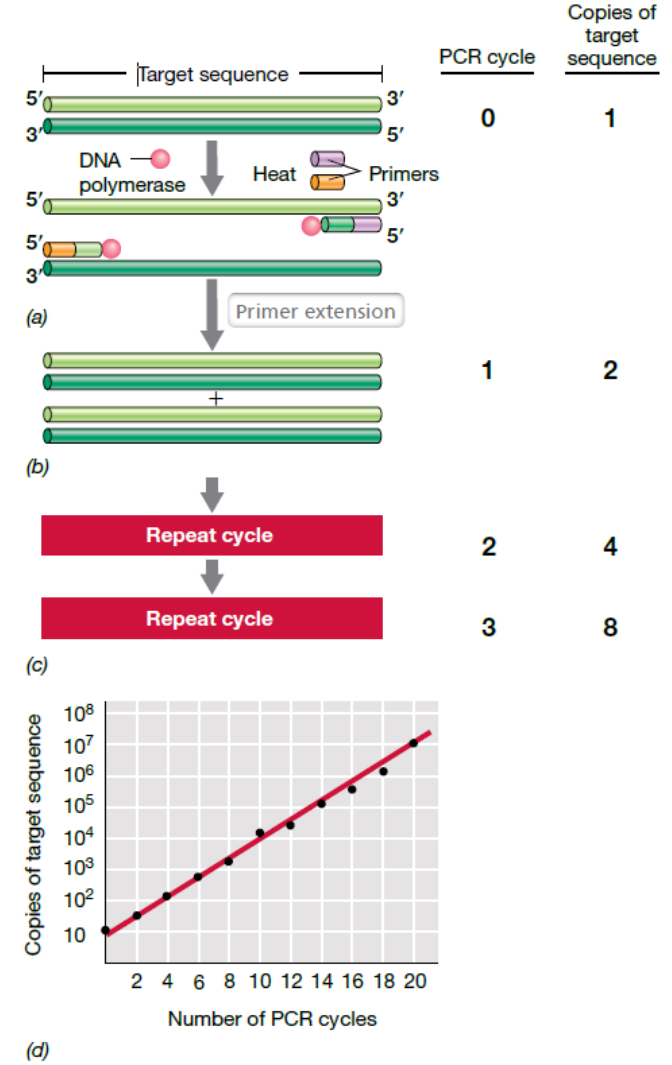
PCR Döngülerinin Tekrarlanması ve Ürün Artışı

- Uygun inkübasyon süresinin ardından karışım tekrar ısıtılarak zincirler ayrılır ve hedef bölgenin miktarı her döngüde iki katına çıkar (Figür c).
- Karışım soğutulduğunda primerler hem yeni sentezlenen hem de orijinal DNA zincirlerine yeniden bağlanır.
- Genellikle 20–30 döngü uygulanır ve hedef dizinin miktarı 10^6 – 10^9 kat artar (Figür d).

Termostabil DNA Polimerazların Önemi

- PCR'da yüksek sıcaklıklar kullanıldığı için enzimin 95°C'de stabil kalabilen bir DNA polimeraz olması kritiktir.
- Taq polimeraz, *Thermus aquaticus*'tan izole edilmiş olup denatürasyon adımından etkilenmeden çalışabilir.
- *Pyrococcus furiosus* kaynaklı Pfu polimeraz, Taq'tan daha yüksek ısıya dayanıklıdır ve ayrıca hata düzeltme (proofreading) aktivitesine sahiptir.

Termostabil Polimerazların Üretimi

- Termostabil DNA polimerazlara duyulan yüksek talep nedeniyle bu enzimleri kodlayan genler *E. coli* içine klonlanmıştır.
- Böylece Taq ve Pfu gibi polimerazlar ticari olarak büyük miktarlarda üretilebilmektedir.
- Bu yaklaşımla hem verim hem de araştırmalarda enzimlere erişilebilirlik artırılmıştır.

PCR'in Kullanım Alanları

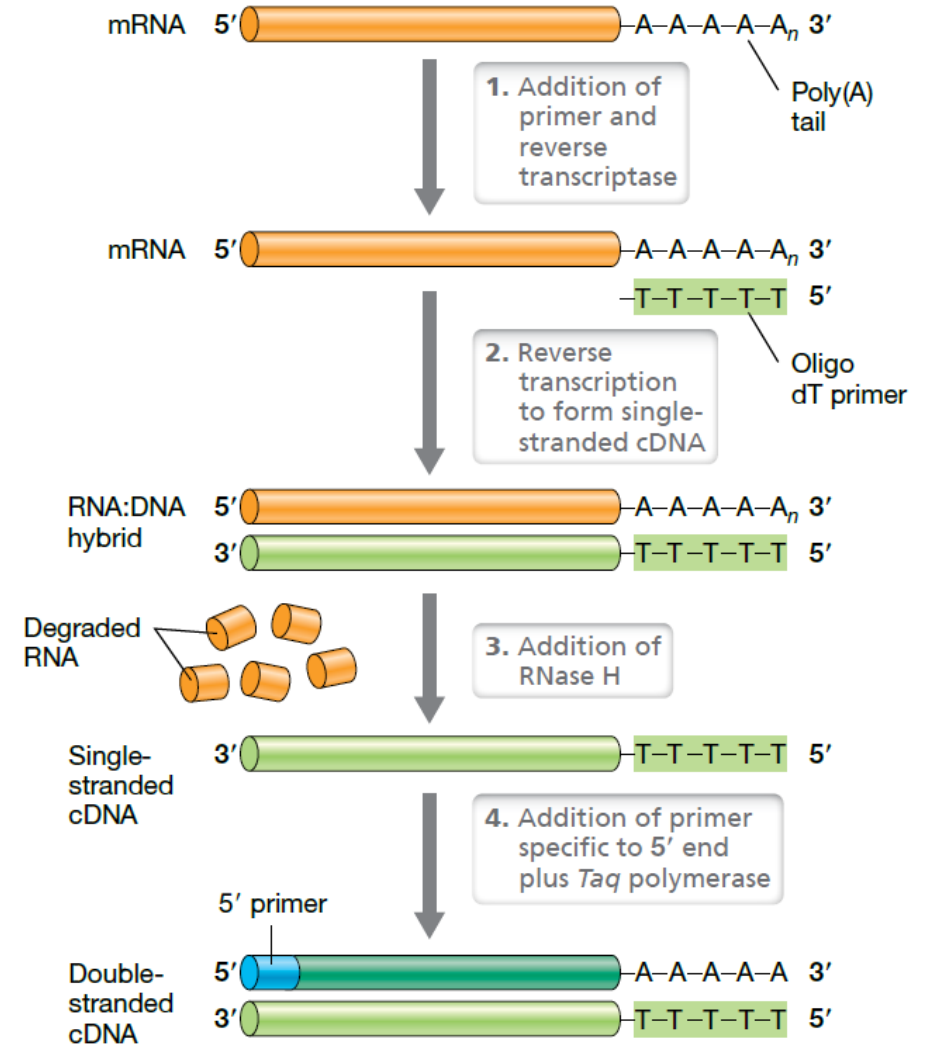
- PCR, gen klonlaması veya dizileme için gerekli DNA'nın kolayca elde edilmesini sağlar.
- Karşılaştırmalı ya da filogenetik çalışmalarda, geniş organizma gruplarında korunan dizilere uygun primerler kullanılarak genler çoğaltılır.
- Bu yöntem, SSU rRNA gibi hem korunan hem değişken bölgeler içeren moleküllerle habitatlardaki mikrobiyal çeşitliliğin incelenmesine olanak tanır.

PCR'ın Hassasiyeti ve Çeşitli Örneklerde Kullanımı

- PCR, çok az miktardaki DNA'yı bile çoğaltabilecek kadar yüksek duyarlılığa sahiptir.
- Mumyalanmış insan kalıntıları, fosilleşmiş bitki ve hayvan örnekleri ve tek bir mikrobiyal hücre gibi çok çeşitli kaynaklardan DNA elde edilmesini sağlar.
- Klinik tanıda ve adli bilimlerde, kan, semen veya doku gibi örneklerden kimlik tespitinde yaygın olarak kullanılır.

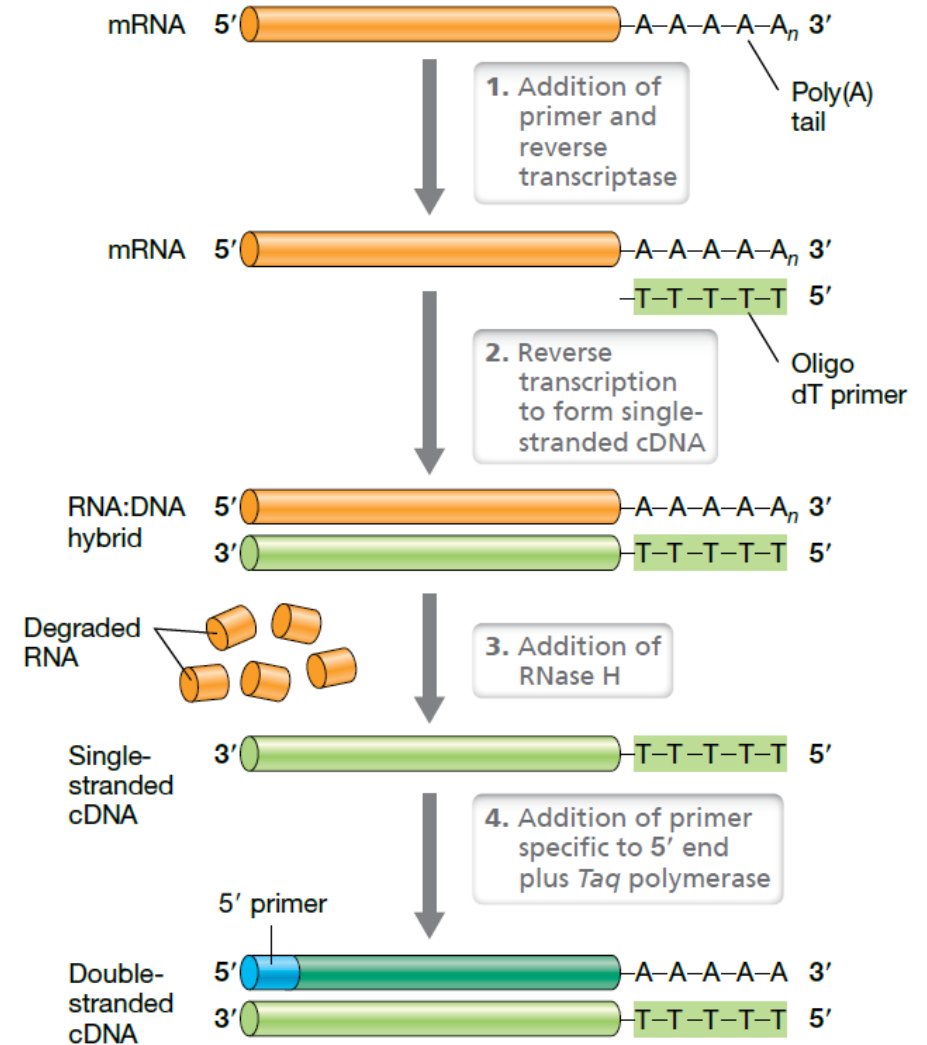
RT-PCR'in Temel Mantığı

- RT-PCR, standart PCR'in bir uzantısı olup mRNA'dan DNA sentezlenmesini sağlar.
- Bir genin ifade edilip edilmediğini belirlemek veya ökaryotik bir geni intronsuz biçimde bakterilerde ifade ettirmek için kullanılabilir.
- Bu yöntemde retroviral bir enzim olan revers transkriptaz, RNA'yı tamamlayıcı DNA'ya (cDNA) dönüştürür.

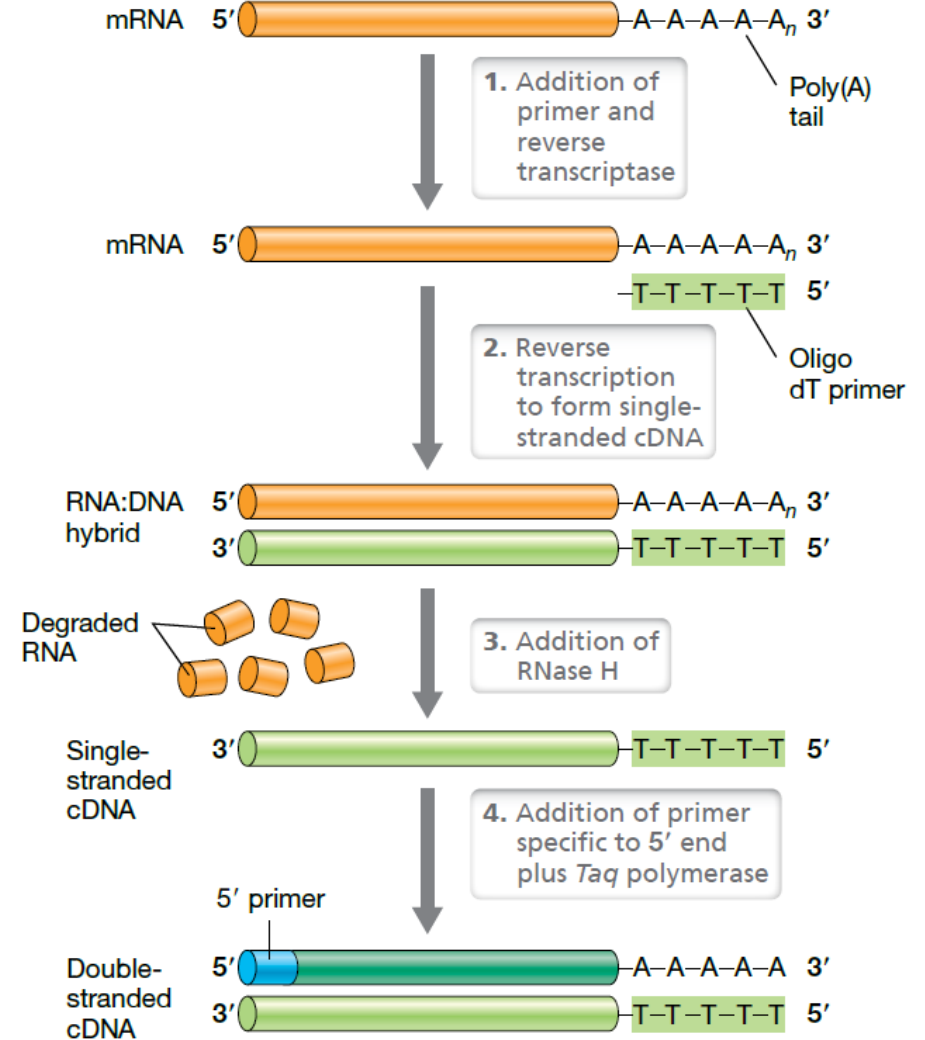
RT-PCR'da cDNA Sentezi

- cDNA sentezi, hedef RNA'nın 3' ucuna bağlanan bir primer aracılığıyla revers transkriptaz tarafından başlatılır.
- Kalıp ökaryotik mRNA'da ise, poli(A) kuyruğuna karşılık gelen bir primer kullanılabilir.
- Revers transkriptazın aktivitesi DNA-RNA hibrit molekülünü oluşturur ve RNaz H bu hibritten RNA'yı uzaklaştırarak tek iplikli cDNA'yı bırakır.

RT-PCR ve İkinci Primerin Kullanımı

- RNaz H ile RNA uzaklaştırıldıktan sonra elde edilen tek iplikli cDNA standart PCR için kalıp hâline gelir.
- Bu aşamada cDNA'nın 5' ucuna bağlanan ikinci bir primer kullanılarak PCR döngüleri başlatılır.
- Böylece RNA kökenli bir gen bölgesi DNA formunda çoğaltılabilir.

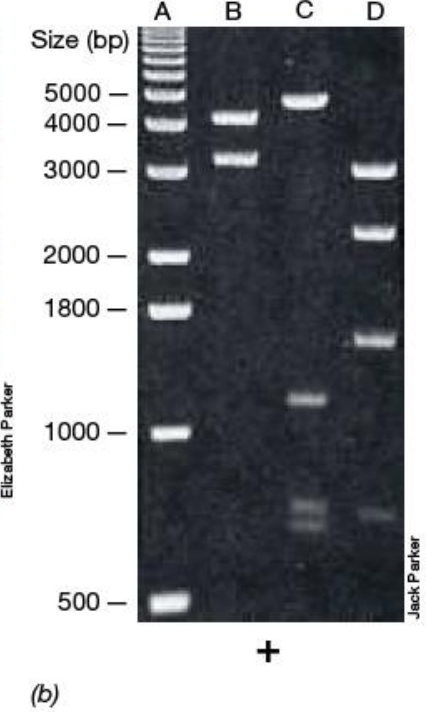

Jel Elektroforezi ile Nükleik Asit Ayrımı

- Nükleik asit amplifikasyonunun başarılı olup olmadığını doğrulamak için jel elektroforezi kullanılır (Figür a).
- Agaroz jelde DNA ve RNA, boyut ve yük farklarına göre ayrılır ve negatif yüklerinden dolayı pozitif elektroda doğru hareket eder.
- Küçük moleküller jelde daha hızlı ilerleyerek büyük moleküllerden daha uzak noktalara ulaşır.

(a)

(b)

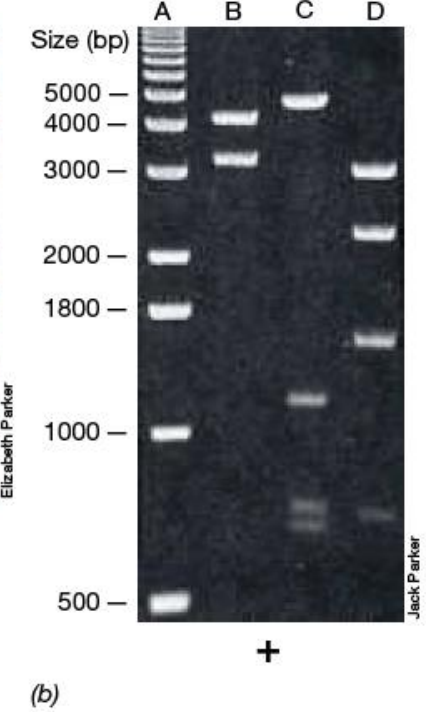

Jel Boyama ve Örnek Boyutlarının Belirlenmesi

- Jel elektroforezinin ardından jel, nükleik asitlere bağlanarak floresans veren etidyum bromür ile boyanır (Figür b).
- Hedef DNA veya RNA'nın boyutu, bilinen büyüklükte fragmentlerden oluşan bir merdiven (ladder) ile karşılaştırılarak belirlenir.
- Ayrılan DNA parçaları daha sonra klonlama veya hibridizasyon gibi çeşitli işlemlerde kullanılmak üzere jelden saflaştırılabilir.

(a)

(b)

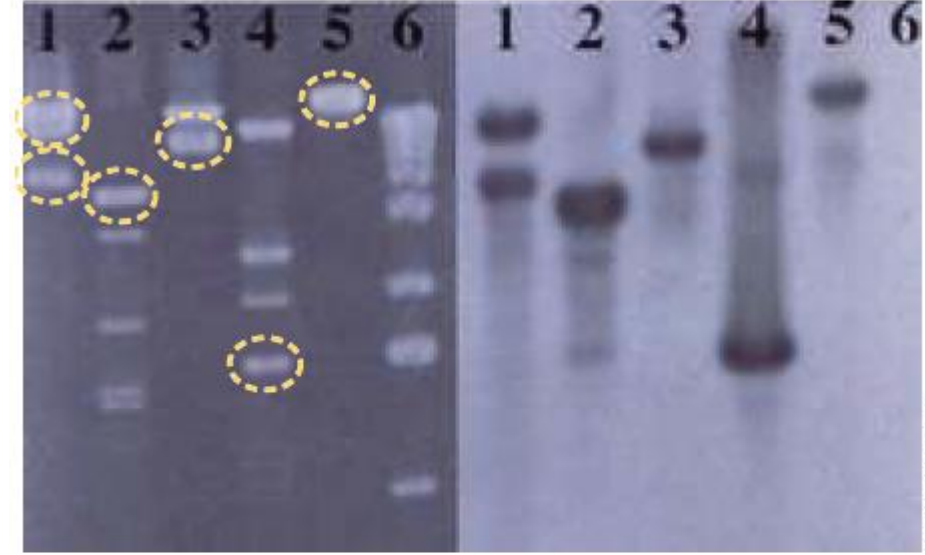
Nükleik Asit Hibridizasyonunun Temeli

- Denatüre edilmiş tek iplikli DNA veya RNA molekülleri, tamamlayıcı baz eşleşmesiyle hibrit çift iplikli yapılar oluşturabilir.
- Bu süreç nükleik asit hibridizasyonu olarak adlandırılır ve DNA ile RNA segmentlerinin tespit ve karakterizasyonunda yaygın bir yöntemdir.
- Kimyasal olarak işaretlenmiş veya radyoaktif prob molekülleri, hedef dizilere bağlanarak hibridizasyonun görünür hâle gelmesini sağlar.

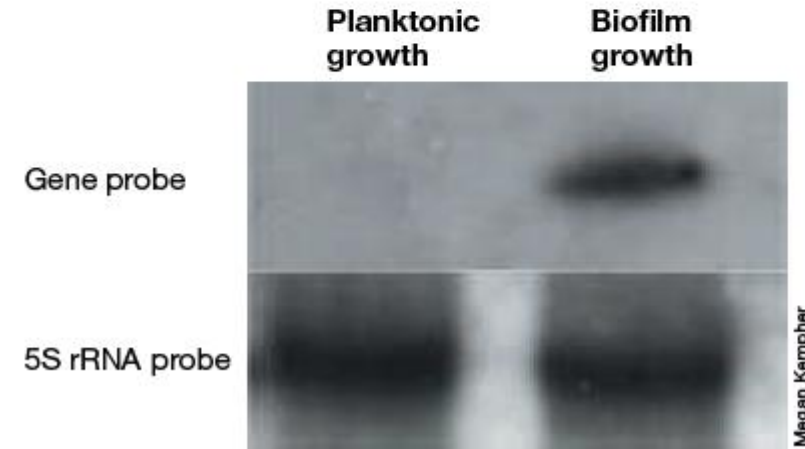

Southern ve Northern Blot Yöntemleri

- Southern blot tekniğinde, jel elektroforez ile ayrılmış DNA parçalarına dizisi bilinen prob molekülleri bağlanır.
- Northern blot yöntemi ise RNA'yı hedef alır ve prob olarak DNA veya RNA kullanılabilir.
- Her iki teknikte de nükleik asitler tek iplikli hâle getirilir, membrana aktarılır ve prob sadece tamamlayıcı dizilerin bulunduğu bölgelere bağlanır.

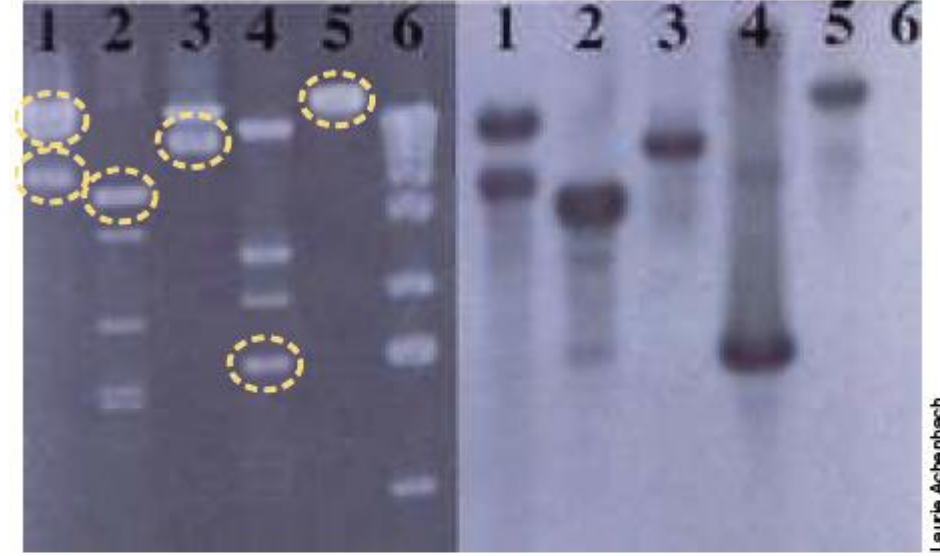
(a) Southern blot

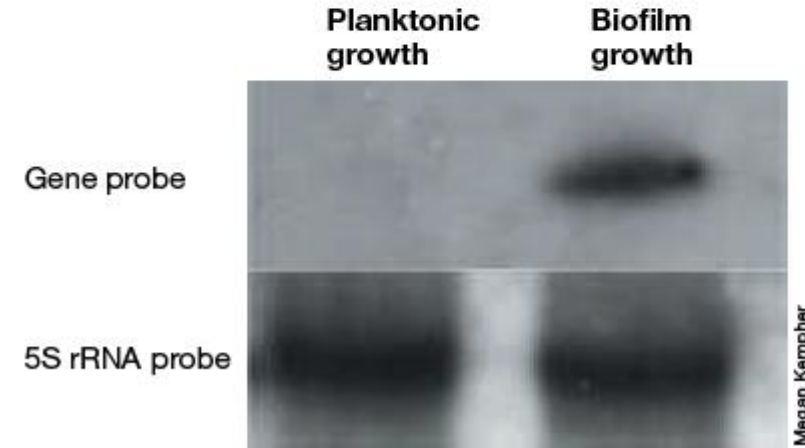
(b) Northern blot

Blotların Yorumu ve Sinyal Şiddeti

- Southern blotlarda probun bağlandığı bölgeler, hedef diziyi içeren fragmentlerin konumunu gösterir.
- Northern blotlarda sinyal yoğunluğu, hedef genin mRNA bolluğuna dair yaklaşık bir fikir verir.
- Bu yöntemler, gen tespiti ve gen ekspresyon seviyelerinin değerlendirilmesinde düzenli olarak kullanılır.

(a) Southern blot

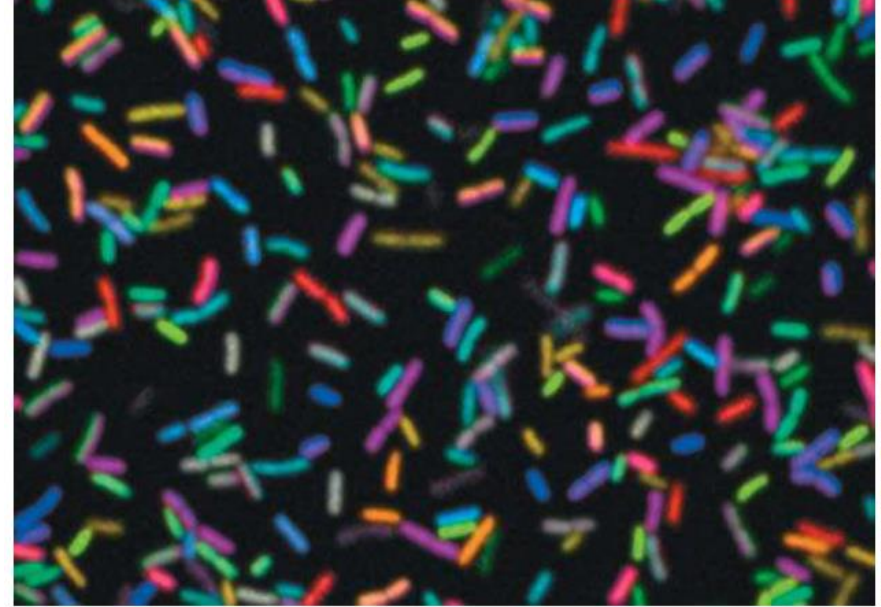

(b) Northern blot

FISH Tekniği ve Uygulamaları

- FISH, floresan işaretli prob moleküllerinin hücre içindeki belirli DNA veya RNA dizilerini hedeflemesine dayanır.
- Klinik örneklerde patojenlerin veya çevresel örneklerde belirli bakterilerin tanımlanmasını sağlar.
- Yandaki figür, sekansları yalnızca küçük farklılıklar gösteren 28 farklı *E. coli* suşunun sekiz farklı prob kombinasyonu ile ayırt edilmesini göstermektedir.

Alex Valm and Gary Borsy, Marine Biological Laboratory, Woods Hole, MA

Hibridizasyonun Omik Çalışmalardaki Rolü

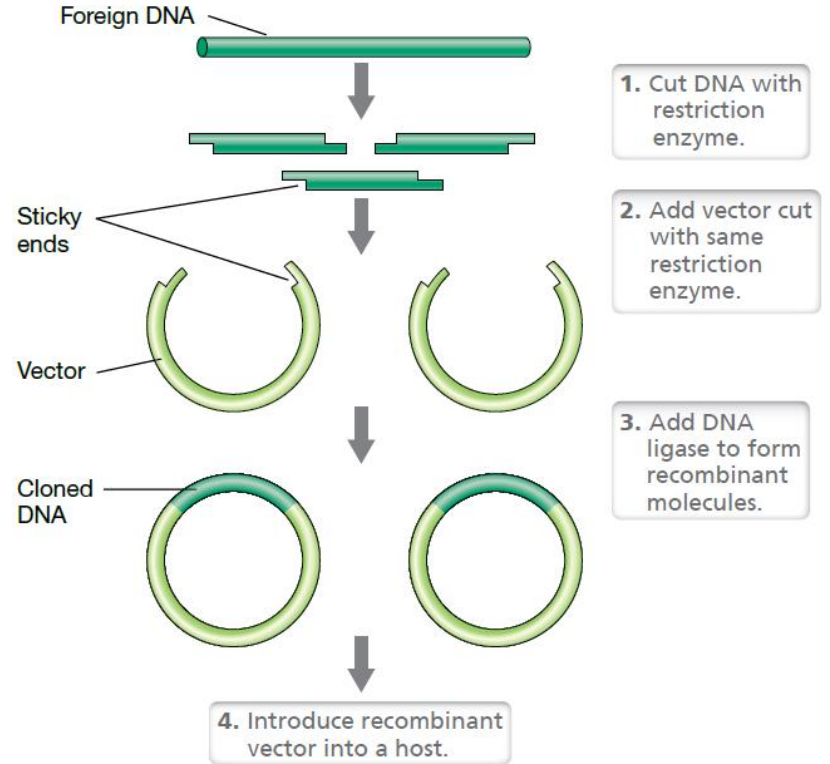
- Hibridizasyon, transkriptomik ve meta-transkriptomik gibi omik yaklaşımlarda gen ifadesinin geniş ölçekli izlenmesinde önemli bir araçtır.
- Saf kültürlerde ve doğal popülasyonlarda mikroarray teknolojisi ile genom çapında ifade profilleri incelenebilir.
- Bu teknik, çok sayıda genin aynı anda analiz edilebilmesine olanak tanıyarak modern moleküler biyolojide önemli bir yer tutar.

Moleküler Klonlamaya Giriş

- Moleküler klonlama, istenen genlerin orijinal kaynağından alınarak küçük ve kolay manipüle edilebilir bir genetik elemana taşınmasıyla gerçekleşir.
- Bu süreç sonunda farklı kaynaklardan DNA içeren rekombinant DNA molekülleri oluşur.
- Rekombinant vektör uygun bir konağa aktarılınca klonlanmış DNA çoğalır ve genetik mühendisliğin temelini oluşturur.

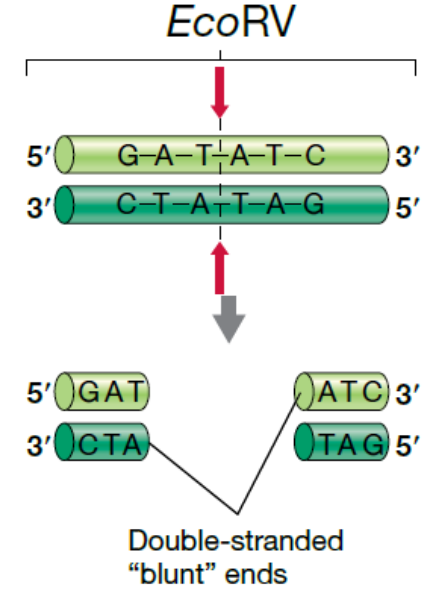
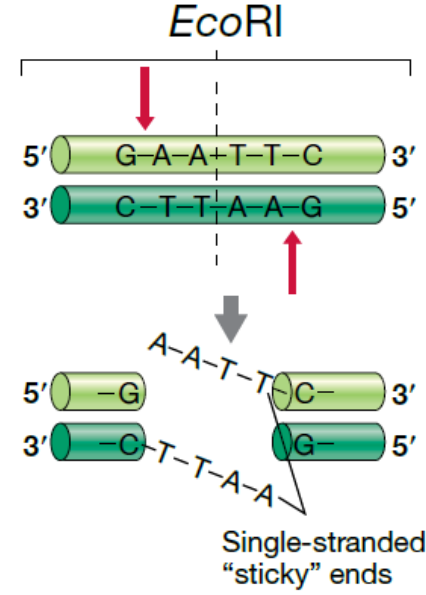
Gen Klonlamasının Genel Çerçevesi

- Kaynak DNA izole edildikten sonra ilk adım DNA'nın bir klonlama vektörüne yerleştirilmesidir.
- İkinci adım, vektörün uygun bir konağa aktarılmasıdır.
- Kaynak DNA, PCR ile çoğaltılmış bir gen, revers transkriptaz ile sentezlenmiş DNA ya da tamamen sentetik olarak üretilmiş DNA olabilir.
- Klonlama vektörleri bağımsız çoğalabilen küçük genetik elementlerdir ve yabancı DNA'nın taşınmasına olanak sağlar.

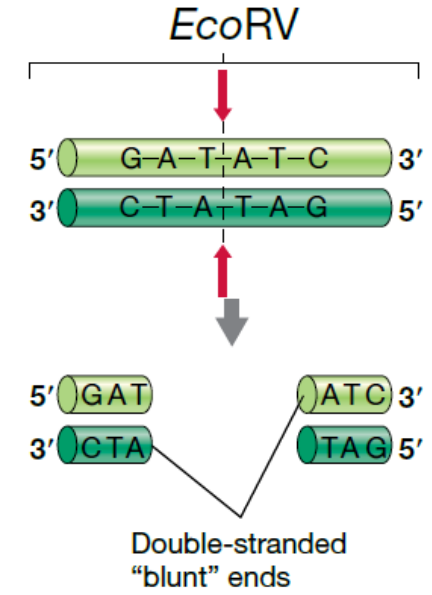
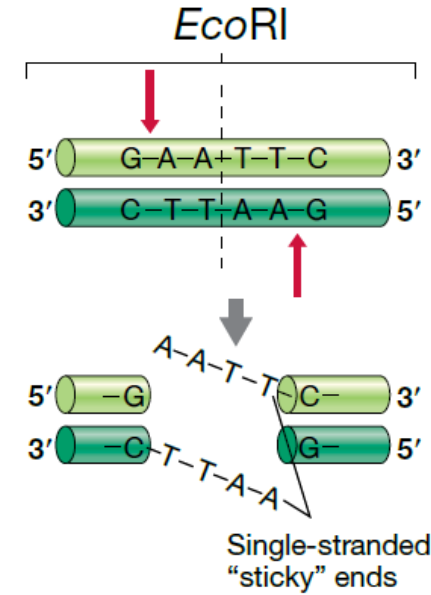
Restriksiyon Enzimleri ve Kesim Mekanizması

- Klonlama vektörleri genellikle yabancı DNA'nın bir restriksiyon bölgesine eklenmesini mümkün kılacak şekilde tasarlanır.
- Restriksiyon endonükleazlar belirli baz dizilerini tanır ve fosfodiester bağınyı keserek çift iplikli kırıklar oluşturur.
- Bu tanıma dizileri genellikle ters tekrarlar şeklindedir ve palindrom olarak adlandırılır.

Bakterilerde Restriksiyon Enzimleri ve Kesim Tipleri

- Farklı özgülüklere sahip restriksiyon enzimleri Bacteria aleminde yaygındır ve hücreyi viral DNA'ya karşı korur.
- Hücre kendi genomundaki olası restriksiyon bölgelerini çoğunlukla metilasyon yoluyla modifiye ederek kendi enzimlerinden korunur.
- EcoRI enzimi çift iplikte kademeli kesik oluşturarak “yapışkan” uçlar meydana getirir, EcoRV ise doğrudan karşılıklı keserek küt uçlar oluşturur.

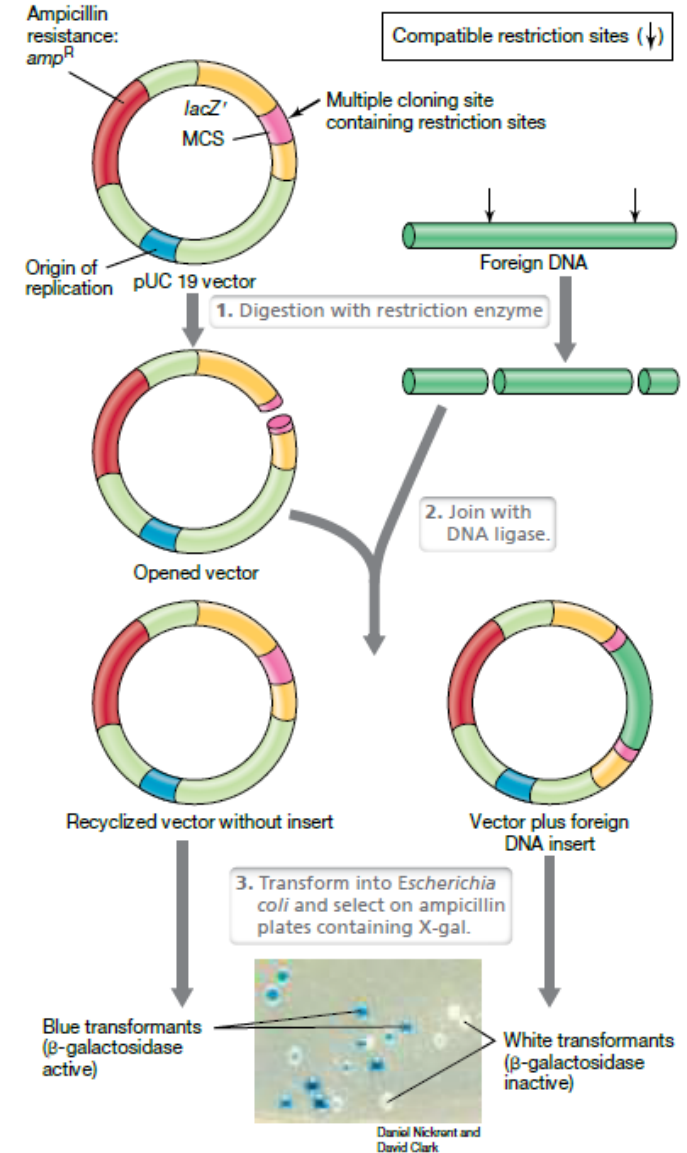

Kaynak DNA ve Vektörün Birleştirilmesi

- Kaynak DNA ve vektör aynı restriksiyon enzimiyle kesildiğinde oluşan tamamlayıcı yapışkan uçlar DNA ligaz ile birleştirilebilir.
- PCR ile elde edilen DNA ürünlerinin vektöre eklenmesinde de DNA ligaz görev alır.
- Böylece gen veya DNA fragmenti vektörün uygun bölgesine yerleştirilmiş olur.

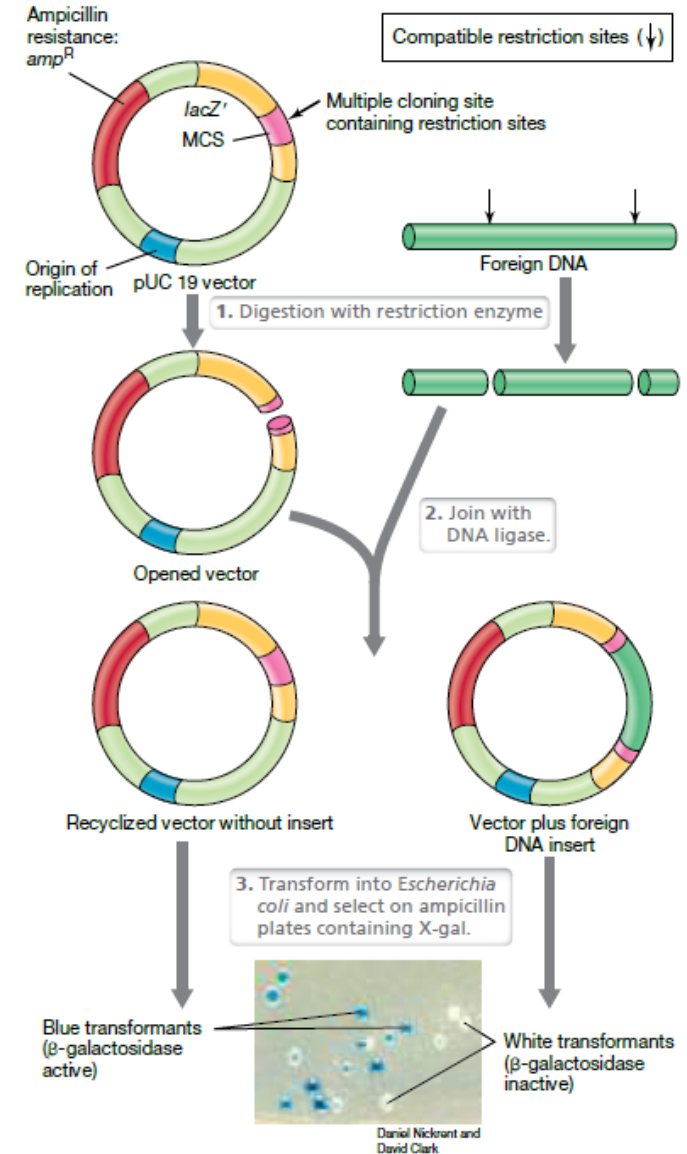
Rekombinant DNA'nın Konağa Aktarılması

- Klonlamanın son aşamasında rekombinant DNA uygun bir konak organizmaya aktarılır ve burada çoğalır.
- Uygulamada bu işlem farklı rekombinant yapıların karışımını oluşturabilir ve yalnızca bazı hücreler hedef geni taşır.
- Doğru rekombinantı içeren konakları belirlemek için genellikle antibiyotik direnci gibi vektör kaynaklı belirteçler kullanılır.
- Ayrıca yabancı DNA eklenmesiyle inaktive olan vektör genlerine bakılarak koloniler taranabilir.

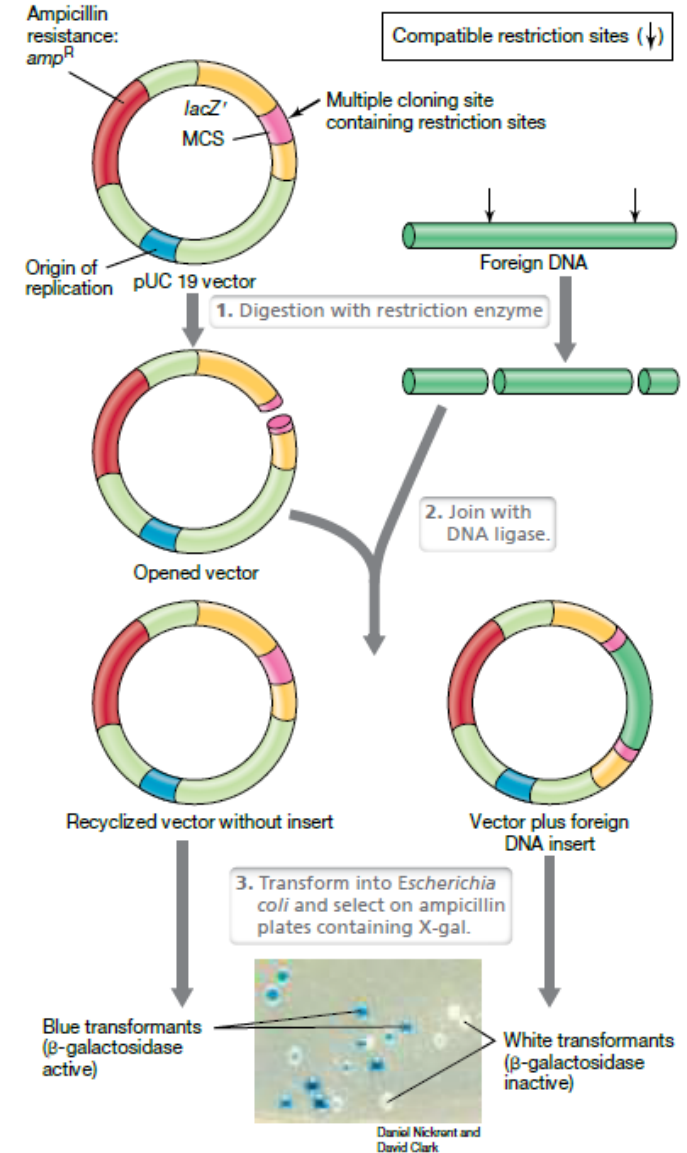
Klonlama Vektörlerinin Temel Özellikleri

- Klonlama vektörleri arasında virüsler, kozmidler ve yapay kromozomlar bulunur ve seçim yapılırken fragment boyutu ve konak tipi dikkate alınır.
- Plazmitler yaygın kullanılan vektörlerdir ve pUC19 buna iyi bir örnektir.
- pUC19, seçim için ampisilin direnci genine ve rekombinantların saptanmasını sağlayan mavi–beyaz tarama sistemine sahiptir.
- Ayrıca lacZ genine yerleştirilmiş çoklu klonlama bölgesi (MCS) birçok restriksiyon enzimi için kesim bölgesi içerir.

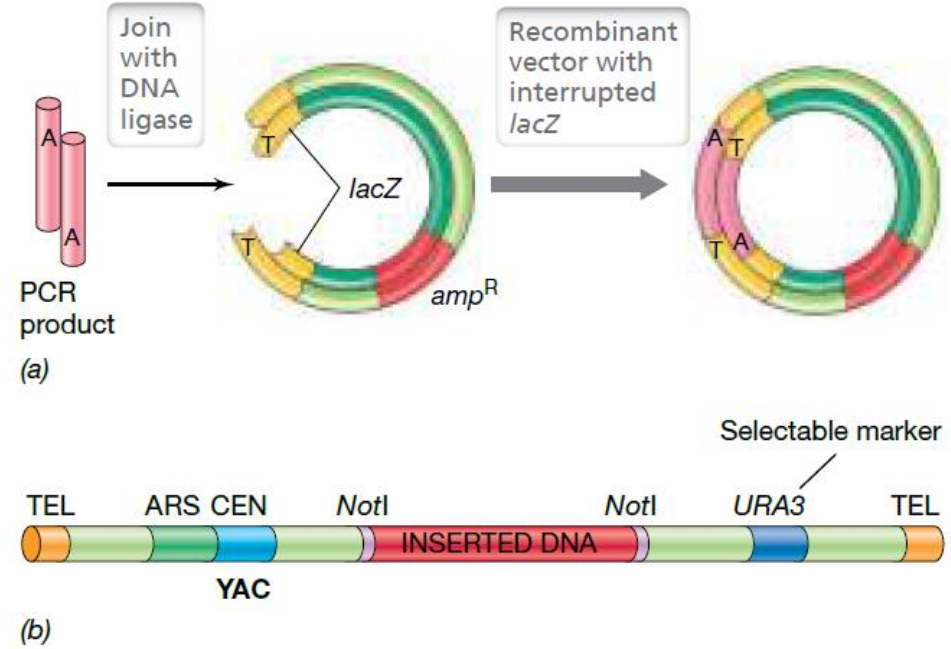
pUC19 ile Gen Klonlama Süreci

- Uygun bir restriksiyon enzimi MCS içindeki kesim bölgesinden seçilir ve hem vektör hem yabancı DNA bu enzimle kesilir.
- Kesimle lineerleşen vektöre yabancı DNA eklenir ve DNA ligaz ile uçlar birleştirilir.
- Bu ekleme lacZ genini bozarak eklenen DNA'nın varlığını gösteren bir "insesiyonal inaktivasyon" oluşturur.
- *E. coli* hücrelerine taşınan plazmitler ampisilin ve X-gal içeren ortama ekildiğinde mavi koloniler vektörün boş olduğunu, beyaz koloniler ise rekombinant DNA taşıdığını gösterir.

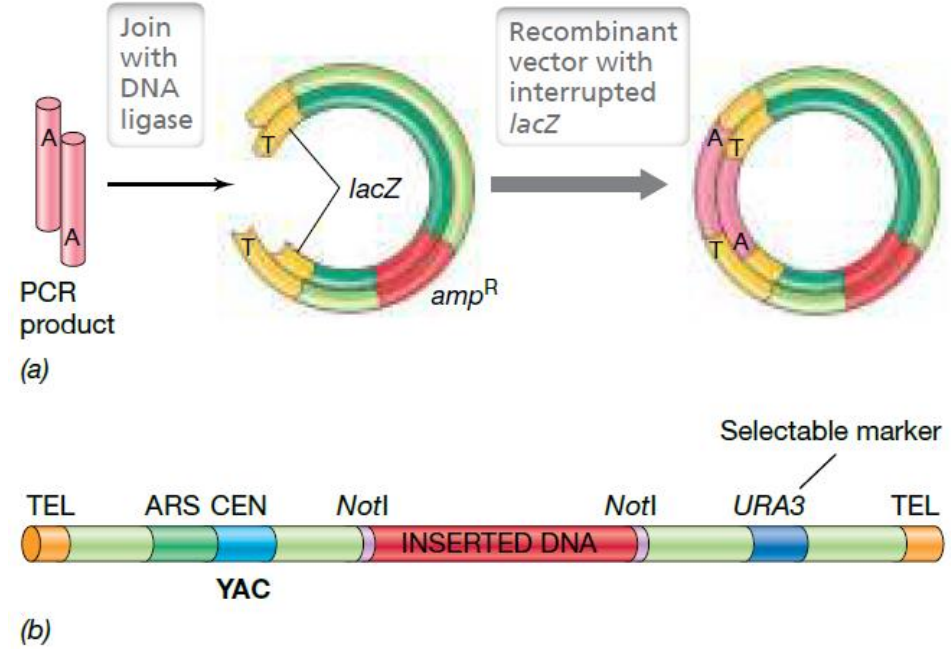
PCR Ürünlerinin Klonlanması ve Taq Polimerazın Rolü

- Taq polimerazın enzimatik özelliği nedeniyle PCR ürünlerinin 3' ucunda şablondan bağımsız bir adenin kalıntısı bulunur.
- Bu nedenle 3' ucunda timin çıkıntıları taşıyan özel linear vektörler geliştirilmiştir (Figür a).
- Taq ürünleri bu timin çıkıntılarıyla eşleşir ve DNA ligaz yardımıyla vektöre kolayca eklenebilir.

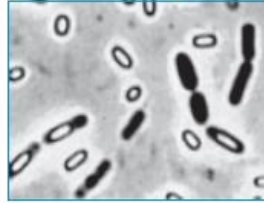

Yapay Kromozomlar ve Maya Sisteminde Klonlama

- *Saccharomyces cerevisiae* için geliştirilen maya yapay kromozomları (YAC) büyük DNA fragmentlerini taşıyabilen lineer vektörlerdir (Figür b).
- YAC'lar, normal ökaryotik kromozomlar gibi davranabilmek için bir replikasyon başlangıç bölgesine, telomerlere ve bir sentromere sahiptir.
- Ayrıca klonlama bölgesi ve transformasyon sonrası seçim yapılmasını sağlayan bir gen içerir.

Klonlama İçin Uygun Konakların Özellikleri

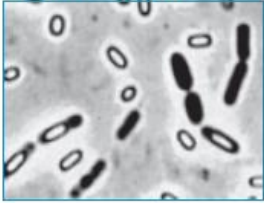

- Klonlama çalışmalarında tercih edilen konaklar kolay yetiştirilebilen, DNA ile kolay dönüştürülebilir ve kültürde genetik olarak stabil kalabilen mikroorganizmalardır.
- Bu konakların ayrıca vektörün çoğalmasına izin verecek uygun enzimlere ve iyi tanımlanmış bir genetik altyapıya sahip olmaları önemlidir.
- *E. coli*, *Bacillus subtilis* ve maya *S. cerevisiae* bu özellikleri taşıyan yaygın klonlama konaklarıdır.
- Bu organizmaların tüm genom dizilerinin çözümlenmiş olması ve genetik manipülasyon araçlarının bol olması araştırmaları kolaylaştırmaktadır.

Bacteria		Eukaryote
<i>Escherichia coli</i>	<i>Bacillus subtilis</i>	<i>Saccharomyces cerevisiae</i>
		
Well-developed genetics Many strains available Most-studied bacterium	Easily transformed Nonpathogenic Naturally secretes proteins Endospore formation simplifies culture	Well-developed genetics Nonpathogenic Can process eukaryotic mRNAs Easy to grow
Potentially pathogenic Periplasm traps proteins	Genetically unstable Genetics less developed than in <i>E. coli</i>	Plasmids unstable Will not replicate most bacterial plasmids
Advantages	Disadvantages	

Bakteriyel ve Ökaryotik Konakların Tercih Nedenleri

- İnsan bağırsağında bulunan bazı doğal *E. coli* suşları zararlı olabilse de, klonlama için özel olarak güvenli ve modifiye edilmiş suşlar geliştirilmiştir.
- Ancak gram-negatif olan *E. coli*'nin dış zar yapısı, ifade edilen bazı proteinlerin salgılanmasını zorlaştırabilir.
- Bu nedenle protein salgısının istenmesi durumunda gram-pozitif *B. subtilis* tercih edilebilir.
- Ökaryotik proteinlerin doğru katlanması ve işlenmesi gerektiğinde ise maya *S. cerevisiae* en yaygın kullanılan ökaryotik konaktır.

Bacteria		Eukaryote
<i>Escherichia coli</i>	<i>Bacillus subtilis</i>	<i>Saccharomyces cerevisiae</i>
		
Well-developed genetics Many strains available Most-studied bacterium	Easily transformed Nonpathogenic Naturally secretes proteins Endospore formation simplifies culture	Well-developed genetics Nonpathogenic Can process eukaryotic mRNAs Easy to grow
Potentially pathogenic Periplasm traps proteins	Genetically unstable Genetics less developed than in <i>E. coli</i>	Plasmids unstable Will not replicate most bacterial plasmids
Advantages	Disadvantages	

Ökaryotik Konaklara DNA Aktarımı

- Bazı uygulamalarda bitki dokuları, böcek hücre hatları veya memeli hücre kültürleri gibi daha karmaşık ökaryotik konaklar kullanılabilir.
- Ökaryotik ortamda klonlanmış DNA'nın hücre içine alınması için transfeksiyon, mikroenjeksiyon veya elektroporasyon gibi çeşitli yöntemler uygulanır.
- Hangi ökaryotik konak seçilirse seçilsin, klonlanmış DNA'nın hücreye etkin bir şekilde aktarılması temel gerekliliktir.
- Bu yöntemler, gen ifadesinin doğru şekilde gerçekleştirilebilmesi için konak hücreye gereken genetik materyali kazandırır.

Bakteride Yabancı Gen İfadesinin Zorlukları

- Klonlanan genlerin bakteride ifade edilmesi için genin bakteriyel bir promotör kontrolüne alınması gerekir.
- Genin intronlar içermesi durumunda, bu intronların bakteride doğru bir protein üretimi için mutlaka çıkarılması gerekir.
- Konak ile uyumsuz kodon kullanımı, ifadenin verimini düşürebilir ve gen dizisinde düzenleme gerektirebilir.
- Ayrıca birçok ökaryotik protein, aktif forma ulaşmak için bakterilerin gerçekleştiremediği translasyon sonrası modifikasyonlara ihtiyaç duyar.

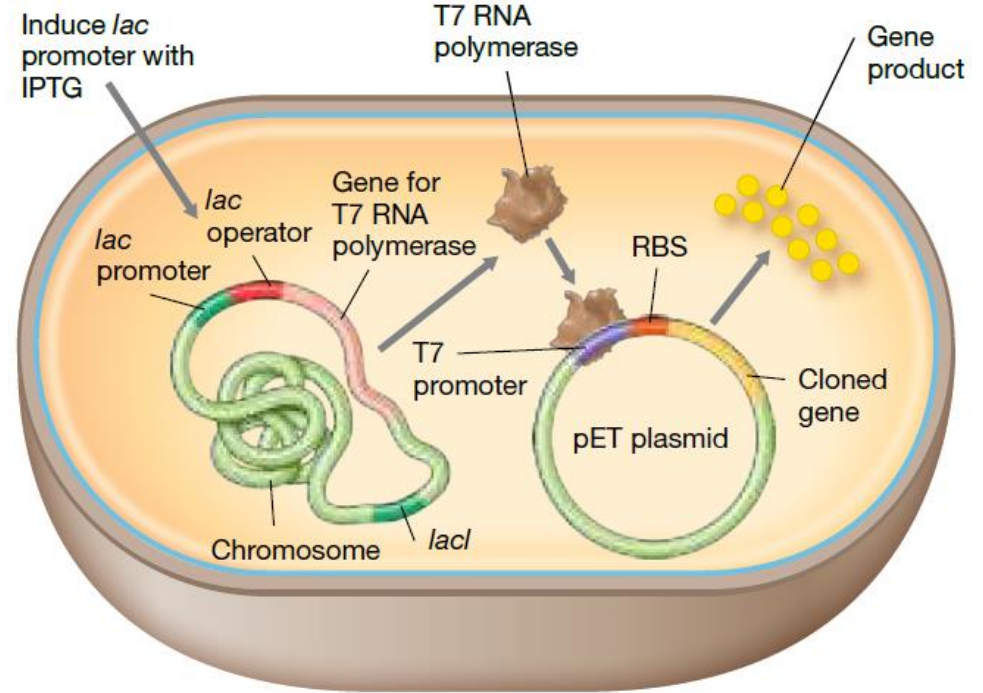

Ekspresyon Vektörlerinin Amacı

- Ekspresyon vektörleri, klonlanan genlerin kontrollü şekilde ifade edilmesini sağlayacak şekilde tasarlanır.
- Yeni konakta genin kendi promotörünün yetersiz çalışabilmesi veya aşırı protein üretiminin konak hücreye zarar verebilmesi nedenleriyle düzenlenebilir sistemler kullanılır.
- Yüksek düzeyde transkripsiyon için RNA polimeraza güçlü bağlanan promotörler tercih edilir.
- Bu tasarım, hem genin etkin transkripsiyonunu hem de hücre büyümesinin yönetilebilir olmasını sağlar.

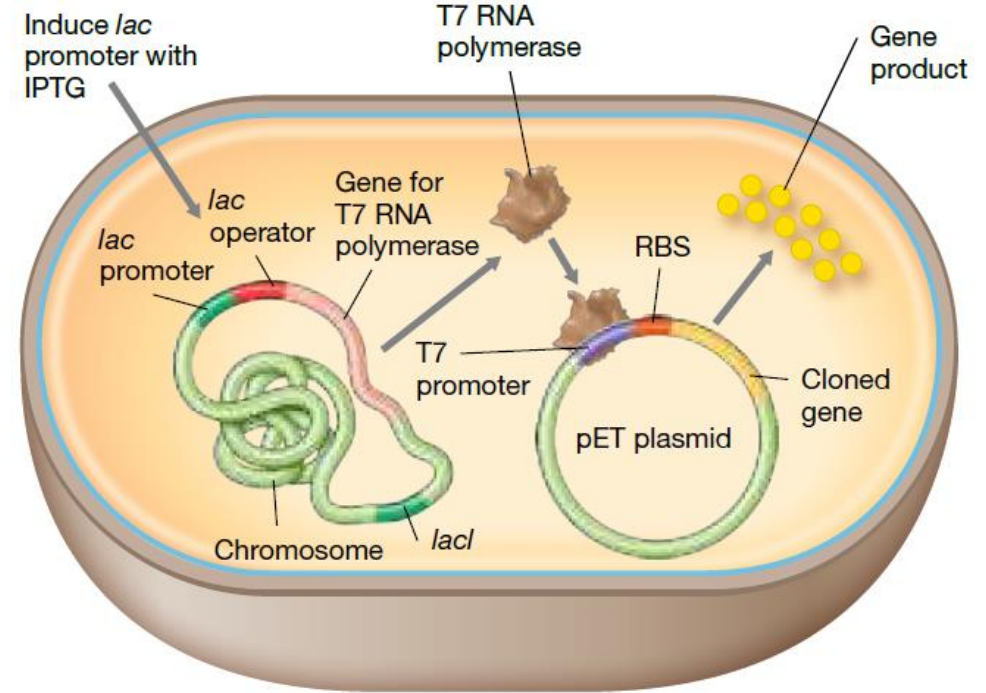
T7 Promotörüyle Kontrollü Gen İfadesi

- T7 bakteriyofajı, yalnızca T7 promotörlerini tanıyan kendi RNA polimerazını kodlar ve bu özellik ekspresyon sistemlerinde kullanılır.
- T7 ekspresyon vektörlerinde klonlanan gen, T7 promotörü kontrolüne alınır ve konakta T7 RNA polimeraz geninin bulunması gerekir.
- Bu polimeraz geni, lac gibi kolay düzenlenebilir bir sistem altında konak kromozomuna entegre edilir.
- Böylece araştırmacı, klonlanan genin ifade zamanını ve düzeyini hassas bir biçimde kontrol edebilir.

BL21 ve pET Sisteminin Çalışma Prensipleri

- BL21 serisi *E. coli* suşları, pET vektörleri ile uyumlu olarak T7 tabanlı ekspresyon için özel geliştirilmiştir.
- IPTG gibi bir lac indükleyicisi eklendiğinde T7 RNA polimeraz aktifleşir ve yalnızca T7 promotörüne bağlı klonlanmış genleri transkribe eder.
- T7 RNA polimerazın yüksek etkinliği, RNA öncüllerinin çoğunu kullanarak konak genlerinin transkripsiyonunu büyük ölçüde sınırlar.
- Böylece hücre büyümesi durma noktasına gelir ve yapılan translasyon esas olarak hedef proteini üretir.

mRNA'nın Etkili Translasyona Uğraması İçin Gerekenler

- Bir mRNA'dan etkin protein üretimi için ribozomların doğru bölgeye bağlanması ve doğru okuma çerçevesinde başlaması gerekir.
- Bakteriyel ribozom bağlanma bölgeleri (RBS) ökaryotik genlerde bulunmaz ve bu nedenle vektöre mühendislik yoluyla eklenmelidir.
- Ökaryotik kökenli genlerin bakteride yüksek seviyede ifade edilebilmesi için bu RBS ve uygun başlangıç kodonlarının yerleştirilmesi zorunludur.
- Bu düzenlemeler translasyon verimliliğini artırarak hedef proteinin yeterli miktarda üretilebilmesini sağlar.

Kodon Kullanımı ve Site-directed Mutagenез

- Kodon kullanımı, konak hücredeki ilgili tRNA'ların bolluğuna bağlı olduğundan translasyon verimini önemli ölçüde etkiler.
- Genetik kodun fazlalığı nedeniyle birçok amino asit için birden fazla kodon bulunur ve her konak bu kodonları farklı sıklıklarla kullanır.
- Klonlanan gen konakla uyumsuz bir kodon paternine sahipse protein üretimi verimsizleşebilir.
- Bu durumda seçilen kodonların site-directed mutagenез ile düzenlenmesi ifadenin artırılması için etkili bir çözümdür.

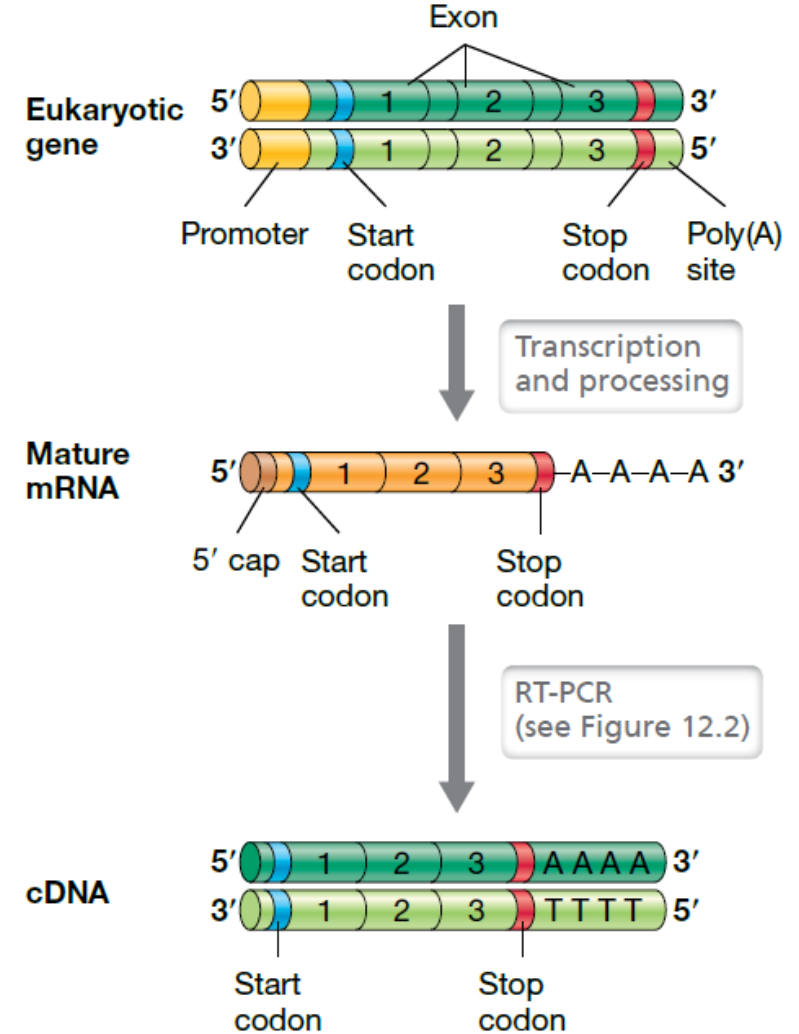

mRNA Üzerinden Gen Klonlama Yaklaşımı

- Ökaryotik genlerde intron bulunduğundan, bu genlerin bakteride doğru proteini üretmesi için intronların çıkarılması gerekir.
- Ökaryotik mRNA'ların 3' uçlarındaki poli(A) kuyrukları, bunların diğer RNA türlerinden ayrılmasını kolaylaştırır ve saflaştırmada avantaj sağlar.
- Poli(T) içeren kromatografi kolonları, poli(A) kuyruklarıyla eşleşerek mRNA'yı seçici biçimde bağlar ve ayırır.
- Böylece düşük bolluklarına rağmen hücre ekstraktlarından zenginleştirilmiş bir mRNA fraksiyonu elde edilir.

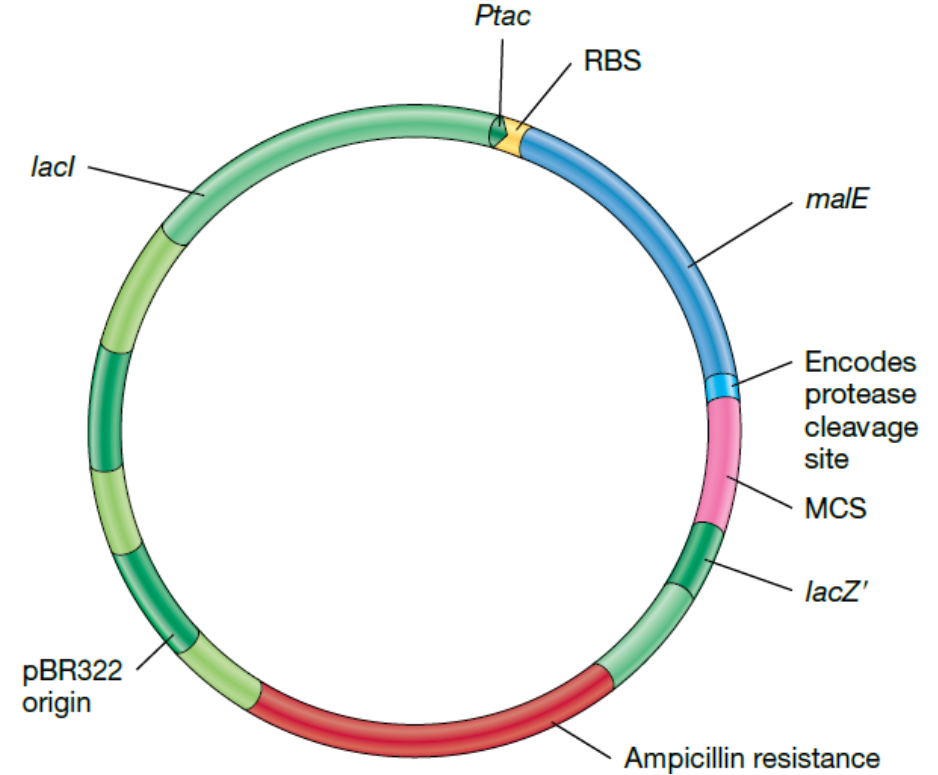
mRNA'dan cDNA Sentezi ve Klonlama

- İzole edilen mRNA, RT-PCR kullanılarak intronsuz bir cDNA'ya dönüştürülür.
- Elde edilen çift sarmallı cDNA yalnızca kodlayıcı dizileri içerir ve intron barındırmadığı için bakteriyel ifade için uygundur.

mRNA'dan cDNA Sentezi ve Klonlama

- Ancak bu cDNA'da promotör gibi yukarı düzenleyici bölgeler bulunmadığından ifadenin gerçekleşmesi için ekspresyon vektörlerine ihtiyaç vardır.
- Bu vektörler, bakteriyel promotörler ve ribozom bağlanma bölgeleri ekleyerek genin yüksek seviyede ifade edilmesini sağlar.

Yapay Gen Tasarımı ile Klonlama

- Küçük proteinler için genin baştan sona yapay olarak sentezlenmesi mümkündür.
- Bazı memeli proteinleri büyük öncü proteinlerden proteolitik işleme üretildiğinden, doğrudan aktif formu kodlayan kısa genlerin tasarlanması avantaj sağlar.
- Yapay genler intronsuz oldukları için ek RNA işleme basamaklarına ihtiyaç duymaz.
- Ayrıca promotörler, düzenleyici diziler ve konak uyumlu kodon kullanımı gen dizisine baştan itibaren eklenebilir.

Protein Stabilitesi ve Ekspresyon Sonrası Sorunlar

- Yeni bir konak hücrede sentezlenen proteinler bazen proteazlarca parçalanmaya ya da konağa toksik etki göstermeye yatkın olabilir.
- Aşırı üretim durumlarında bazı proteinler çözünmeyen agregalar oluşturarak inklüzyon cisimciklerine dönüşebilir.
- İnküzyonlar kolayca saflaştırılabilir de içerdikleri protein genellikle zor çözünür ve kısmen denatüre olabilir.
- Bu nedenle protein stabilitesi ve çözünübilirliğine ilişkin sorunlar üretim ve saflaştırmayı önemli ölçüde etkileyebilir.

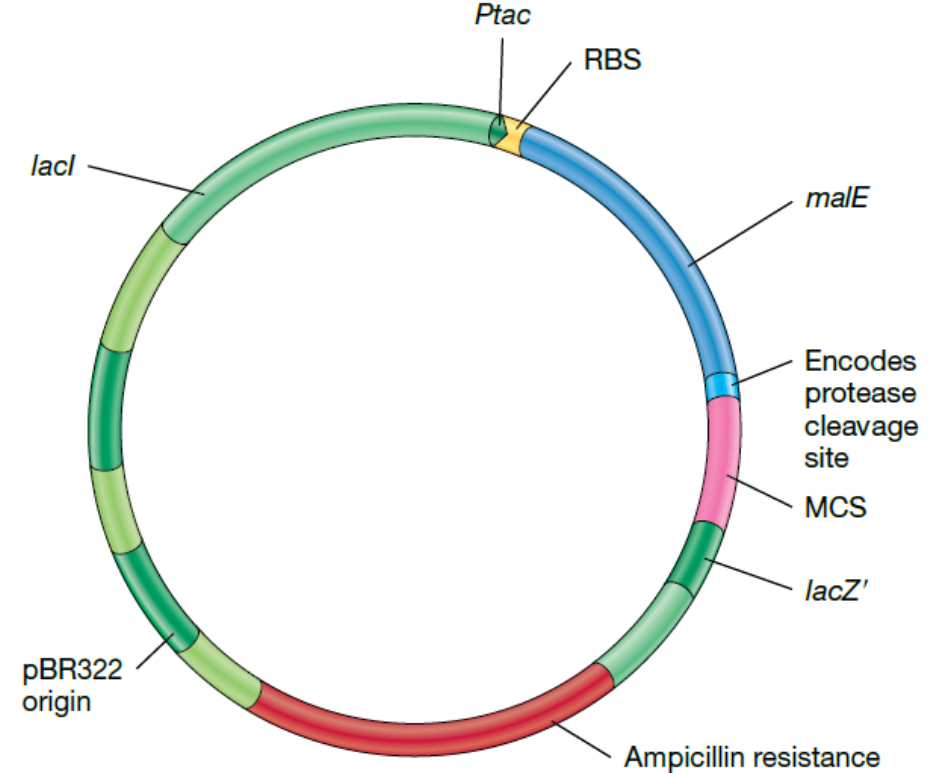

Füzyon Proteinleri ile Saflaştırmanın Kolaylaştırılması

- Protein saflaştırması, hedef proteinin vektörde kodlanan bir taşıyıcı proteinle füzyon hâlinde üretilmesiyle önemli ölçüde kolaylaşır.
- Bu amaçla iki gen birleştirilerek tek bir okuma çerçevesi hâline getirilir ve araya ticari bir proteaz tarafından tanınan kısa bir kesim bölgesi eklenir.
- Transkripsiyon ve translasyondan sonra tek bir füzyon proteini üretilir ve saflaştırma taşıyıcı proteine özgü yöntemlerle yapılır.
- Proteaz uygulaması, saflaştırılmış füzyon proteinini ikiye ayırarak hedef proteinin taşıyıcıdan serbest kalmasını sağlar.

Taşıyıcı Protein Seçiminin Avantajları

- Taşıyıcı protein, inklüzyon oluşturmayan ve kolay saflaştırılabilen bir protein türünden seçildiğinde hedef proteinin elde edilmesi daha verimli olur.
- Çeşitli füzyon vektörleri mevcuttur ve yandaki figür bu vektörlerden aynı zamanda ekspresyon vektörü olan bir örneği göstermektedir.
- Bu örnekte taşıyıcı protein, maltoza yüksek afinitesi nedeniyle kolay saflaştırılan *E. coli* maltoz-bağlama proteinidir (malE).
- Füzyon yapısının kesilmesiyle hedef protein elde edilir ve bu yöntem zaman, maliyet ve emek açısından önemli tasarruflar sağlar.

Sinyal Dizisi İçeren Taşıyıcı Proteinlerin Sağladığı Ek Avantajlar

- Taşıyıcı protein, hidrofobik amino asitlerce zengin bakteriyel sinyal dizisini içerdiğinde protein sitoplazmik zar üzerinden taşınabilir.
- Bu özellik, bakteriyel sistemlerin memeli proteinlerini yalnızca üretmekle kalmayıp aynı zamanda hücre dışına salgılamasını mümkün kılar.
- Böyle bir sistemde hedef protein diğer salgılanan proteinlerden, maltoz-bağlama proteinine özgü bağlanma reçineleriyle kolayca ayrıştırılabilir.
- Bu nedenle taşıyıcı proteinler, istenen ürüne ulaşmak için kullanılan stratejilerde hem verim hem de pratiklik sağlar.

Mutagenез Yöntemlerine Genel Bakış

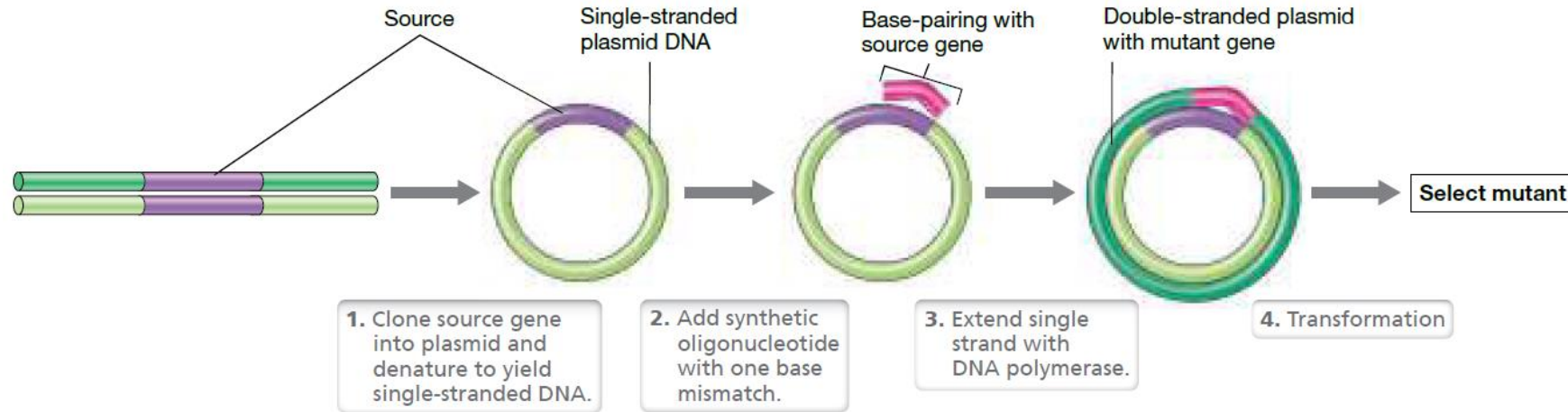
- Konvansiyonel mutajenler mutasyonları canlı organizmanın bütün DNA'sında rastgele oluştururken site-directed mutagenез mutasyonları tam belirlenmiş konumlarda oluşturur.
- Bu teknik, genlere yalnızca birkaç baz eklemek veya çıkarmakla değil büyük DNA parçalarını belirlenmiş noktalara yerleştirmekle de kullanılabilir.
- Site-directed mutagenез, sentetik DNA ve klonlama tekniklerinden yararlanarak mutasyonların kontrollü biçimde yapılmasını sağlar.
- Böylece araştırmacılar genlerin ve proteinlerin yapı-işlev ilişkilerini hassas noktalarda inceleme imkânı bulur.

Site-Directed Mutagenez İçin Oligonükleotidler

- Bu yöntemde gerekli kısa DNA dizileri (oligonükleotidler) kimyasal olarak sentezlenir ve PCR ile hibridizasyonda primer veya prob olarak kullanılabilir.
- Uzunluğu 12–40 baz arasında olan oligonükleotidler ucuz ve yaygın olarak bulunurken gerektiğinde 100 bazdan uzun diziler de sentezlenebilir.
- Bu teknik, belirli bir gendeki herhangi bir baz çiftinin hedeflenerek değiştirilebilmesine imkân verir.
- Mutasyon içeren gen ifade edildiğinde amino asit dizisi değişmiş bir protein elde edilir ve bu da belirli amino asitlerin işlevsel önemini test etmeyi sağlar.

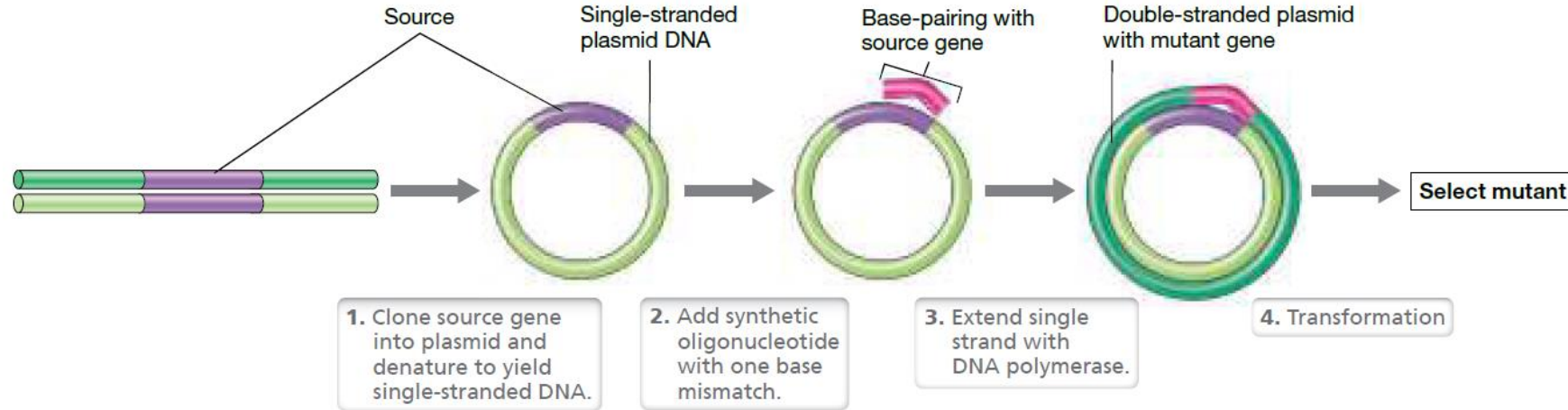
Mutagenез Süreci

- Bir süreçte, klonlanmış hedef gen tek zincirli hâle getirilir ve tek baz uyumsuzluğu taşıyan mutagenез oligonükleotidiyle hibritleşmesi sağlanır.
- DNA polimeraz senteziyle oluşan tamamlayıcı zincirde mutasyon taşınır ve bu vektör konak hücreye aktarıldığında yarı-korunumlu replikasyon gerçekleşir.

Mutagenез Süreci

- Bölünme sonrası oluşan iki kardeş hücreden biri mutasyonu taşıırken diğeri yabancı tip hâlinde kalır.
- Ardından, mutasyonu taşıyan kolonilerin belirlenmesi için tarama yapılır.

PCR Tabanlı Site-Directed Mutagenez

- PCR yönteminde mutasyon içeren kısa oligonükleotid, hedef DNA'ya ortadaki uyumsuzluğu içerecek şekilde bağlanacak biçimde primer olarak tasarlanır.
- Primerin, bağlanmanın stabil olabilmesi için uyumsuzluğun her iki yanında yeterli sayıda eşleşen nükleotid bulunması gerekir.
- Mutant primer normal bir primerle birlikte kullanıldığında PCR amplifikasyonu sırasında mutasyon DNA ürününe dâhil edilir.
- Böylece PCR, mutasyonun hedef diziye doğrudan yerleştirilmesini sağlayan güçlü bir araç olarak kullanılabilir.

Site-Directed Mutagenezin Uygulamaları

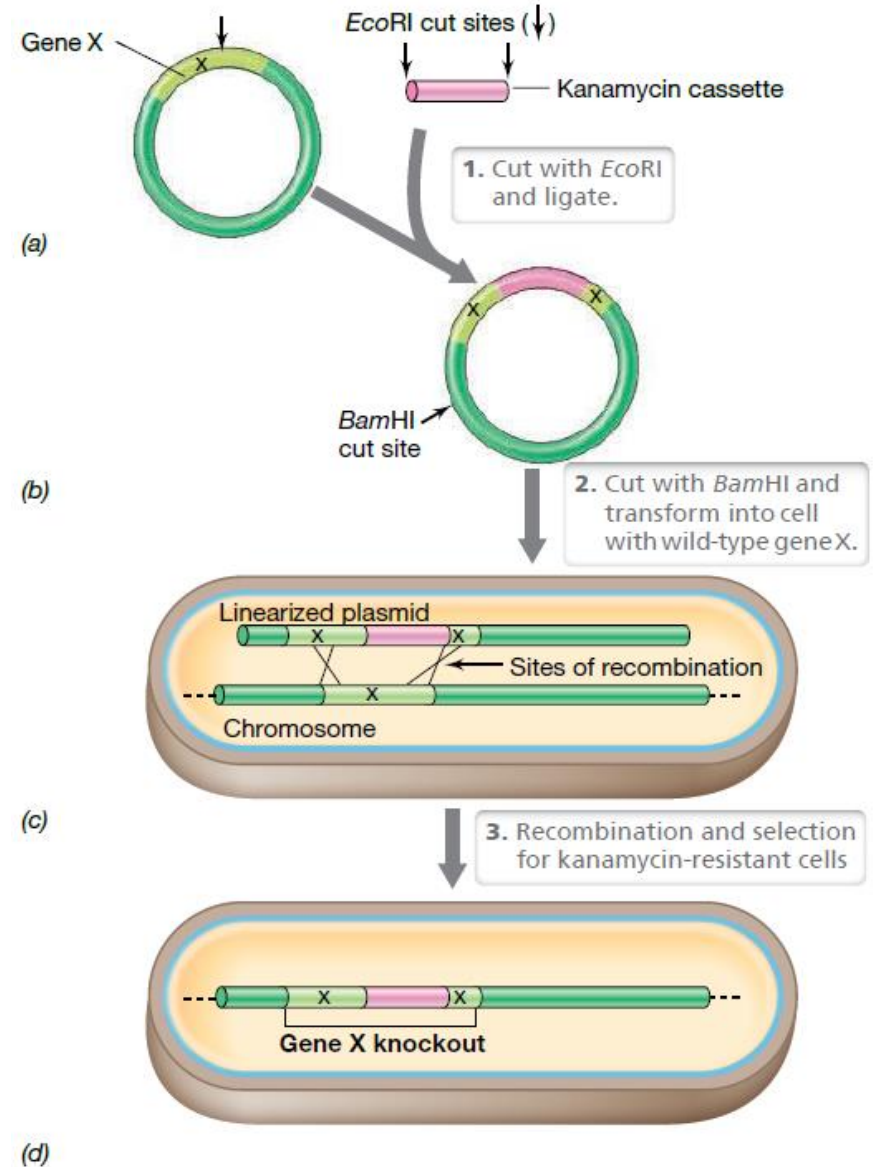
- Enzimologlar, mutant genin kodladığı enzimi özgün enzimi sentezleyemeyen bir konak hücreye aktararak yalnızca mutant enzimin aktivitesini değerlendirebilir.
- Bu yaklaşım, kataliz, direnç, duyarlılık ve protein–protein etkileşimleri gibi özelliklerin belirli amino asitlerle ilişkisini açığa çıkarmayı mümkün kılar.
- Site-directed mutagenez, enzimlerin işlevsel bölgelerini anlamada güçlü bir deneysel strateji sunar.
- Genetik mühendisliğinde ise bu yöntem özel proteinlerin özelliklerini iyileştirmek amacıyla sıklıkla kullanılmıştır.

DNA Kasetlerinin Temel Mantığı

- Bir genin belirli bölgelerini değiştirmek veya daha geniş diziler eklemek için sentetik DNA kasetleri kullanılır.
- Bu kasetler polimeraz zincir reaksiyonu veya doğrudan DNA senteziyle üretilebilir ve hedef DNA'daki özgül restriksiyon bölgeleri aracılığıyla yer değiştirir.
- Uygun restriksiyon bölgesi yoksa, istenen konuma bu bölge site-directed mutagenезle eklenebilir.
- Yerine geçecek kasetler genellikle yabancı tip DNA parçasıyla aynı boyutta olacak şekilde tasarlanır.

Gen Bozma (Gene Disruption) Yönteminin Temeli

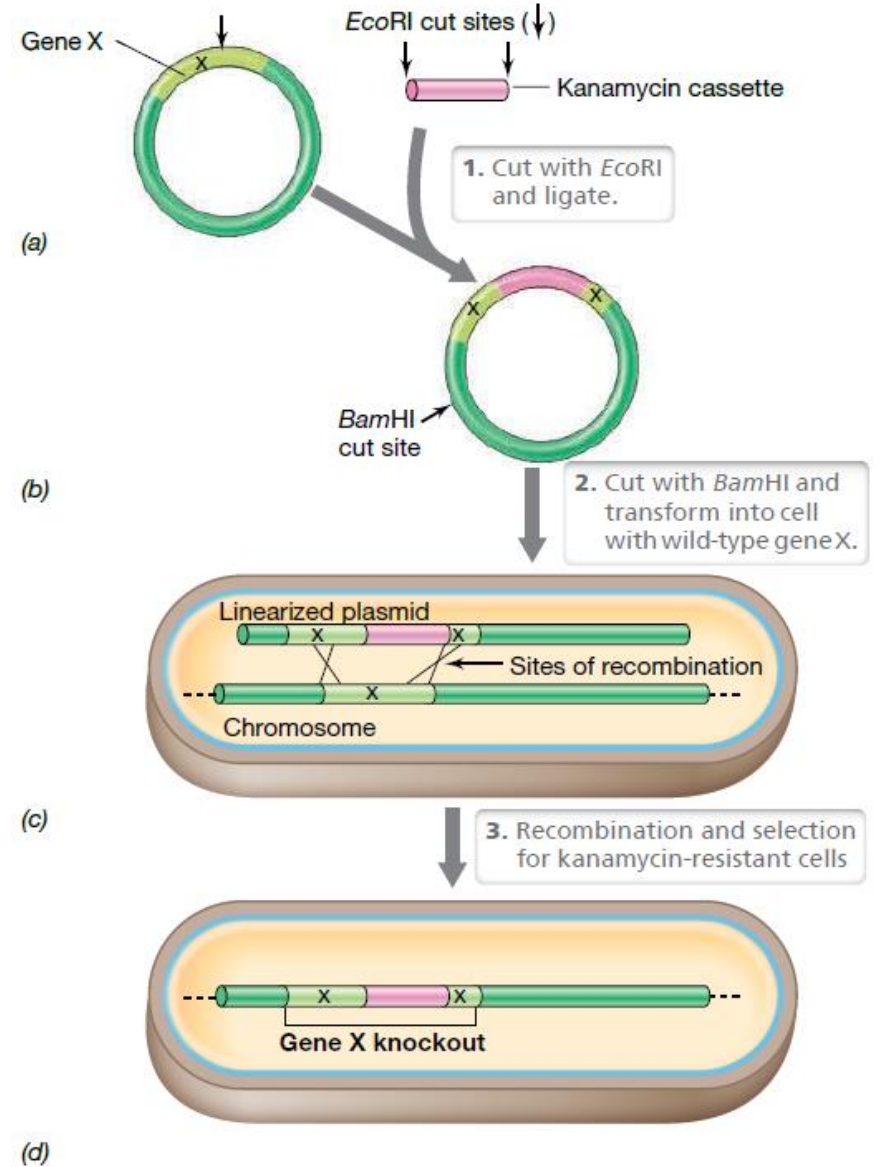
- Gen bozma tekniğinde kasetler genin ortasına yerleştirilerek ilgili kodlama dizisi fiziksel olarak kesintiye uğratılır.
- Bu yöntemle kullanılan kasetler hemen her boyutta olabilir ve hatta başlı başına bir gen bile taşıyabilir.
- Seçimde kolaylık sağlamak amacıyla çoğu kaset antibiyotik direnci genleri içerir.
- Böylece kaset gen içine girdiğinde hem ilgili genin işlevi kaybolur hem de hücre antibiyotik direncini kazanır.

Bir Genin Kasetle Bozulmasının Uygulanması

- Örneğin, kanamisin direnci sağlayan bir gen içeren kaset, klonlanmış bir gene ait restriksiyon bölgesine yerleştirilir.
- Daha sonra vektör farklı bir enzimle kesilerek halkasal formdan doğrusal forma dönüştürülür.
- Doğrusal DNA hücreye aktarıldığında çoğalamaz ve kanamisin dirençli hücreler çoğunlukla homolog rekombinasyonla oluşur.
- Bu süreçte bozulmuş gen, kromozomdaki yabancı tip genin yerini alarak mutasyonun sabitlenmesini sağlar.

Knockout Mutasyonlarının Biyolojik Kullanımı

- Bir kaset yerleştirildiğinde hücre, ilgili gen işlevini kaybettiği için bu tip mutasyonlara knockout mutasyonu adı verilir.
- Knockout mutasyonları transpozonla yapılan ekleme mutasyonlarına benzer olsa da burada mutasyona uğratılacak gen araştırmacı tarafından seçilir.
- Haploid organizmalarda yalnızca temel olmayan genler bozulduğunda canlı hücreler elde edilebilir.
- Bu nedenle knockout mutasyonları, bir genin yaşamsal olup olmadığını belirlemede yaygın olarak kullanılır.

Raportör Genlerin Ortaya Çıkışı

- DNA manipölasyon teknikleri gen ekspresyonunun incelenmesinde devrim yaratmış ve raportör gen füzyonları bu süreçte önemli bir araç olmuştur.
- Bir raportör gen füzyonunda, bir kaynaktan gelen kodlama dizisi, başka bir kaynaktan gelen düzenleyici bölgeye bağlanır ve hibrit bir gen oluşturulur.
- Böylece farklı koşullar altında düzenleyicinin algıladığı sinyaller, raportör gen ürününün ölçümüyle takip edilir.
- Raportör genin temel özelliği, ürününün kolayca saptanabilir ve ölçülebilir olmasıdır.

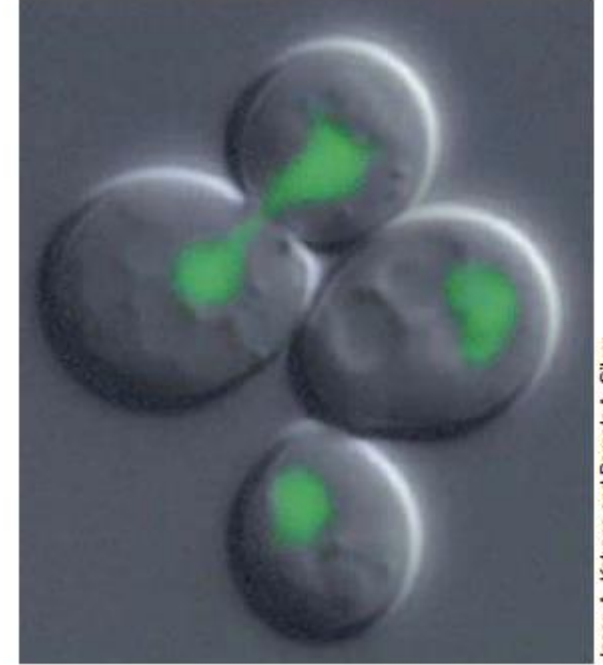
Raportör Genlerin Kullanım Alanları

- Raportör genler plazmidin varlığını ya da DNA parçasının vektöre yerleşip yerleşmediğini göstermek için kullanılabilir.
- Ayrıca başka genlerin kodlama bölgelerine veya promotörlerine bağlanarak ilgili genlerin ifade düzeylerinin çalışılmasına imkân sağlar.
- İlk yaygın kullanılan raportör gen, *E. coli*'nin laktoz katabolizmasında görev alan lacZ genidir.
- lacZ ifade eden hücreler, X-gal içeren ortamlarda β -galaktozidazın substratı parçalama etkisiyle mavi renk oluşturarak kolayca tanınır.

GFP'nin Raportör Olarak Yaygın Kullanımı

- Yeşil floresan protein (GFP) günümüzde en yaygın kullanılan raportörlerden biridir.
- *Aequorea victoria* adlı denizanasından klonlanan GFP, çoğu hücrede stabil olarak ifade edilir ve metabolizmayı bozmadan floresan sinyal üretir.
- Bir genin ifadesi GFP'ye bağlandığında, GFP'nin parlaması ilgili genin de ifade edildiğini gösterir.
- GFP'den sonra farklı renklerde çok sayıda floresan protein geliştirilmiş ve çeşitli çalışmalar için raportör olarak kullanılmaya başlanmıştır.

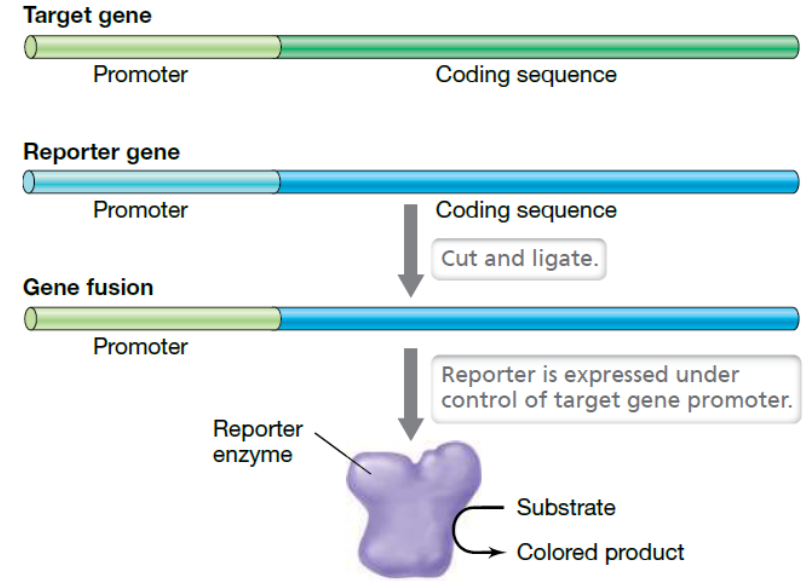

Gen Füzyonlarının Yapısı ve Türleri

- Gen füzyonları, iki farklı gene ait dizilerin bir araya getirilmesiyle oluşturulan genetik yapılardır.
- Bir genin promotörü çıkarıldığında, bu kodlama dizisi farklı bir düzenleyiciye bağlanarak gen yeni bir promotör kontrolüne alınabilir.
- Alternatif olarak bir promotör bölgesi, ürününün kolay ölçülebileceği bir gene bağlanabilir.
- Operon füzyonlarında kodlama dizisi kendi translasyon sinyallerini korur; protein füzyonlarında ise iki gen birleşerek ortak başlangıç ve bitiş sinyallerine sahip tek bir hibrit protein oluşturur.

Gen Füzyonlarının Düzenleyici Mekanizmaları İncelemedeki Rolü

- Gen füzyonları, doğal gen ürününün ölçülmesinin zor veya maliyetli olduğu durumlarda gen düzenlenmesini incelemek için ideal araçlardır.
- Hedef genin düzenleyici bölgesi, β -galaktozidaz veya GFP gibi bir raportörle birleştirilerek ilgili koşullar altında ifade düzeyleri izlenir.
- Transkripsiyonel kontrol, ilgilenilen genin transkripsiyon başlangıç sinyallerinin raporlayıcı gene bağlanmasıyla; translasyonel kontrol ise translasyon başlangıç sinyallerinin raportöre eklenmesiyle incelenir.
- Bu yaklaşım, araştırmacıların bir genin hangi koşullarda ve nasıl düzenlendiğini sistematik biçimde belirlemesine olanak tanır.

Düzenleyici Gen Mutasyonlarının Füzyonlar Üzerinden Analizi

- Düzenleyici genlerde oluşturulan mutasyonlar, füzyon genleri taşıyan hücrelere aktarılarak ilgili genin ifadesi üzerindeki etkileri test edilir.
- Bu sayede, hedef genin kontrolünde rol oynadığı düşünülen çok sayıda düzenleyici gen hızlı biçimde taranabilir.
- Raportör füzyonlar yalnızca gen ifadesini izlemek için değil, aynı zamanda bazı proteinlerin saflaştırılmasını kolaylaştırmak amacıyla da kullanılabilir.
- Böylece hem fonksiyonel hem de yapısal çalışmalar için geniş bir araştırma imkânı sunulur.

Transgenik Mikroorganizmalardan Ürün Elde Edilmesi

- Genetik mühendisliği, mikroorganizmaları yakıtlar, kimyasallar, ilaçlar ve hormonlar gibi değerli ürünlerin üretildiği küçük biyolojik fabrikalara dönüştürebilen güçlü bir biyoteknoloji aracıdır.
- Buraya kadar DNA'nın manipülasyonu, klonlanması ve ifade ettirilmesi için kullanılan teknikleri ele almışken, bu kısımda bu tekniklerin değerli proteinlerin, genetiği değiştirilmiş canlıların, aşıların ve metabolik yolların üretiminde nasıl uygulandığını göreceğiz.
- Biyoteknoloji sayesinde mikroorganizmaların yüksek verimle ürün üretebilmesi, birçok tıbbi ve endüstriyel uygulamanın temelini oluşturur.
- Bu nedenle genetik mühendisliği, modern biyoteknolojinin ekonomik olarak önemli bir bileşeni hâline gelmiştir.

Memeli Proteinlerinin Mikrobiyal Üretimdeki Ekonomik Önemi

- Memeli proteinleri genellikle dokularda düşük miktarlarda bulunduğu için saflaştırılmaları oldukça maliyetlidir ve bu da onların biyoteknolojik üretimini ekonomik açıdan değerli kılar.
- Hücre kültürüyle bu proteinlerin üretilmesi mümkün olsa da, mikrobiyal kültürlerle kıyasla çok daha zor ve pahalı bir yöntemdir.
- Bu nedenle biyoteknoloji sektörü, birçok farklı memeli proteinini yüksek verimle üretebilen genetiği değiştirilmiş mikroorganizmalar geliştirmiştir.
- Böylece hem tıbbi uygulamalar için protein arzı artmış hem de maliyetler önemli ölçüde azalmıştır.

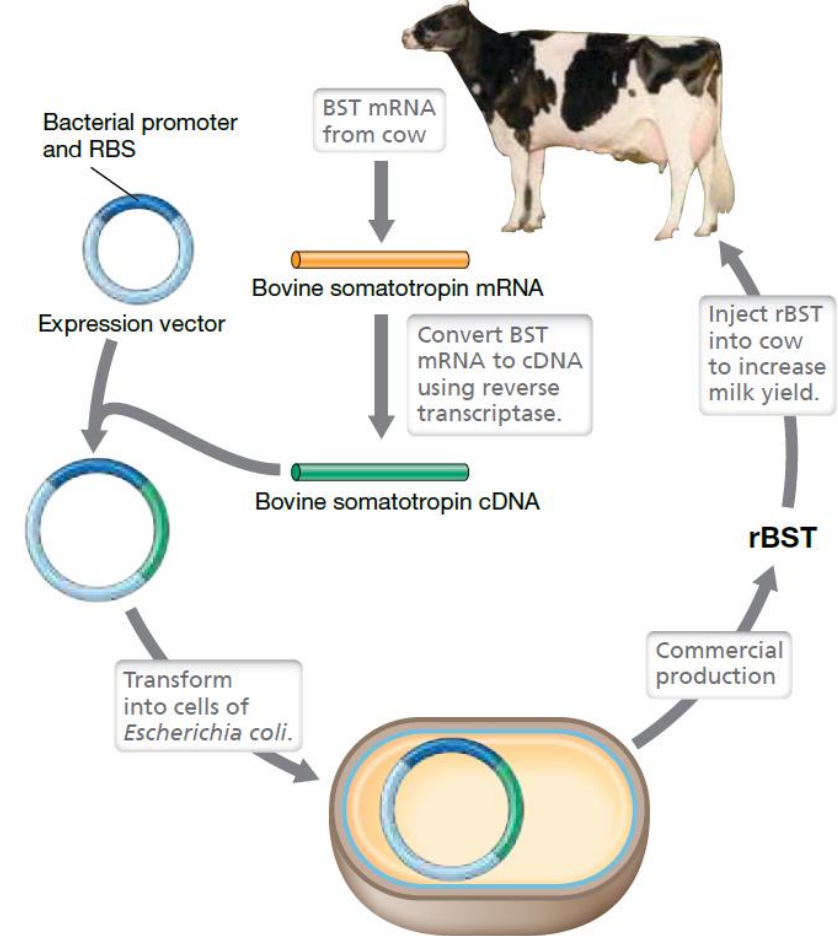
Somatotropin: Tek Zincirli Bir İnsan Hormonu

- İnsan somatotropini (büyüme hormonu), tek bir polipeptitten oluştuğu için genetik mühendisliği açısından insülinde daha basit bir örnek sunar.
- Somatotropin eksikliği kalıtsal cüceliğe yol açtığından, bakterilerde üretilen rekombinant somatotropin çocuklarda büyüme geriliğinin tedavisinde kullanılmaktadır.
- Ancak bazı cücelik türleri somatotropin reseptör eksikliğinden kaynaklandığından, bu vakalarda hormon tedavisi etkisiz kalır.
- İnsan somatotropin geninin klonlanması ve bakterilerde başarıyla ifade edilmesi, hormonu tıbbi bir ürün olarak geniş ölçekte erişilebilir hâle getirmiştir.

Somatotropin Geninin Klonlanması ve Proteaz Sorununun Aşılması

- İnsan somatotropin geni, mRNA'dan oluşturulan cDNA olarak klonlanmıştır.
- cDNA, daha sonra bakteriyel bir ekspresyon vektöründe ifade ettirilerek fonksiyonel hormon üretimi sağlanmıştır.
- Kısa polipeptid hormonların proteazlarla kolayca parçalanması bir sorun olsa da, proteaz içermeyen bakteri suşlarının kullanılmasıyla bu problem giderilmiştir.
- Bugün rekombinant büyüme hormonu enjeksiyonla uygulanmakta ve kısa boy gelişimine neden olan çeşitli sendromlarda binlerce çocuğun tedavisinde başarılı sonuçlar vermektedir.

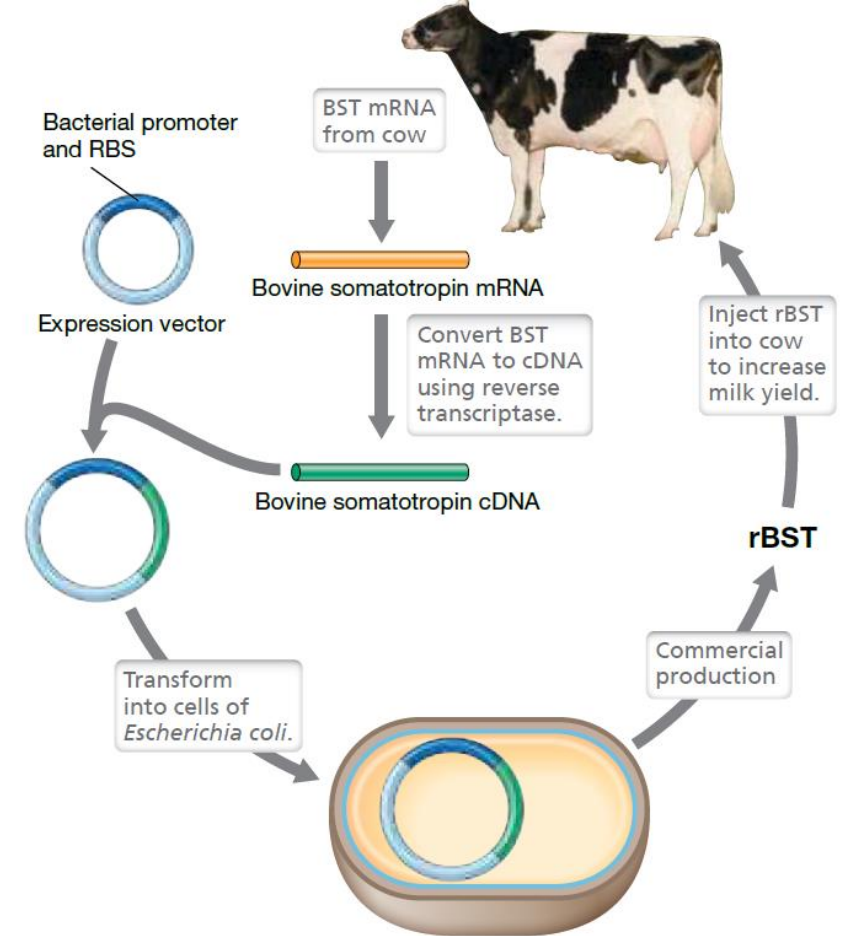

Somatotropinin Kullanım Alanları ve Spor Dünyasındaki Durumu

- Rekombinant somatotropin yetişkinlerde bazı doku atrofisi vakalarında kullanılabilse de bu yaygın bir tedavi yöntemi değildir.
- Hormonun performans artırıcı etkileri iddiası nedeniyle Uluslararası Olimpiyat Komitesi ve bazı profesyonel spor ligleri tarafından kullanımı yasaklanmıştır.
- Bu durum, rekombinant hormonların tıbbi kullanımının yanı sıra etik ve düzenleyici boyutlarının da dikkate alınması gerektiğini gösterir.
- Somatotropin tedavisinin etkisi, altta yatan biyolojik nedenlere göre büyük ölçüde değişiklik gösterebilir.

Rekombinant Sığır Somatotropini (rBST) ve Süt Verimi

- Rekombinant sığır somatotropini (rBST), süt sığırlarında süt üretimini artırmak amacıyla kullanılmaktadır.
- rBST enjeksiyonu ineklerin büyümesini artırmaz, ancak prolaktin reseptörüne bağlanarak süt üretimini uyarır.
- Somatotropinin biri büyümeyi, diğeri süt üretimini tetikleyen iki farklı bağlanma bölgesi bulunduğu için bu etki ortaya çıkar.
- Ancak insan somatotropini tedavilerinde prolaktin aktivitesinin yan etkilerinden kaçınmak için hedef bağlanma bölgeleri site-directed mutagenез ile değiştirilmiştir.

Somatotropinin Özelleştirilmesi ve Daha Etkili İlaç Tasarımı

- İnsan somatotropininin prolaktin reseptörüne bağlanan amino asitleri değiştirilerek hormonun yalnızca büyüme hedefli etkisi korunmuştur.
- Bu örnek, doğal hormonların sadece üretilmekle kalmayıp özgüllüklerinin ve aktivitelerinin de iyileştirilebildiğini gösterir.
- Genetik mühendisliği sayesinde daha güvenli ve daha etkili farmasötik ürünler tasarlanabilmektedir.
- Böylece biyoteknolojik yaklaşım, tedavide hedefe yönelik ve kişiselleştirilmiş çözümler geliştirmeye olanak tanır.

Diğer Memeli Proteinlerinin Üretimi ve Tıbbi Kullanımı

- Günümüzde birçok memeli proteini, genetik mühendisliği sayesinde mikrobiyal sistemlerde üretilmekte.
- Bu proteinler arasında çeşitli hormonlar ve kan pıhtılaşmasıyla ilişkili önemli kan proteinleri bulunur.
- Örneğin doku plazminojen aktivatörü (TPA), iyileşme sürecinin sonunda oluşabilecek kan pıhtılarını çözmek için kullanılır.
- Kardiyovasküler hastalıkların yaygın olduğu toplumlarda TPA'nın mikrobiyal üretimi, tedaviye hızlı erişim açısından büyük önem taşır.

Kan Pıhtılaşma Faktörleri ve Hemofili Tedavisi

- Pıhtılaşma faktörleri VII, VIII ve IX, kan pıhtısının oluşumu için kritik proteinlerdir ve eksiklikleri hemofiliye yol açar.
- Hemofili hastaları bu eksikliği gidermek için mikrobiyal kaynaklı rekombinant pıhtılaşma faktörleriyle güvenli şekilde tedavi edilebilir.
- Geçmişte stok insan kanından elde edilen faktörler HIV ve hepatit C gibi virüslerle kontamine olabildiği için ciddi enfeksiyon riskleri taşımaktaydı.
- Rekombinant DNA teknolojisi bu riskleri ortadan kaldırarak hemofili tedavisini güvenilir hâle getirmiştir.

Genetik Mühendisliği ile Üretilen Diğer Enzimler: DNaz I Örneği

- Bazı memeli proteinleri hormon değil enzimdir ve bunlar da genetik mühendisliği ile üretilir.
- İnsan DNaz I enzimi, kistik fibrozis hastalarının akciğerlerinde biriken DNA içeren yoğun mukusu parçalamak için kullanılmaktadır.
- Kistik fibrozisli bireylerde *Pseudomonas aeruginosa* enfeksiyonu sık görülür ve bakteriler akciğerlerde biyofilm oluşturarak tedaviyi zorlaştırır.
- Bakteriler lizis olduğunda açığa çıkan DNA mukusu daha da yoğunlaştığından, DNaz bu DNA'yı parçalayarak solunumu kolaylaştırır.

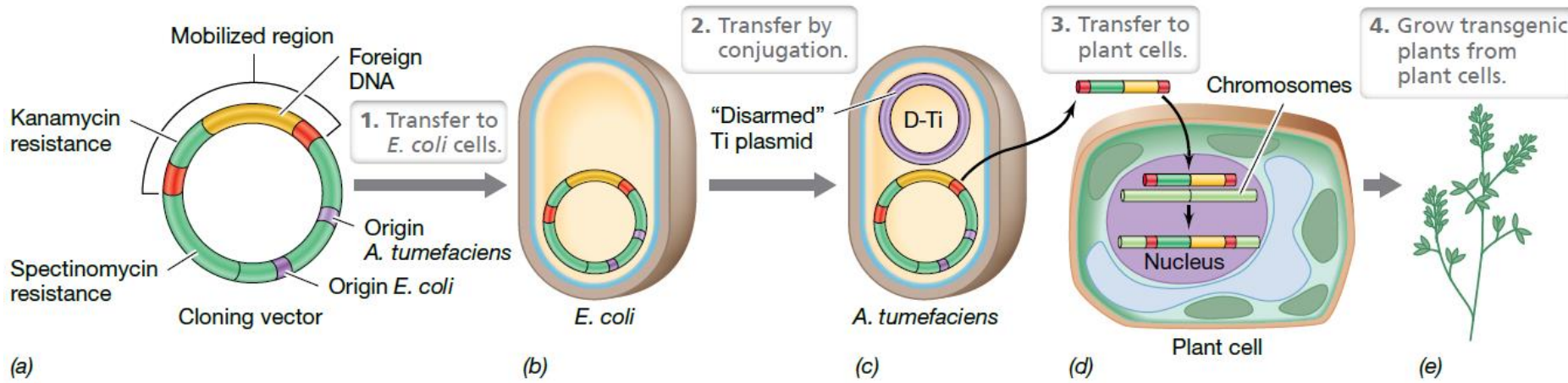
Transgenik Organizmalara Genel Bakış

- Bitki ve hayvanların geleneksel ıslah yöntemleriyle geliştirilmesi uzun bir geçmişe sahipken, rekombinant DNA teknolojisi bu alanda köklü değişiklikler yaratmıştır.
- Yüksek organizmaların genetik mühendisliği mikrobiyolojinin doğrudan alanı olmasa da, DNA'nın bakteriler ve plazmitler kullanılarak manipüle edilmesi bu sürecin temelini oluşturur.
- Başka bir organizmadan gen taşıyan canlılara transgenik organizmalar denir ve kamuoyunda bunlar genellikle GDO olarak bilinir.

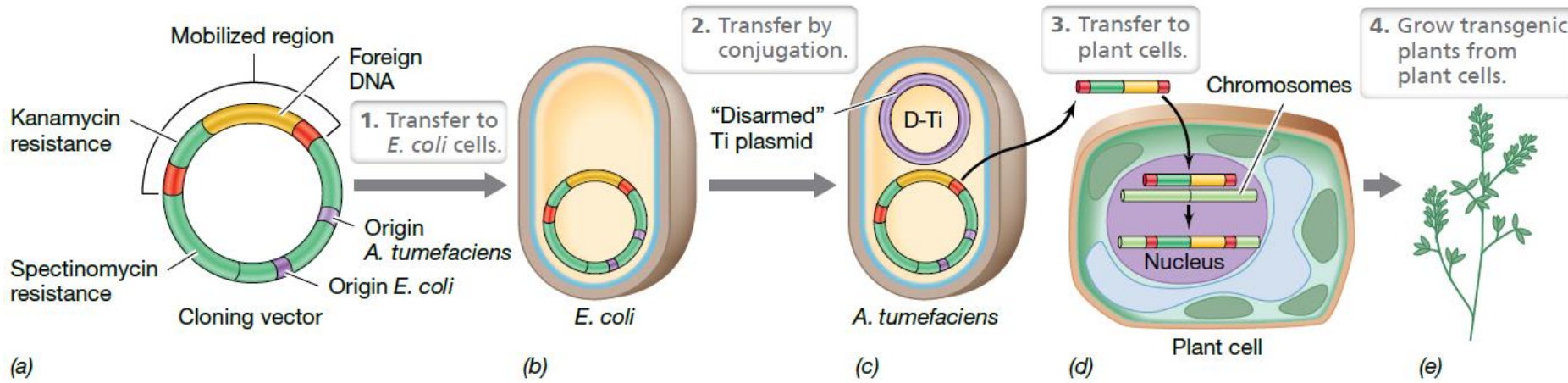
Ti Plazmidi ve Bitkilere Gen Aktarımı

- Rekombinant DNA'nın bitki hücrelerine aktarımı elektroporasyon veya transfeksiyonla yapılabilse de, *Agrobacterium tumefaciens*'in Ti plazmidi birçok bitki türü için doğrudan DNA transferi sağlayabilir.
- Ti plazmidi bakterinin virülansından sorumludur ve bitkiye aktarılan T-DNA adı verilen bir bölge içerir.

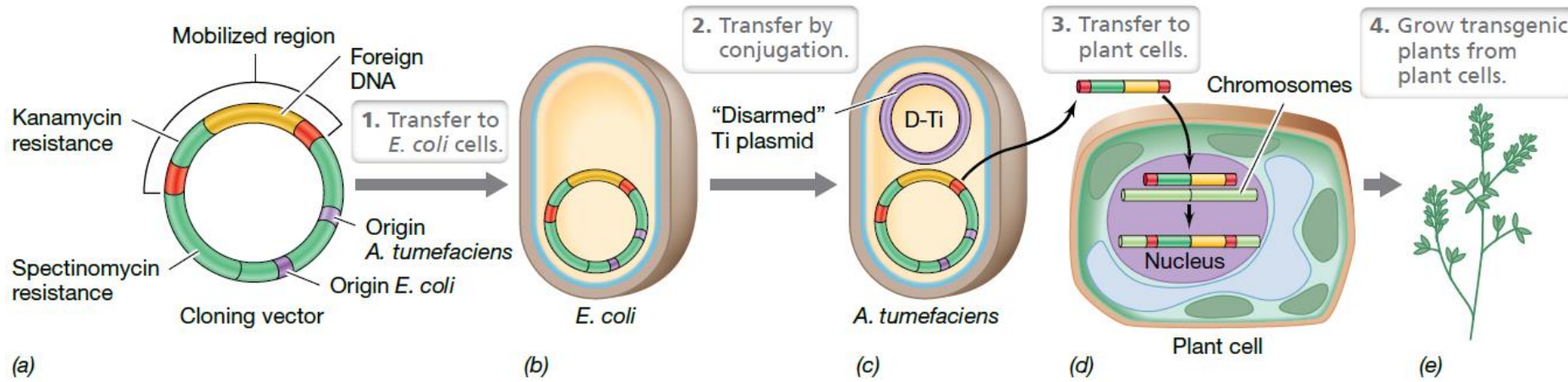
Ti Plazmidi ve Bitkilere Gen Aktarımı

- T-DNA'nın uç kısımlarındaki diziler aktarım için gereklidir ve yabancı DNA'nın bu uçlar arasına yerleştirilmesi gerekir.
- *A. tumefaciens* enfeksiyonu sonucunda bitkide 'taç uru' hastalığı gelişir ve bu süreç plazmidin taşıdığı genlerle ilişkilidir.

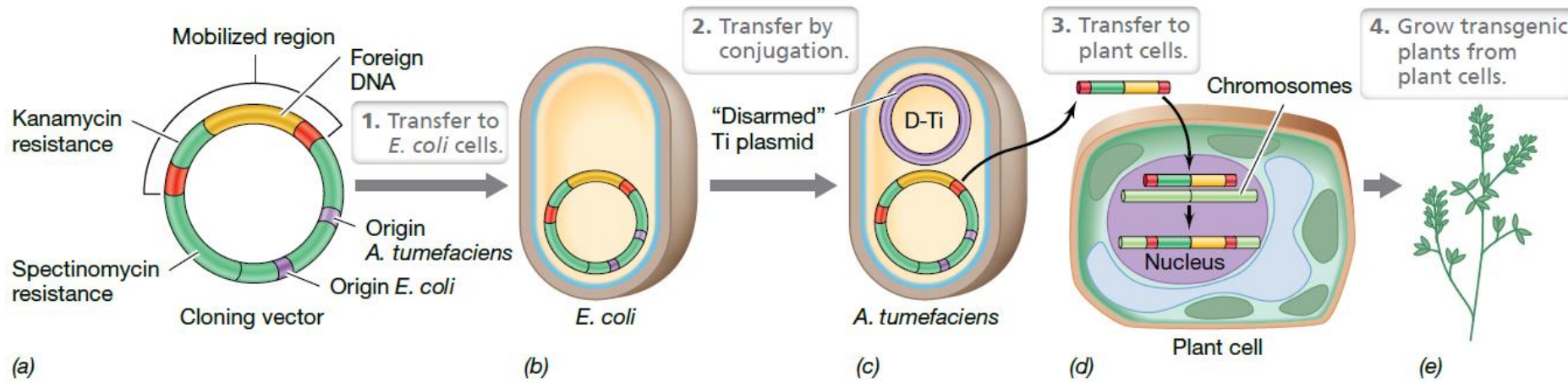
İkili (Binary) Vektör Sistemi

- Bitkilere gen aktarımında yaygın kullanılan bir yöntem, klonlama vektörü ile yardımcı plazmidten oluşan iki plazmitli ikili vektör sistemidir.
- Klonlama vektörü, T-DNA'nın iki ucunu, çoklu klonlama bölgesini, hem *E. coli* hem *A. tumefaciens*'te çoğalabilmeyi sağlayan iki replikasyon orijinini ve bitki ile bakteride seçime olanak veren iki antibiyotik direnci genini taşır.

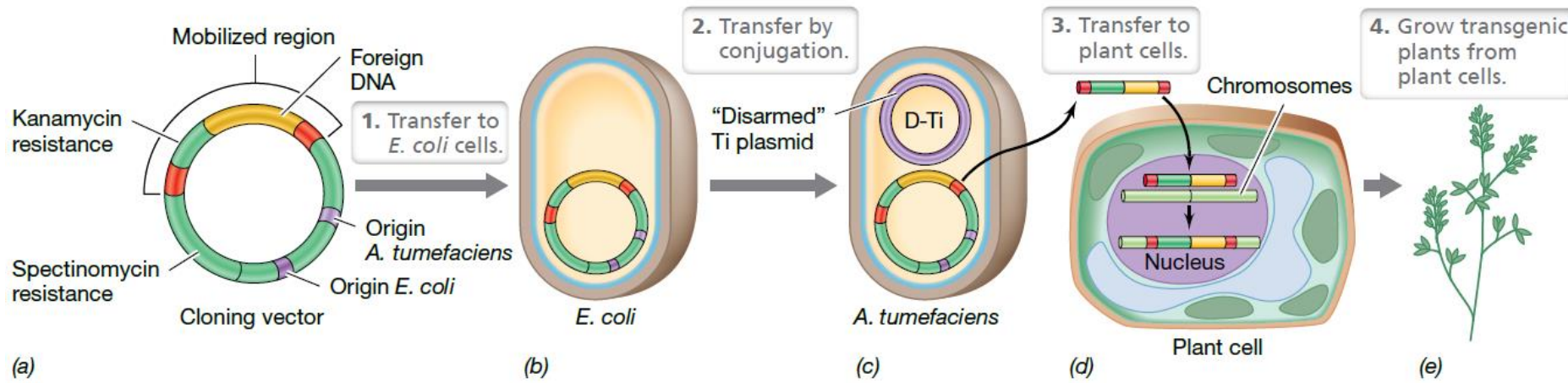
İkili (Binary) Vektör Sistemi

- Yabancı DNA vektöre klonlandıktan sonra *E. coli*'ye aktarılır ve buradan konjugasyon yoluyla *A. tumefaciens*'e aktarılır.
- Bu klonlama vektörü T-DNA transferi için gerekli genleri taşımaz, ancak uygun bir yardımcı plazmidle bir araya geldiğinde T-DNA bitkiye aktarılabilir.

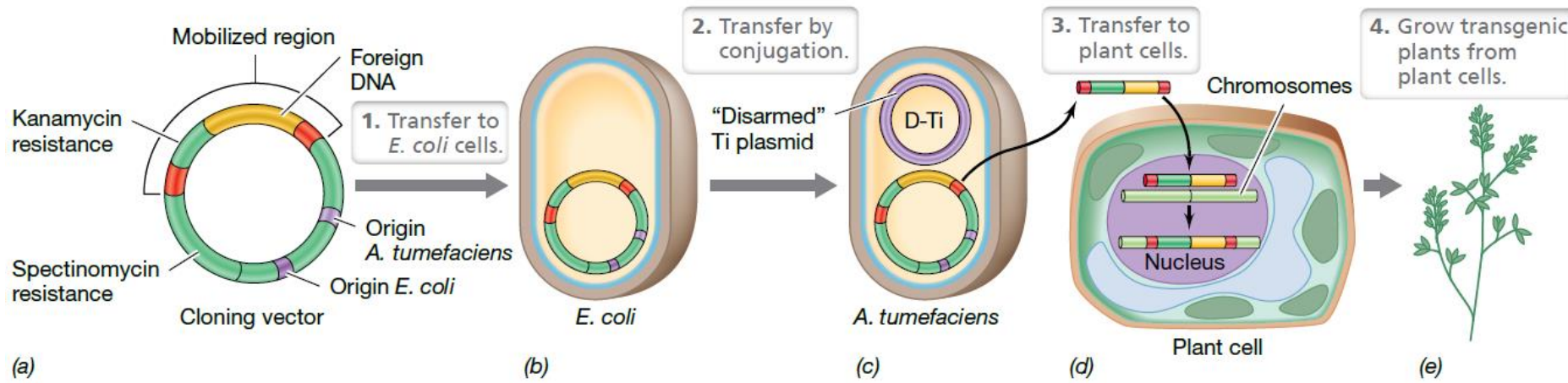
Yardımcı Plazmid (D-Ti) ve T-DNA Transferi

- “Disarmed” D-Ti plazmidi, Ti plazmidinin vir bölgesini içerir ancak T-DNA’yı ve hastalık başlatan genleri içermez.
- D-Ti, klonlama vektöründeki T-DNA’nın mobilizasyonu için gerekli tüm işlevleri sağlar.

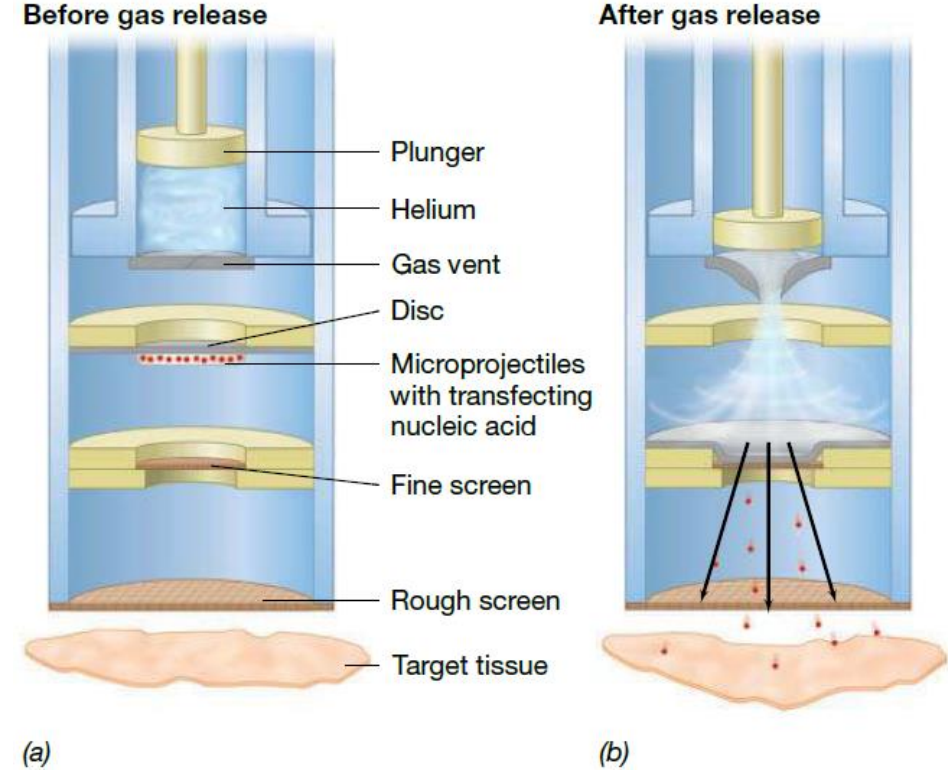
Yardımcı Plazmid (D-Ti) ve T-DNA Transferi

- Klonlanmış DNA ve kanamisin direnci geni D-Ti tarafından mobilize edilerek bitki hücresine aktarılır ve hücre çekirdeğine girer (Figür d).
- Bitki kromozomuna entegre olan yabancı DNA ifade edilerek bitkiye yeni özellikler kazandırabilir.

Ti Sistemi ile Elde Edilen Transgenik Bitkiler

- Ti plazmid sistemi, geniş yapraklı (dikotil) bitkilerde oldukça etkili çalışır ve domates, patates, tütün, soya fasulyesi, yonca ve pamuk gibi birçok önemli üründe kullanılmıştır.
- Bu yöntemle ceviz ve elma gibi bazı ağaç türlerinde de transgenik bireyler elde edilmiştir.
- Ti sistemi tahıllar gibi monokotil bitkilerde çalışmaz, bu nedenle bu gruplarda DNA aktarımı için mikroprojektil bombardımanı gibi alternatif yöntemler kullanılır.
- Bu farklı yöntemler sayesinde hem dikotil hem monokotil bitkilerde transgenik çeşitlerin geliştirilmesi mümkün olmuştur.

Herbisit Dirençli Bitkilerin Geliştirilmesi

- Bitkilerde genetik iyileştirmenin hedef alanları arasında herbisit, böcek ve mikrobiyal hastalık direnci ile ürün kalitesinin artırılması yer alır.
- Günümüzde yaygın GM ürünleri arasında soya, mısır, pamuk ve kanola bulunur ve çoğu herbisite veya böceklere karşı dirençlidir.
- Herbisit direnci, bitkiyi öldüren bir enzimi hedef alan herbisitlere karşı koruma sağlamak amacıyla mühendislik yoluyla bitkiye yeni bir gen kazandırılmasıyla elde edilir.
- Örneğin glifosat bitkilerde aromatik aminoasit sentezinde görevli bir enzimi inhibe ederken, bu enzimin glifosata dirençli versiyonunu taşıyan transgenik bitkiler glifosat uygulamasından etkilenmez.

Glifosat Direnci: *A. tumefaciens* Kaynaklı Gen

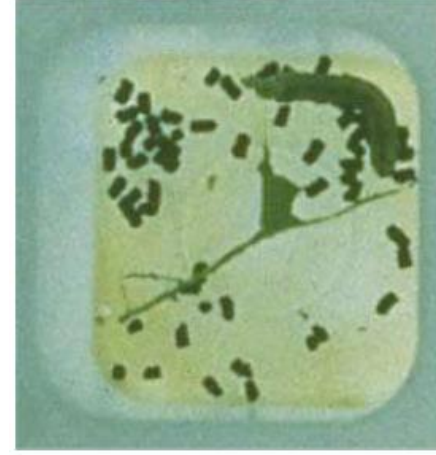
- Bazı bakterilerin eşdeğer enzimleri glifosat tarafından inhibe edilse de, mutasyonla glifosata dirençli enzim taşıyan bakteriler seçilmiştir.
- Bu dirençli enzimi kodlayan gen *A. tumefaciens*'ten klonlanmış, bitkide ifade edilebilmesi için düzenlenmiş ve soya gibi önemli ürünlere aktarılmıştır.
- Glifosat püskürtüldüğünde yabancı geni taşıyan bitkiler zarar görmezken, yabancı otlar etkili biçimde yok edilir.
- Bu nedenle herbisit dirençli soya fasulyesi Amerika Birleşik Devletleri'nde çok geniş alanlarda yetiştirilmektedir.

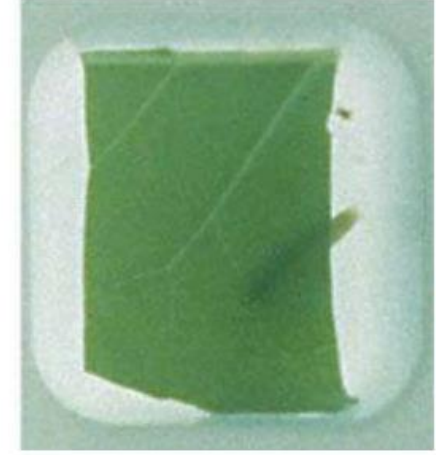
Stephen R. Padgett, Monsanto Company

Böceklere Dayanıklı Transgenik Bitkiler

- Genetik mühendislik sayesinde belirli böcek türlerinin zararlarına karşı dayanıklı bitkiler geliştirilmiştir.
- En yaygın yaklaşım, *Bacillus thuringiensis*'in toksik kristal proteinlerini (Bt toksini) kodlayan genlerin bitkilere aktarılmasıdır.
- *B. thuringiensis* spor oluşumu sırasında çeşitli böceklere özgü birçok Bt toksini üretebilir ve bunlar kelebek, güve, böcek, sinek larvaları veya sivrisineklere karşı etkili olabilir.
- Bt transgeni genellikle doğrudan bitki genomuna yerleştirilir ve böylece bitki hedef zararlılara karşı kendi toksinini sürekli üretebilir.

(a)

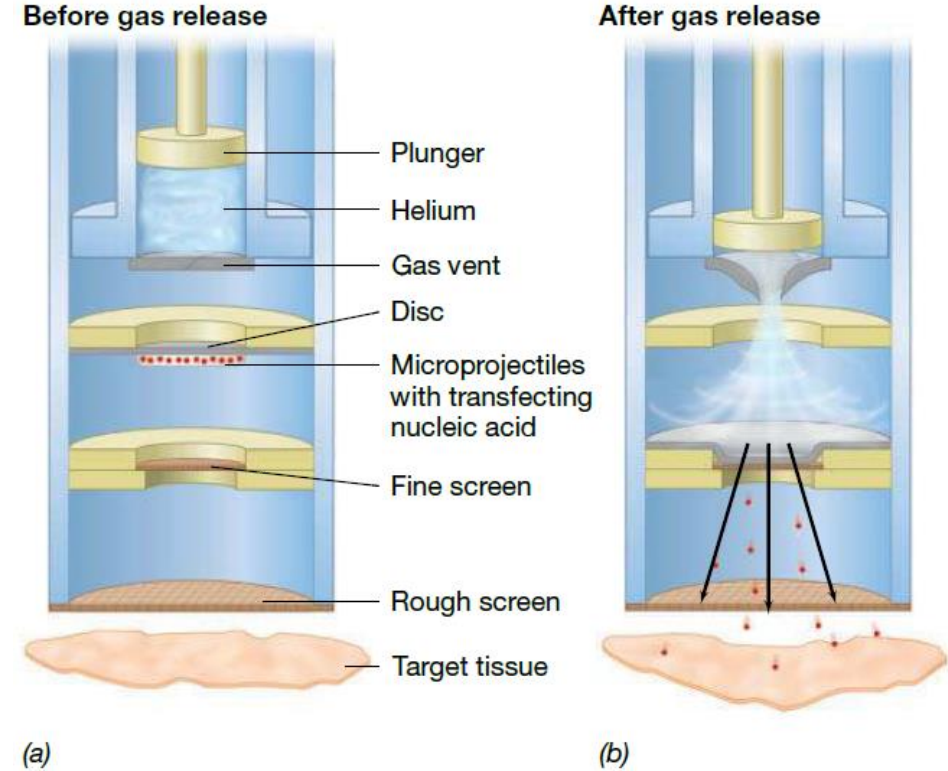
(b)

Kevin McBride, Calgene, Inc.

Bt Toksini ile Bitki Koruması

- Doğal Bt toksin geni bir plazmit vektöre klonlanmış, kloroplast ribozomal RNA promotörü ile düzenlenmiş ve mikroprojektil bombardımanı yoluyla bütün kloroplastlarına aktarılmıştır.
- Bu teknikle elde edilen transgenik bitkiler, çeşitli böcek larvaları için son derece yüksek düzeyde toksin üretebilmiştir.
- Bt toksini böceğin sindirim sistemindeki özgül reseptöre bağlandığında yapısal bir değişiklik oluşur ve sindirim sisteminin bozulmasına yol açarak larvanın ölümünü tetikler.
- Bt toksini memelilerde parçalandığı ve özgül reseptörler memelilerde bulunmadığı için insanlar da dahil olmak üzere memeliler açısından zararsızdır.

Transgenik Balıkların Ortaya Çıkışı

- Genetik mühendisliği, klonlanmış genlerin döllenmiş yumurtalara mikroenjeksiyonla aktarılması sayesinde birçok hayvan türünde yabancı genlerin ifade edilmesini mümkün kılar.
- Bu işlemde yabancı DNA, döllenmiş yumurtaların genomuna yerleşerek kalıcı bir genetik değişim oluşturur.
- Son yıllarda, özellikle tarımsal değeri yüksek çiftlik hayvanları ve balıklar verimliliği artırmak amacıyla genetik olarak değiştirilmiştir.

AquaAdvantage Somonu: Hızlı Büyümenin Sırrı

- AquaBounty Technologies tarafından geliştirilen AquaAdvantage somonu, alışılmış türlerden daha büyük değildir, fakat satış boyutuna çok daha hızlı ulaşır.
- Normalde somonlarda büyüme hormonu geni ışığa bağlı olarak aktifleştiği için büyüme çoğunlukla yaz aylarında gerçekleşir.
- Genetik olarak değiştirilen somonda ise büyüme hormonu geninin promotörü, tüm yıl boyunca sabit hızda büyüyen başka bir balık türünden alınan promotörle değiştirilmiştir.
- Bu düzenleme sonucunda somon sürekli büyüme hormonu üretir ve böylece daha hızlı büyür.

Aqua Bounty Technologies

AquAdvantage Somonunun Ticari Kullanımı

- Sürekli büyüyen transgenik somonlar, akuakültür işletmelerinde daha kısa sürede hasat edilebildikleri için ticari açıdan önemli avantaj sağlar.
- AquaBounty, hızlı büyüyen bu somonların dağıtımını için 1995 yılında FDA'ya başvurmuştur.
- Genetiği değiştirilmiş balık tüketimine yönelik risk tartışmalarının uzun sürmesi nedeniyle onay süreci yaklaşık yirmi yıl sürmüştür.
- 2015 yılında FDA tarafından nihai onayın verilmesiyle AquAdvantage somonu, GDO etiketi olmadan satışa sunulabilen ilk genetiği değiştirilmiş hayvan haline gelmiştir.

Genetik Mühendislik ile Aşı ve Tedavi Üretimi

- Genetik mühendisliği, bazı aşıların ve tıbbi tedavi ürünlerinin üretiminde önemli rol oynar.
- Aşılar, vücuda enjekte edildiğinde hedef hastalığa karşı bağışıklık oluşturacak yanıtı tetikler.
- Pek çok patojen, hücrelere girip toksinler gibi virülans faktörleri salgılayarak hastalık yapar ve bu özellikler kanser hücrelerini hedeflemek üzere genetik olarak yeniden düzenlenebilir.

Rekombinant ve Vektör Aşılarının Temelleri

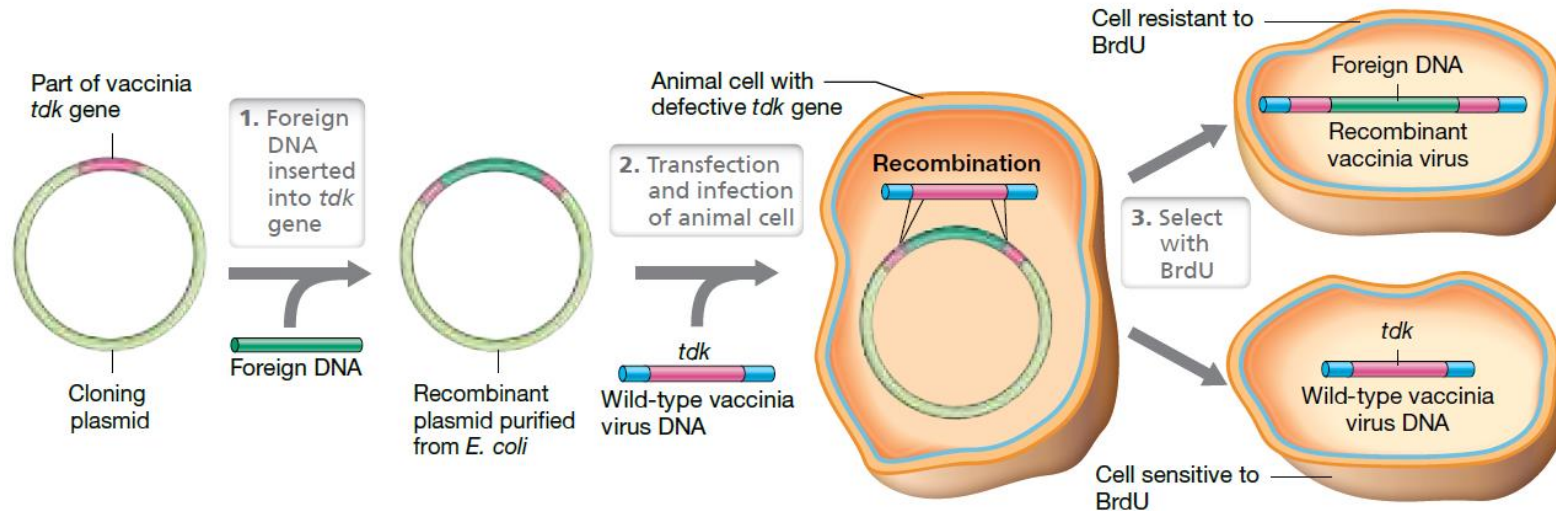
- Bir patojenin virülans genleri çıkarılıp bağışıklık yanıtı oluşturan genleri tutulduğunda rekombinant ve zayıflatılmış bir aşı elde edilir.
- Alternatif bir yöntemde ise, zararsız bir virüsün genomuna patojen bir virüsten alınan bağışıklık uyandırıcı genler eklenerek vektör aşıları oluşturulur.
- Her iki yaklaşımın birleştirilmesiyle hem zararsızlaştırılmış hem de ikinci bir patojene karşı bağışıklık sağlayan polivalan aşılar elde edilebilir.

Vaccinia Virüsü ve tdk Geninin Kullanımı

- *Vaccinia* virüsü, insanlarda kullanılan birçok rekombinant aşının üretiminde tercih edilen bir platformdur.
- Bu virüse yabancı genlerin eklenebilmesi için seçici bir belirteç gerekir ve bu amaçla virüsün timinidin kinaz (tdk) geninden yararlanır.
- Timinidin kinaz enzimi, 5-bromodeoksiuridini (BrdU) DNA'ya dahil edilen ve hücreyi öldüren bir nükleotide dönüştürdüğü için aktif tdk taşıyan hücreler BrdU varlığında ölür.

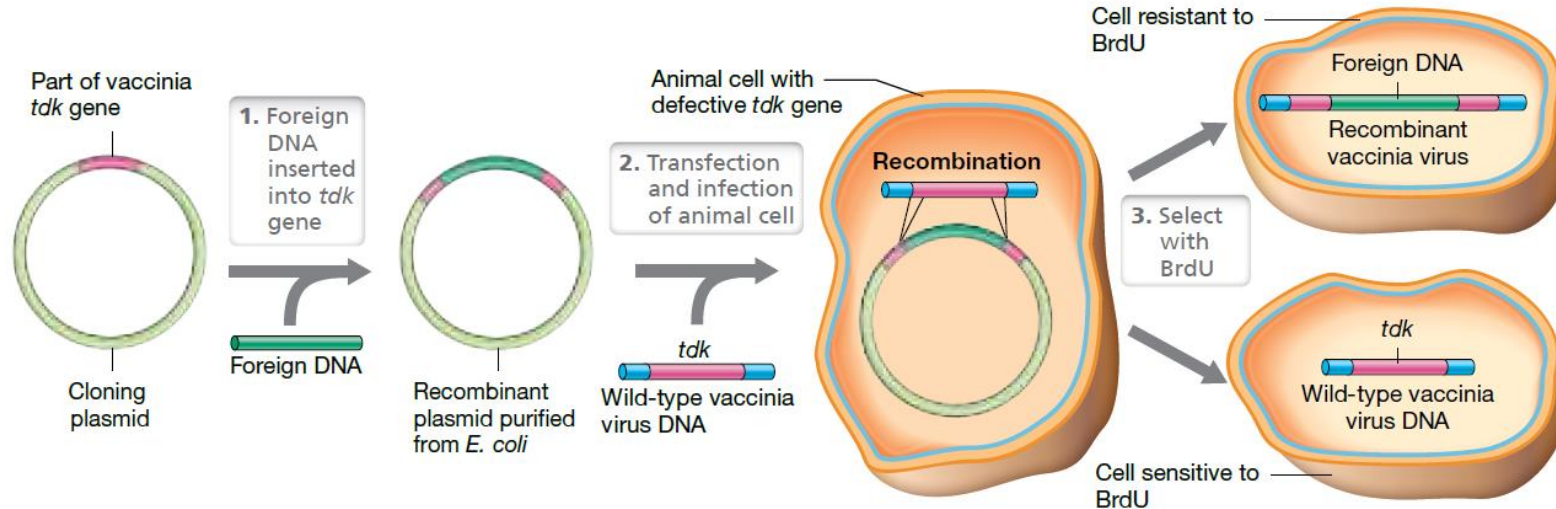
Rekombinant *Vaccinia* Virüsünün Seçilmesi

- *Vaccinia*'ya aktarılabacak genler ilk olarak *tdk* geninin bir parçasıyla birlikte *E. coli* plazmidine yerleştirilir ve *tdk* geni bu sırada kesintiye uğrar.
- Rekombinant plazmid, *tdk* genleri inaktive edilmiş hayvan hücrelerine aktarılır ve bu hücreler aynı zamanda yabancı tip *vaccinia* ile enfekte edilir.

Rekombinant *Vaccinia* Virüsünün Seçilmesi

- Plazmiddeki kesintiye uğramış *tdk* ile virüsteki sağlam *tdk* arasında rekombinasyon gerçekleşir ve bazı virüsler yabancı gen içeren bozuk *tdk* genini kazanır.
- BrdU uygulandığında, yalnızca bozuk *tdk* genine sahip rekombinant *Vaccinia* virüsü ile enfekte olan hücreler hayatta kalır ve yeni virüsler üretir.

Polivalan Vektör Aşılar ve Veterinerlik Uygulamaları

- *Vaccinia* virüsü, birden fazla virüse ait genlerin aynı genomda taşınmasına olanak verdiği için polivalan aşı geliştirmede etkilidir.
- Günümüzde kuduz gibi hastalıklar için geliştirilmiş ve veterinerlikte kullanılan *Vaccinia* vektör aşıları bulunmaktadır.
- Pek çok başka *Vaccinia* vektör aşısı ise hâlen klinik değerlendirme aşamasındadır.

Alt Ünite Aşıların Rekombinant Üretimi

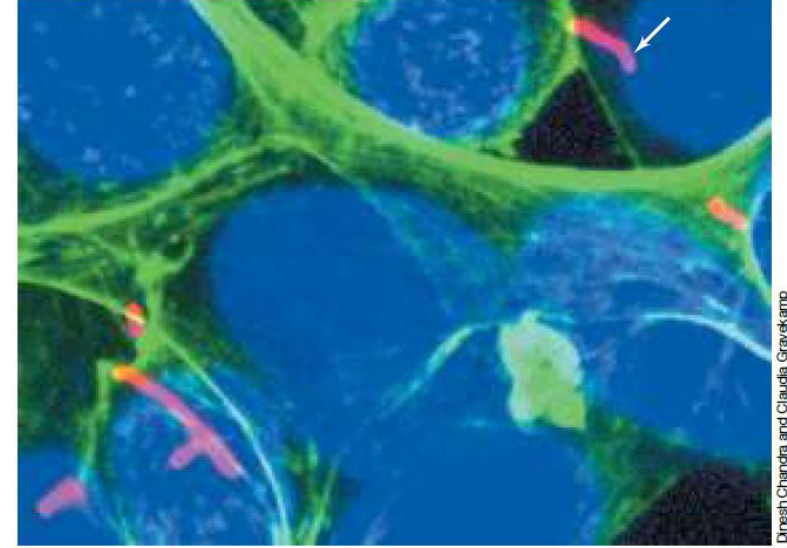
- Alt ünite aşılar, patojenin sadece bir veya birkaç proteinini içerir ve bu proteinler genellikle rekombinant olarak büyük miktarlarda üretilebilir.
- Patojenik virüslerde dış kılıf proteinleri çoğunlukla en iyi adaylardır çünkü bağışıklık sistemini güçlü biçimde uyarırlar.
- Bu aşı türü, zayıflatılmış veya öldürülmüş patojen içeren aşılarla kıyasla canlı mikroorganizma taşımadığı için daha güvenlidir.

Hepatit B Alt Ünite Aşısının Üretiminde Konak Seçimi

- Bazı alt ünite aşılarının etkin olabilmesi için üretilen proteinlerin konağın glikozilasyon sürecinden geçmesi gerekir.
- İnsan hepatit B virüsünün yüzey proteinine karşı geliştirilen alt ünite aşı, bu nedenle ökaryotik bir konakta üretilmiştir.
- Mayalarda üretilen bu glikozillenmiş protein, bağışıklık açısından aktif formda bulunur ve böylece etkili bir alt ünite hepatit B aşısı elde edilir.

Listeria monocytogenes ve Tümör Hücrelerini Hedefleme Yaklaşımı

- *L. monocytogenes* insan hücrelerinde çoğalan ve bu nedenle bağışıklık sisteminden kaçabilen bir patojendir.
- Zayıflatılmış rekombinant *L. monocytogenes* suşlarının sağlıklı hücrelerde bağışıklık sistemi tarafından elimine edildiği ancak tümör hücrelerinde temizlenemediği gözlenmiştir.
- Bu özellik, toksik ilaçları ya da radyoizotopları doğrudan tümör hücrelerine taşıyabilen bir antikanser aracı geliştirme fikrini doğurmuştur.
- 188-rhenyum ile işaretlenmiş rekombinant *L. monocytogenes* suşunun farelerde pankreas tümör hücrelerini enfekte edip çoğaldığı ve normal pankreas hücrelerine zarar vermediği gösterilmiştir.

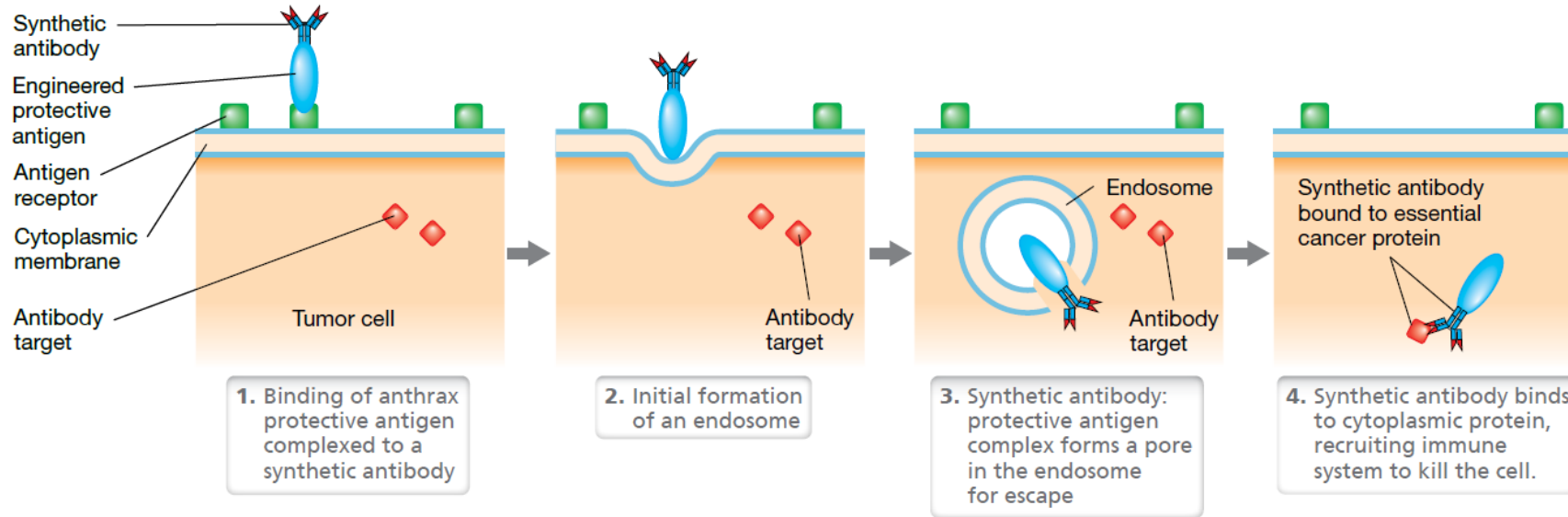

Dinesh Chandra and Claudia Gravekamp

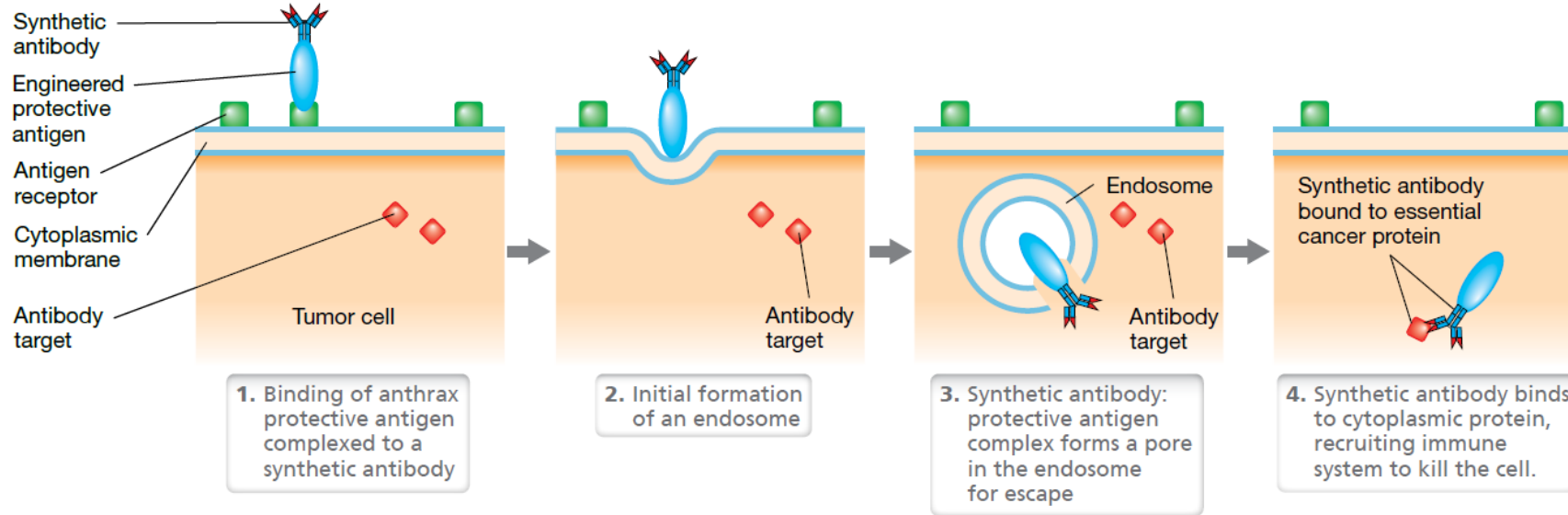
Antikorların Kanser Tedavisinde Kullanımı

- Antikorlar bağışıklık sistemi tarafından üretilen ve yabancı molekülleri tanıyıp hedefleyen proteinlerdir.
- Belirli antikorların kanser hücrelerinin içindeki hedeflere bağlanmasının, konağın bağışıklık sistemi tarafından bu hücrelerin öldürülmesini tetiklediği bulunmuştur.

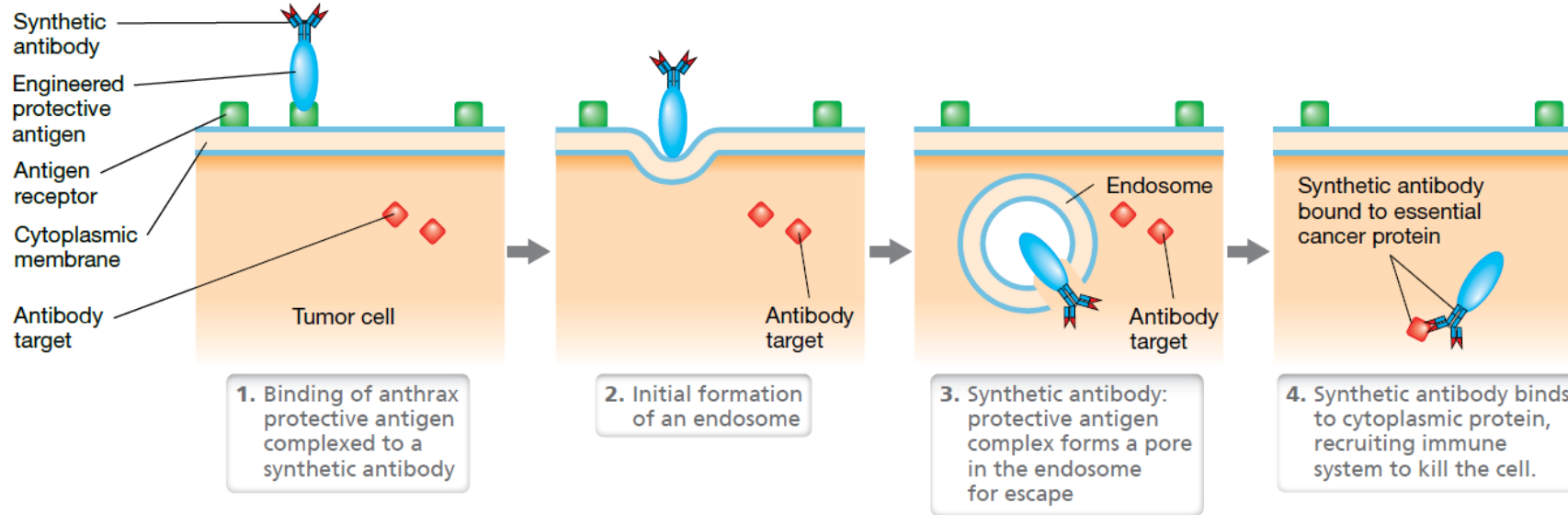
Antikorların Kanser Tedavisinde Kullanımı

- Ancak antikorlar hücre içine serbestçe giremediği için bir taşıma mekanizmasına ihtiyaç duyulur.
- Bu amaçla, *Bacillus anthracis* tarafından üretilen toksinin hücre içine alım sağlayan koruyucu antijen bileşeni genetik olarak kullanıma uyarlanmıştır.

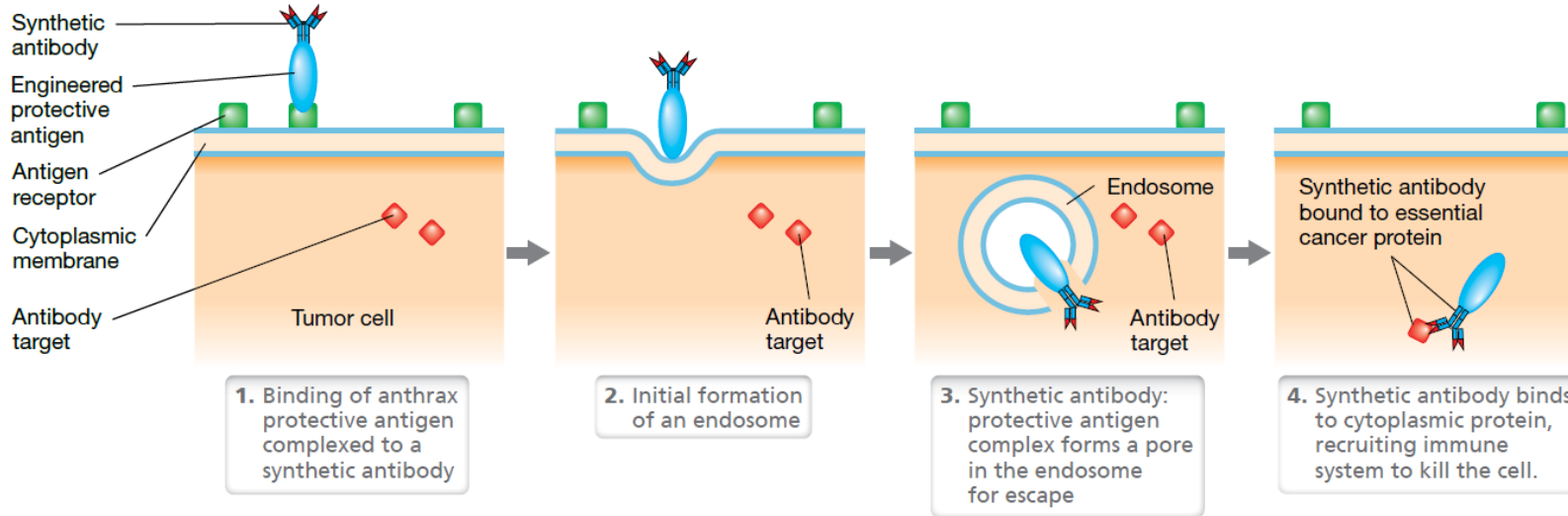
Bacillus anthracis Toksininin Antikor Taşıyıcısına Dönüştürülmesi

- Anthrax toksini üç bileşen içerir ve bunlardan koruyucu antijen, toksik faktörleri hücre içine taşımada kritik bir rol oynar.
- Bilim insanları bu koruyucu antijeni toksik bileşenler yerine sentetik bir antikanser antikorunu taşımak üzere genetik mühendislikle yeniden tasarlamıştır.

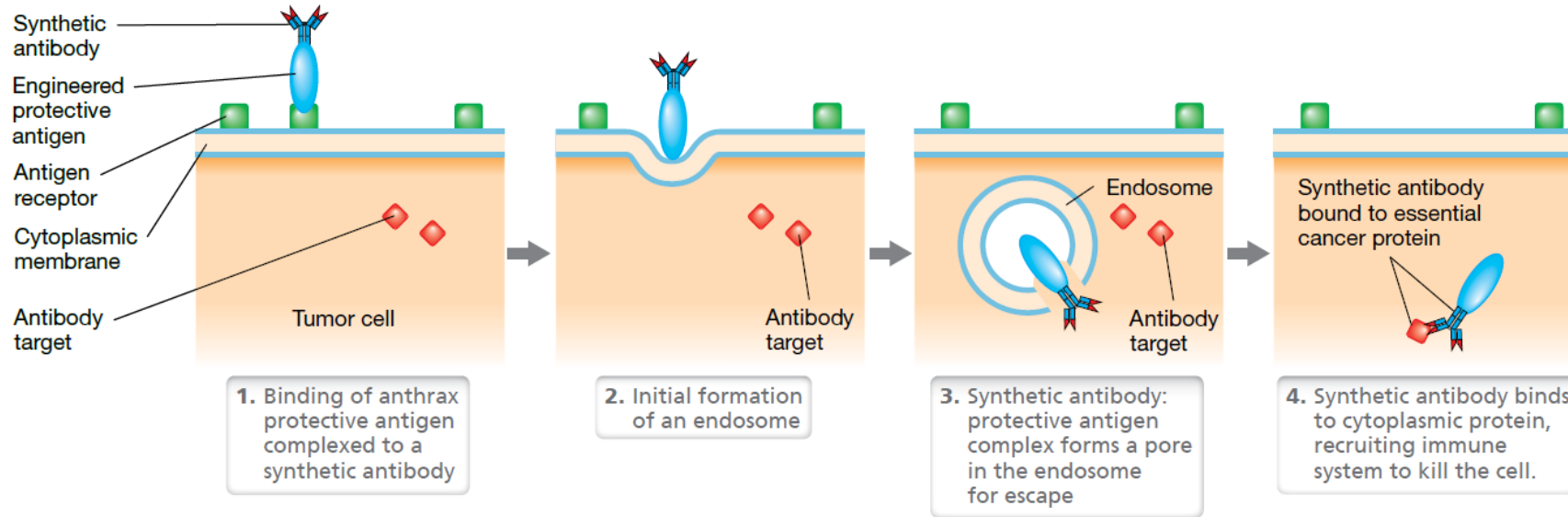
Bacillus anthracis Toksininin Antikor Taşıyıcısına Dönüştürülmesi

- Enjekte edilen bu modifiye ve zararsız toksin kanser hücrelerinin yüzeyindeki reseptörlere bağlanırken, süreç boyunca koruyucu antijen antikorla birlikte hareket eder.
- Normal hücreler toksik bileşenleri içermediğinden ve antikorun hedeflediği spesifik tümör proteinlerini taşımadığından, bu kompleks normal hücreler için zararsızdır.

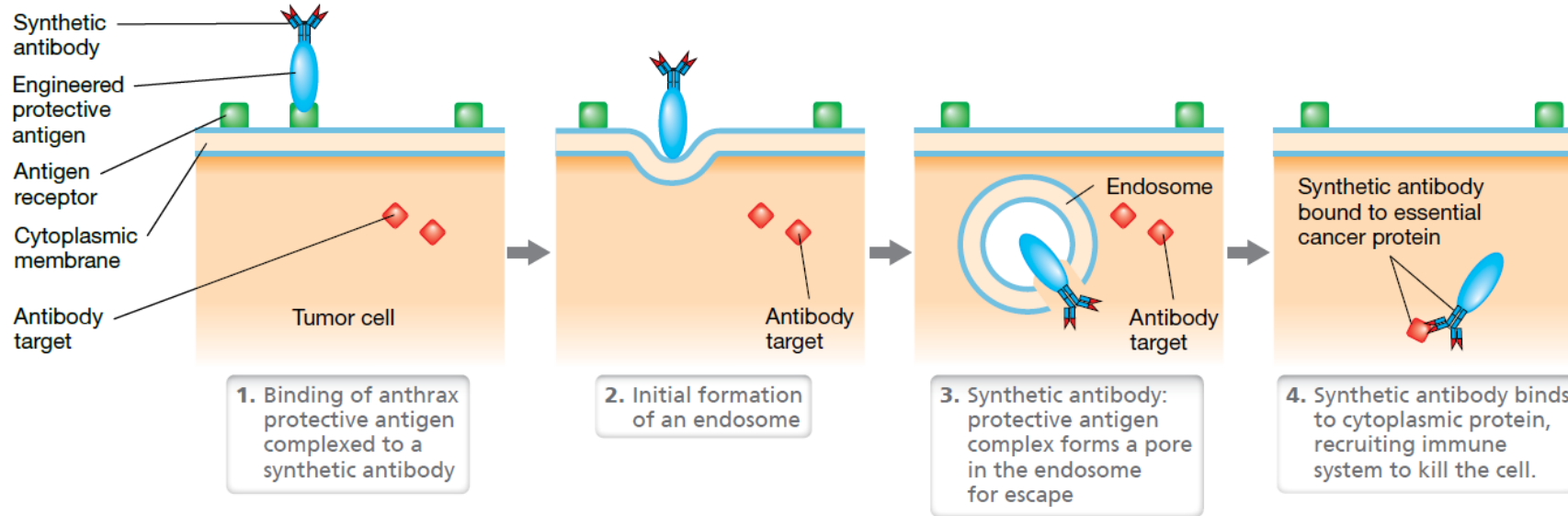
Modifiye Toksinlerin Hücre İçi Etki Mekanizması

- Koruyucu antijen ve antikor kompleksinin kanser hücresi tarafından endozom yoluyla içeri alındığı gösterilmiştir.
- Antikor endozomdan sitoplazmaya salındığında, tümör yaşamsallığı için gerekli bir proteine özgül olarak bağlanır.

Modifiye Toksinlerin Hücre İçi Etki Mekanizması

- Bu bağlanma, hücrenin bağışıklık sistemi tarafından antikor–protein kompleksinin tanınmasını ve hücrenin öldürülmesini tetikler.
- Bu yaklaşım, bağışıklık sisteminin uyarılmasıyla kanserle mücadelede yeni ve güçlü tedavi stratejilerinin geliştirilebileceğini göstermektedir.

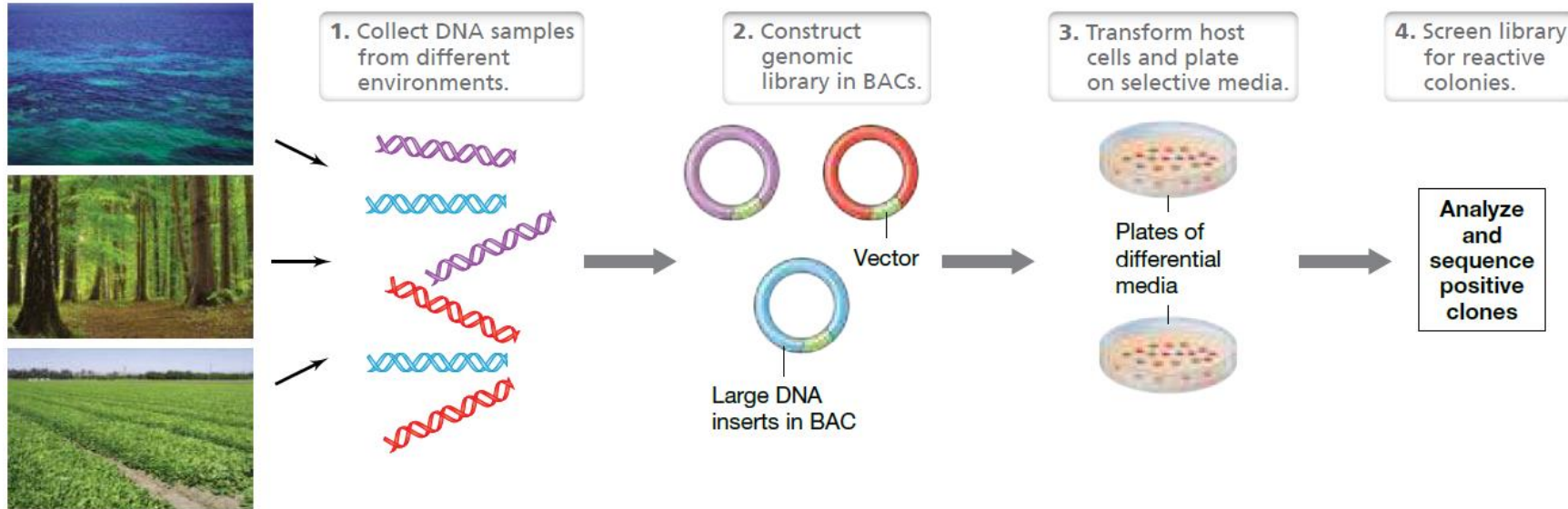

Genetik Mühendisliğinin Kansere Tedavisine Katkısı

- Antikorları, yüksek toksisiteye sahip bir bakterinin yeniden tasarlanmış taşıma sistemiyle birleştiren bu yaklaşım genetik mühendisliğinin gücünü gözler önüne serer.
- Yöntem, kanser hücrelerini özgül olarak hedefleyen yenilikçi tedavilere kapı aralamaktadır.
- Bu sistem, bağışıklık tepkisini tümör hücrelerine yönlendiren yeni nesil antikanser tedavilerin geliştirilmesine olanak sağlayabilir.
- Çalışma, biyoteknolojinin kanserle savaşta hızlandırıcı bir rol üstlenebileceğini gösteren çarpıcı bir örnektir.

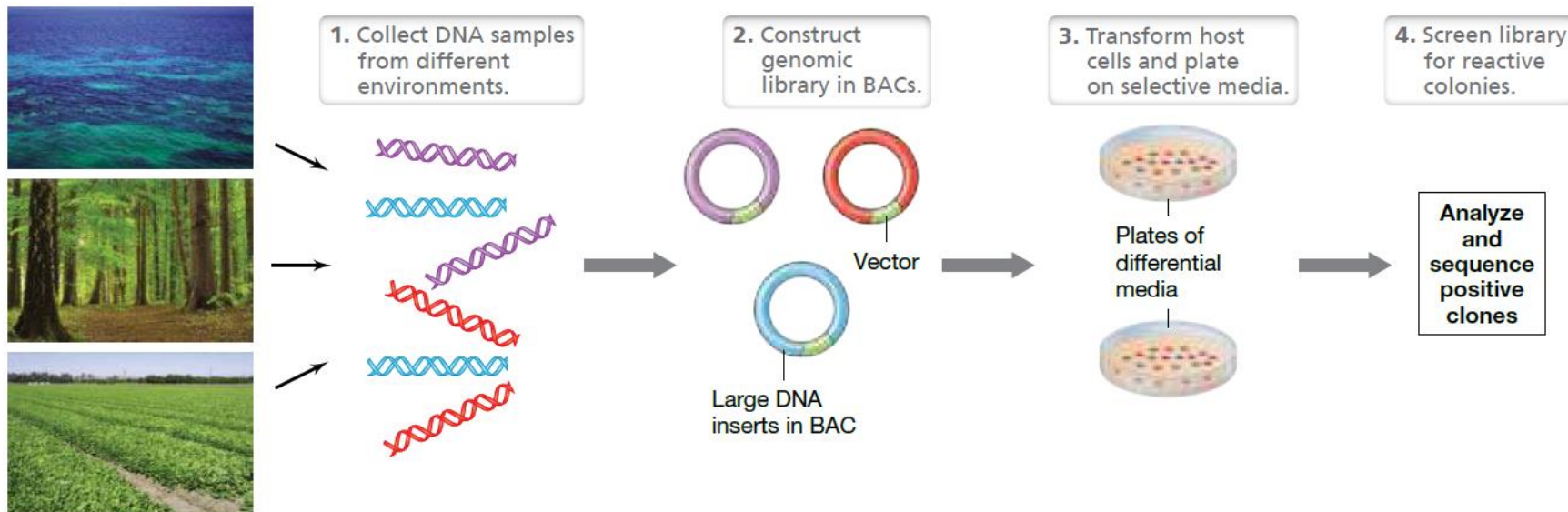
Metagenomik ve Genetik Mühendislikle Gen Keşfi

- Bir organizmanın tüm genlerine genom denirken, bir çevredeki tüm genomların toplamı metagenom olarak adlandırılır.
- Gen madenciliği, kültüre alınmamış organizmalardan doğrudan çevresel DNA ya da RNA izolasyonu yoluyla yararlı genlerin belirlenmesi ve izole edilmesi sürecidir.

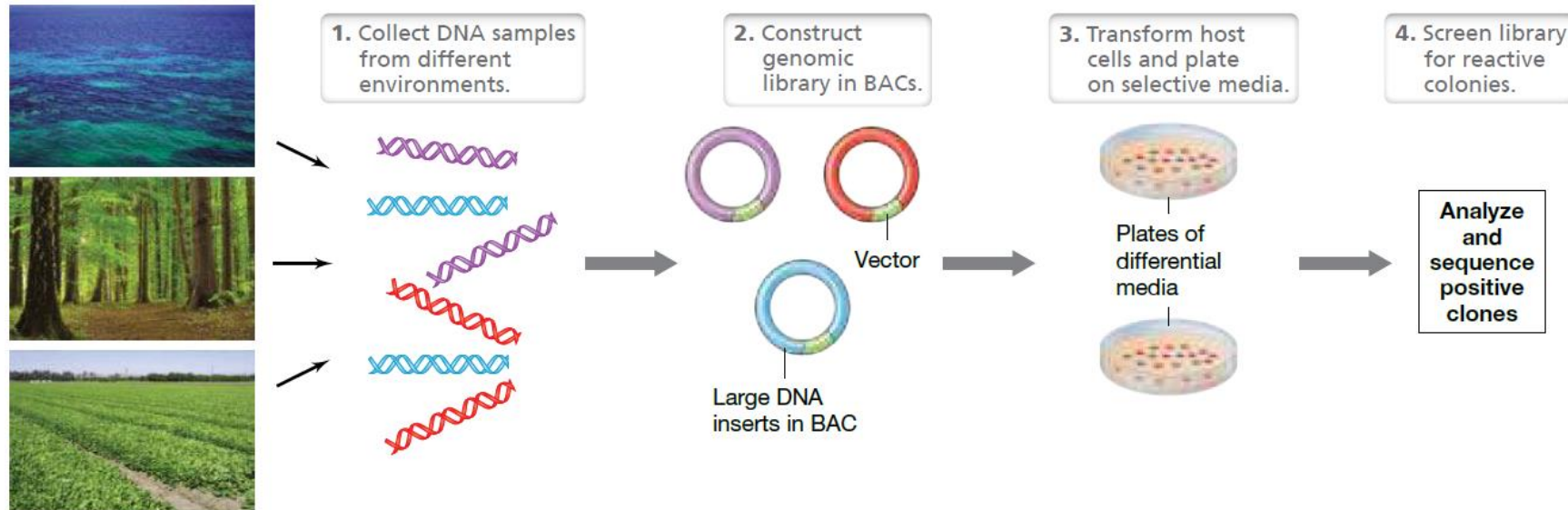
Metagenomik ve Genetik Mühendislikle Gen Keşfi

- Bu amaçla elde edilen DNA ya da RNA, uygun vektörlere klonlanarak bir metagenomik kütüphane oluşturulur.
- RNA kullanılıyorsa, önce revers transkriptaz ile cDNA'ya dönüştürülmesi gerekir.

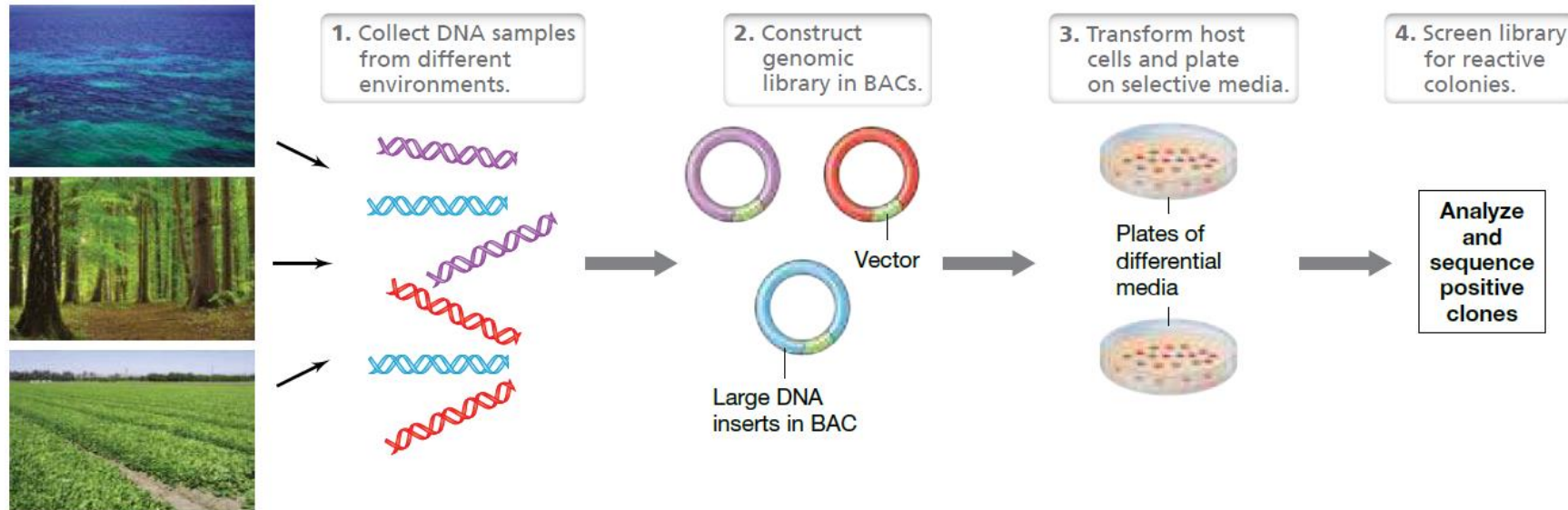
Metagenomik Kütüphanelerin Taranması ve Yeni Enzimlerin Keşfi

- Metagenomik kütüphanelerin taranmasıyla kirleticileri parçalayabilen enzimler ve yeni antibiyotikleri üreten enzimler keşfedilmiştir.
- Kompleks metabolik yolları kodlayan gen kümelerinin elde edilmesi için büyük DNA parçalarını taşıyabilen BAC vektörleri kullanılır.

Metagenomik Kütüphanelerin Taranması ve Yeni Enzimlerin Keşfi

- BAC'ler, özellikle çok sayıda bilinmeyen genom barındıran toprak gibi zengin ortamlardan gen kümesi elde etmek için avantaj sağlar.
- Bu yaklaşımla lipaz, kitinaz, esteraz gibi geniş substrat aralığına sahip birçok bozunma enzimi izole edilmiştir.

Endüstriyel Uygulamalar ve Termostabil Enzimlerin Keşfi

- Endüstriyel üretim koşullarına dayanıklı enzimler özellikle değerlidir ve yüksek sıcaklık ile aşırı pH koşullarında çalışan enzimlere büyük ihtiyaç vardır.
- Bir sıcak su kaynağından alınan örneklerden oluşturulan metagenomik kütüphanelerde, 90°C'de dahi aktif kalan ısıya dayanıklı lipazlar bulunmuştur.
- Bu lipaz genleri, ticari enzim üretimi için uygun ekspresyon vektörlerine aktarılmıştır.
- Benzer şekilde, çeşitli endüstriyel süreçlere uyumlu dirençli enzimler metagenomik taramalarla elde edilebilmektedir.

Ekstrem Ortamlardan Enzim Madenciliği ve Gıda Endüstrisinde Kullanım

- Ekstrem çevrelerden yapılan metagenomik madencilik ile gıda endüstrisinde kullanılan ısı ve asit stabil enzimler elde edilmiştir.
- Bu enzimler, gıda işleme ekipmanlarının temizliğinde daha az kimyasal ve su kullanımını sağlayarak çevresel yükü azaltır.
- Enzim bazlı temizlik, kaynama noktasına yakın sıcaklıklarda ve seyreltik asitlerde etkin çalışarak mikrobiyal biyofilmleri standart yöntemlerden daha etkili uzaklaştırır.
- Bu yaklaşım hem verimliliği artırır hem de temizlik sürecinin sürdürülebilirliğini destekler.

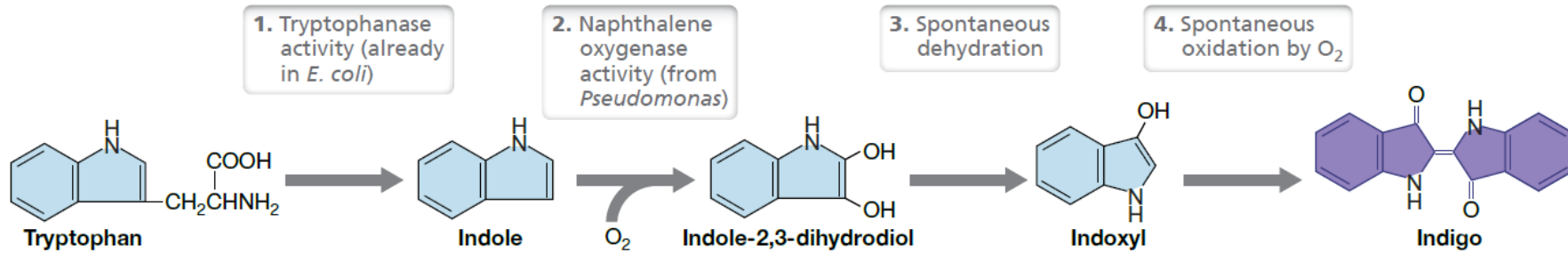
Cinder Biological, Inc.

Metabolik Yol Mühendisliğine Genel Bakış

- Metabolik yol mühendisliği, bir ya da birden fazla organizmadan alınan genlerin bir araya getirilerek yeni veya geliştirilmiş bir biyokimyasal yol oluşturulması sürecini ifade eder.
- Mühendislik uygulamalarıyla elde edilen mikroorganizmalar, alkol, çözücüler, gıda katkıları, boyalar ve antibiyotikler gibi birçok ürünü üretmek üzere kullanılabilir.
- Bu mikroorganizmalar ayrıca tarımsal atıkları, kirleticileri, herbisitleri ve diğer toksik ya da istenmeyen maddeleri parçalamada da kullanılabilir.

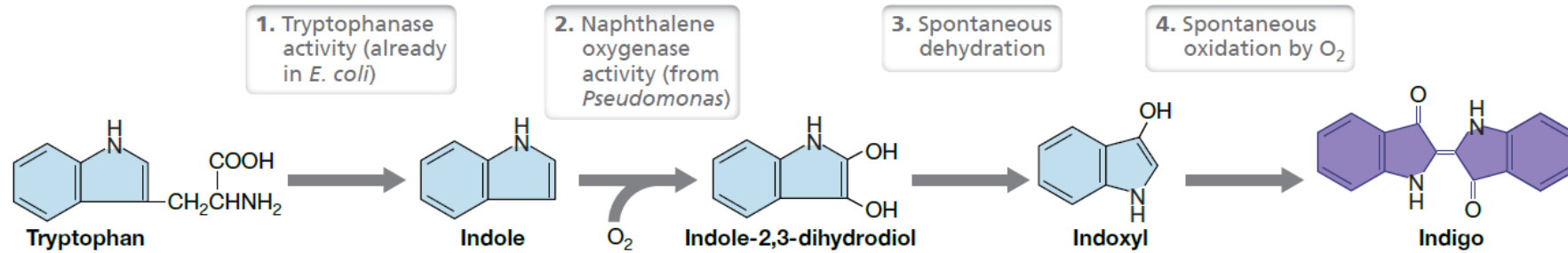
E. coli ile İndigo Üretimi

- İndigo üretimi, metabolik yol mühendisliğinin ilgi çekici örneklerinden biri olup *E. coli*'de gerçekleştirilebilmektedir.
- İndigo, özellikle yün ve pamuğun boyanmasında kullanılan önemli bir boyadır ve mavi kot kumaşların renklendirilmesinde yaygın biçimde tercih edilir.

E. coli ile İndigo Üretimi

- Tekstil endüstrisindeki yüksek talep nedeniyle kimyasal senteze alternatif olarak biyoteknolojik yaklaşımlara duyulan ilgi giderek artmıştır.
- Bu ilgi, metabolik yol mühendisliğinin indigo sentezinde kullanılmasının yolunu açmıştır.

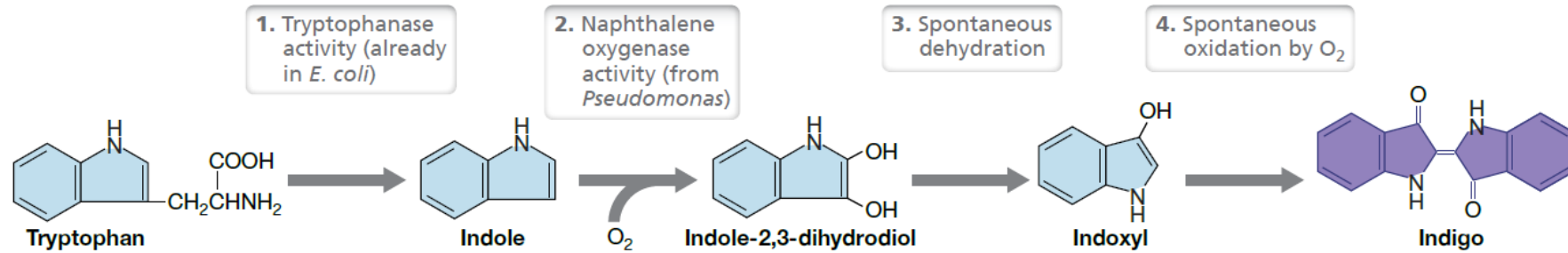
Naftalin Benzeri Yapının Sağladığı Avantaj

- İndigonun yapısal olarak aromatik hidrokarbon naftalinle benzerliği, naftalini oksijenleyen enzimlerin indolü de dihidroksi türevine okside edebilmesine olanak tanır.
- Bu dihidroksi türevi havada kendiliğinden oksitlenerek parlak mavi renkteki indigo pigmentini oluşturur.
- Naftalini oksijenleyen enzimler, *Pseudomonas* ve diğer toprak bakterilerinde bulunan çeşitli plazmitler tarafından kodlanır.
- Bu plazmitlerden klonlanan naftalen oksijenaz genleri *E. coli*'ye aktarıldığında hücrelerin maviye dönmesi, enzimin başarıyla çalıştığını gösterir.

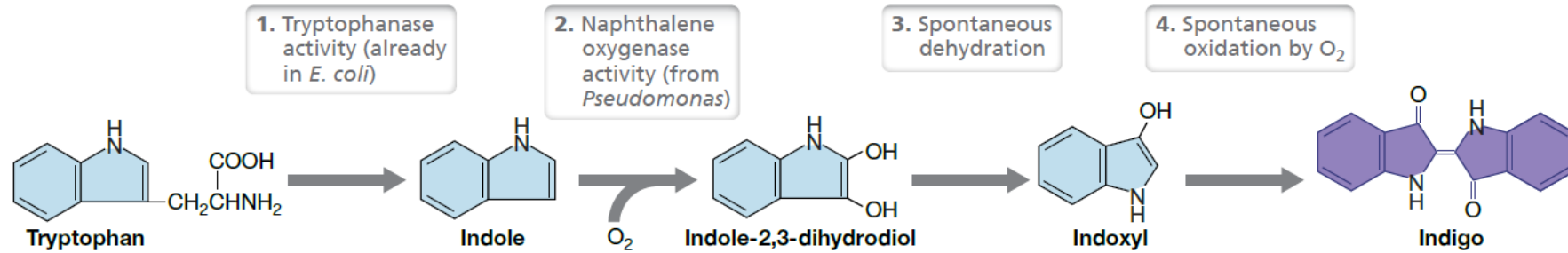
İndigo Yolunun Basamakları

- İndigo sentez yolu iki enzimatik ve iki spontan olmak üzere dört adımdan oluşur.
- *E. coli*, ilk basamak olan triptofanın indole dönüştürülmesini sağlayan triptofan enzimini doğal olarak üretir.

İndigo Yolunun Basamakları

- Mühendislik uygulanmış *E. coli*'de ikinci basamakta indol, indigonun öncülüne dönüşen ürüne oksitlenir.
- Sürecin ilerleyebilmesi için hücrelere dışarıdan triptofan sağlanması gerekir.

Biyoreaktörde İndigo Üretiminin Uygulanması

- Ticari uygulamalarda, *E. coli* hücreleri katı bir yüzeye tutturularak biyoreaktöre yerleştirilmiş ve üzerlerinden sürekli olarak atık protein kaynaklarından elde edilen triptofan çözeltisi geçirilmiştir.
- Triptofan çözeltisi hücrelerin üzerinden birkaç kez dolaştırıldığında indigo seviyesi giderek artar ve boyar madde sonunda toplanabilir.
- Bu yaklaşım, indigonun biyolojik üretiminin teknik olarak mümkün olduğunu göstermektedir.
- Ancak kimyasal üretimin yıllık 20 kilotonu aşması, biyolojik yöntemin ekonomik olarak rekabet etmesini zorlaştırmaktadır.

Metabolik Yol Mühendisliğinde Karşılaşılan Zorluklar

- Metabolik bir yolu kontrol etmek ve istenen ürünü maliyet açısından verimli seviyelerde üretmek yol mühendisliğinin temel güçlüklerindedir.
- Yüksek verime ulaşmak, enzimlerin etkinliği, metabolik akışın yönlendirilmesi ve toksik yan ürünlerin azaltılması gibi süreçleri kapsar.
- Bu nedenle, biyoteknolojik üretimlerle kimyasal sentez arasında ekonomik rekabet çoğu zaman sınırlı kalmaktadır.
- İndigo örneği, biyolojik üretimin mümkün olduğunu fakat verim ve maliyet baskılarının kritik rol oynadığını göstermektedir.

Biyoyakıt Mühendisliğine Giriş

- Fosil yakıtların sınırlı olması ve iklim değişikliğine ilişkin kaygıların artması, biyolojik olarak üretilen yakıtların yani biyoyakıtların önemini artırmıştır.
- Günümüzde kullanılan başlıca biyoyakıtlar etanol, biyodizel, hidrojen ve metandır.
- Bazı mikroorganizmalar bu yakıtları doğal olarak üretse de, yabancıl tip suşların verimi toksik yan ürünler ve kritik basamaklardaki eksik enzimler nedeniyle sınırlanır.
- Bu nedenle mikroorganizmaların genetik olarak değiştirilmesi, biyoyakıt üretimini artırmak için temel bir strateji haline gelmiştir.

Biyoyakıt İçin Alternatif Hammaddeler ve Enzim Yer Değiştirme

- Genetik mühendisliği sayesinde alternatif biyoyakıt hammaddelerinin kullanılabilmesi mümkün hale gelmiştir.
- Eksik enzimlerin yerine uygun enzimlerin yerleştirilmesiyle yeni biyoyakıt türleri üretilebilmektedir.
- Fotosentetik mikroorganizmalar ise ışık enerjisini kullanarak biyoyakıt sentezi yapabilen potansiyel biyoyakıt fabrikaları olarak değerlendirilmektedir.
- Bu yaklaşımlar, biyoyakıt üretiminde hem verimi artırmak hem de çevresel etkiyi azaltmak amacıyla geliştirilmiştir.

Switchgrass'ın Etanole Dönüştürülmesi

- ABD'de yılda 14 milyar galondan fazla etanol, mısır şekerinin maya ile fermantasyonu sonucu üretilmektedir (Figür a).
- Mısırın yüksek enerji maliyeti ve temel bir gıda kaynağı olması nedeniyle, düşük girdili ve yenilenebilir bitkilerden elde edilen alternatif biyoyakıt hammaddelerine ihtiyaç duyulmaktadır.

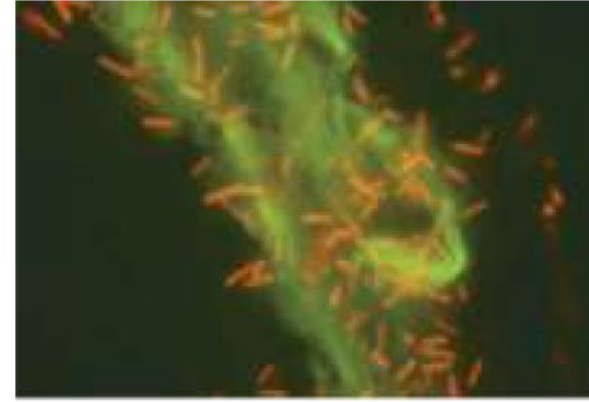

Chris Standee and DOE/NREL

(a)

(b)

S.E. Blumer-Schuetz, J.V. Zurawski, J.M. Conway, and R.M. Kelly

(c)

Switchgrass'ın Etanole Dönüştürülmesi

- Hızlı büyüyen switchgrass (*Panicum virgatum*) bu amaçla öne çıkmış, ancak selülozun hemiselüloz ve ligninle sıkı bağlantısı nedeniyle yüksek sıcaklık, kimyasal ve enzimatik ön işlemler gerektirmiştir (Figür b).
- Bu zorluklar, mikrobiyal çeşitliliğin ve genetik mühendisliğin birleştirilmesiyle aşılmaya çalışılmaktadır.

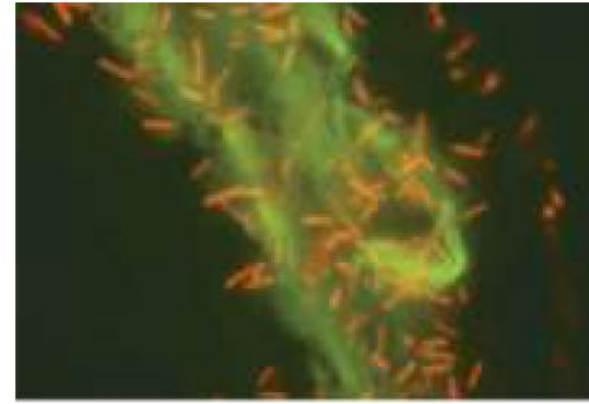

Chris Standee and DOE/NREL

(a)

(b)

S.E. Blumer-Schuetz, J.V. Zurawski, J.M. Conway, and R.M. Kelly

(c)

Caldicellulosiruptor'un Doğal Kapasitesi

- *Caldicellulosiruptor*, selüloz ve hemiselülozu glikoza dönüştürebilen doğal bir selülaz enzimi üreten gram pozitif, anaerob ve termofilik bir bakteridir.
- Bu bakteri, peptidoglikan tabakasından dışarı doğru uzanan tapirin adlı proteinler sayesinde ham switchgrass'e tutunabilir (Figür c).

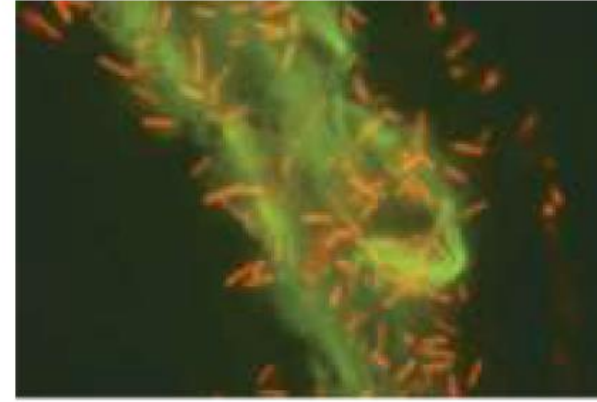

Chris Standee and DOE/NREL

(a)

(b)

S.E. Blumer-Schuetz, J.V. Zurawski, J.M. Conway, and R.M. Kelly

(c)

Caldicellulosiruptor'un Doğal Kapasitesi

- *C. bescii* şekerleri fermente edebilse de doğal olarak çoğunlukla asetat, laktat ve hidrojen üretir.
- Bu nedenle doğrudan etanol üretimi için metabolik yolun son basamaklarının yeniden düzenlenmesi gerekmiştir.

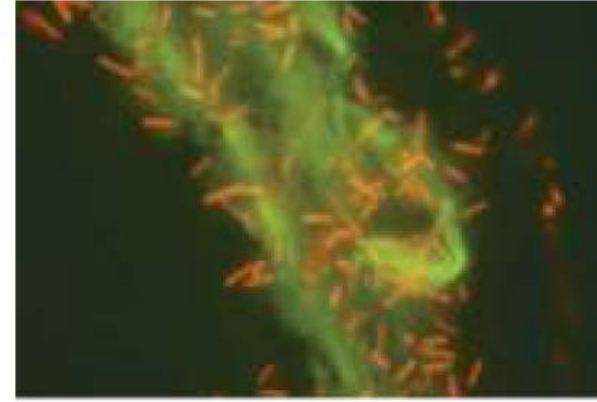

Chris Standee and DOE/NREL

(a)

(b)

S.E. Blumer-Schuetz, J.V. Zurawski, J.M. Conway, and R.M. Kelly

(c)

C. bescii'de Etanol Üretimi İçin Genetik Düzenleme

- Genetik mühendisleri, *C. bescii*'nin glikolitik yolunun son basamaklarında yer alan laktat dehidrogenaz ve diğer asidik ürünleri oluşturan genleri çıkarmıştır.
- Bu genlerin yerine *Clostridium thermocellum*'dan alınan bifonksiyonel asetaldehit/alkol dehidrogenaz yerleştirilmiştir.
- Yapılan değişiklik, fermantasyonun ağırlıklı olarak asidik ürünlerden %70 etanole kaymasını sağlamıştır.
- Böylece ham switchgrass'ın tek bir mikroorganizma tarafından doğrudan etanole dönüştürülebilmesi mümkün olmuştur.

Termofilik Mikroorganizmaların Biyoyakıt Üretimindeki Avantajları

- Termofilik mikroorganizmaların kullanımı, mezofillerle kontaminasyon riskini azaltır ve substrat çözünürlüğünü artırır.
- Bu organizmalarla çalışan sistemler, uçucu ürünlerin toplanmasını kolaylaştırır ve enerji maliyetlerini düşürür.
- Örneğin maya ile mısır şekerinden etanol üretiminde büyüme için biyoreaktörün soğutulması ve daha sonra etanolün ayrıştırılması için ısıtılması gerekir.
- Buna karşılık 80°C'de büyüyen *C. bescii*, etanolün kaynama noktasının hemen üzerinde çalıştığı için ürünü sürekli salarak soğutma ihtiyacını ortadan kaldırır ve enerji tasarrufu sağlar.

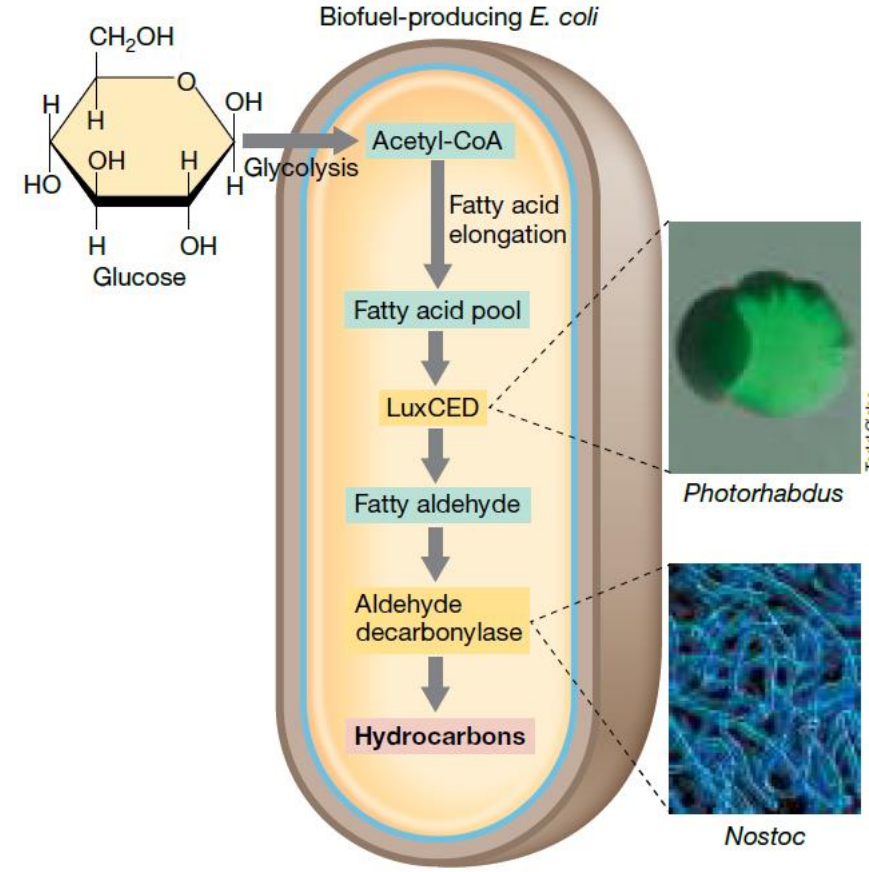
Petrol Kaynaklı Hidrokarbonlara Mühendislik Yaklaşımı

- Petrol, zincir uzunlukları farklı pek çok hidrokarbon içerir ve bu bileşikler arasında propan hem yaygın bir yakıt hem de önemli bir tarımsal enerji kaynağıdır.
- Genetik mühendisliği ile değiştirilen *E. coli* suşları glukozu propana ve bazı diğer petrol hidrokarbonlarına dönüştürebilmektedir.
- Bu yaklaşım, doğal gaz işleme ve petrol rafinasyonu ile elde edilen propanın biyolojik yollarla da üretilebileceğini göstermektedir.
- Dolayısıyla biyoyakıt üretiminde mikrobiyal sistemlerin enerji sektörüne alternatif olabilecek yeni üretim hatları oluşturması amaçlanmaktadır.

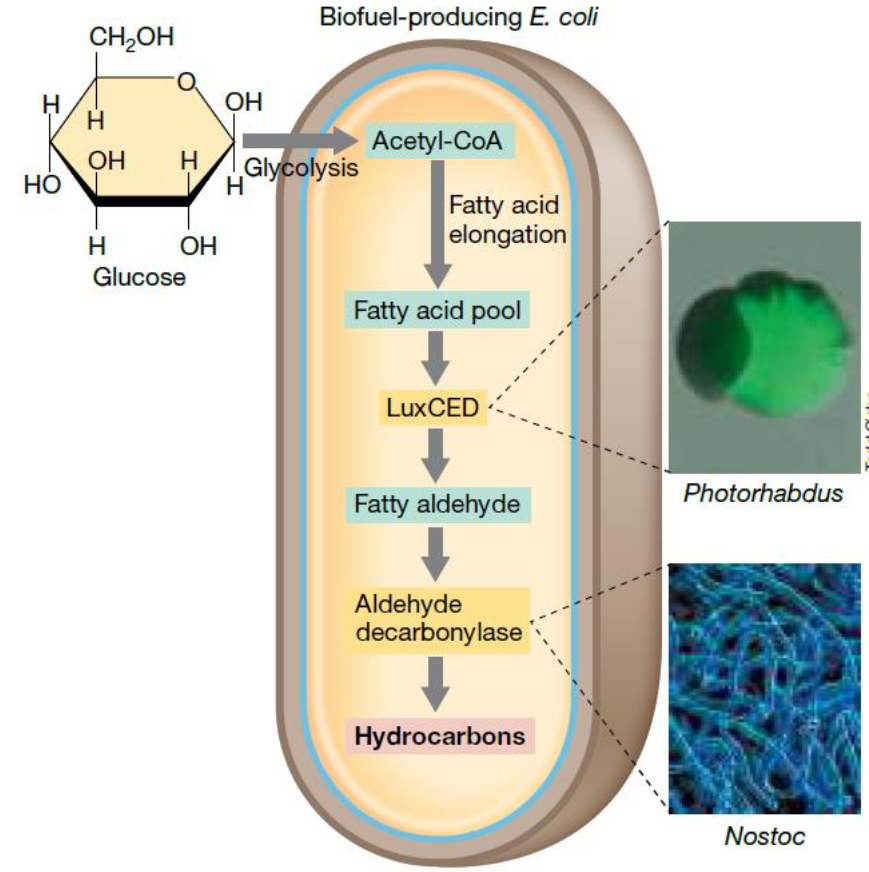
E. coli İçinde Yağ Aldehidi Üretiminin Başlatılması

- Hidrokarbon üretimi, başlangıçta yağ asitlerinin yağ aldehitine indirgenmesiyle başlar ve bu işlem luxCED genlerinin heterolog ekspresyonuyla gerçekleştirilir.
- *Photorhabdus luminescens* kaynaklı luxCED genleri, yağ asitlerini karşılık gelen aldehitlere dönüştüren enzimleri kodlar.
- Bu enzimlerin indirgeme, sentez ve transfer aktiviteleri, hidrokarbon üretimi için gerekli olan yağ aldehidinin oluşmasını sağlar.
- Böylece *E. coli* içinde doğal olarak bulunmayan bir basamak mühendislik yoluyla eklenmiş olur.

Aldehit Dekarbonilazın Sisteme Eklenmesi

- *E. coli* doğal olarak aldehit dekarbonilaz enzimine sahip olmadığından, yağ alhidinin hidrokarbona dönüşümü için bu basamak dışarıdan eklenmiştir.
- Genetik mühendisleri bu eksikliği, aldehit dekarbonilaz genini siyanobakteri *Nostoc punctiforme*'den klonlayarak gidermiştir.
- Bu sayede mühendislik ürünü *E. coli*, büyüme ortamına eklenen doğrusal yağ asitlerini doğrusal hidrokarbonlara dönüştürebilmektedir.
- Böylece sistemdeki iki temel basamak tamamlanarak biyolojik hidrokarbon üretimi mümkün hale gelmiştir.

Yüksek Oktanlı Yakıt İçin Dallanmış Zincirli Hidrokarbon Üretimi

- Dallanmış zincirli hidrokarbonlar daha yüksek oktan sayısına sahip olduğundan mühendislik çalışmaları bu tür yakıtların üretimini de hedeflemiştir.
- Bunun için *Bacillus subtilis* kaynaklı ve yağ asidi uzama döngüsünün ilk basamağında görev yapan enzimler heterolog olarak *E. coli*'ye aktarılmıştır.
- Bu enzimler sayesinde organizma daha fazla dallanmış zincirli yağ asitlerini başlangıç substratı olarak kullanabilmiştir.
- Sonuçta sistem, daha yüksek performanslı benzine uygun yakıtlar üretebilen bir biosentetik yola dönüştürülmüştür.

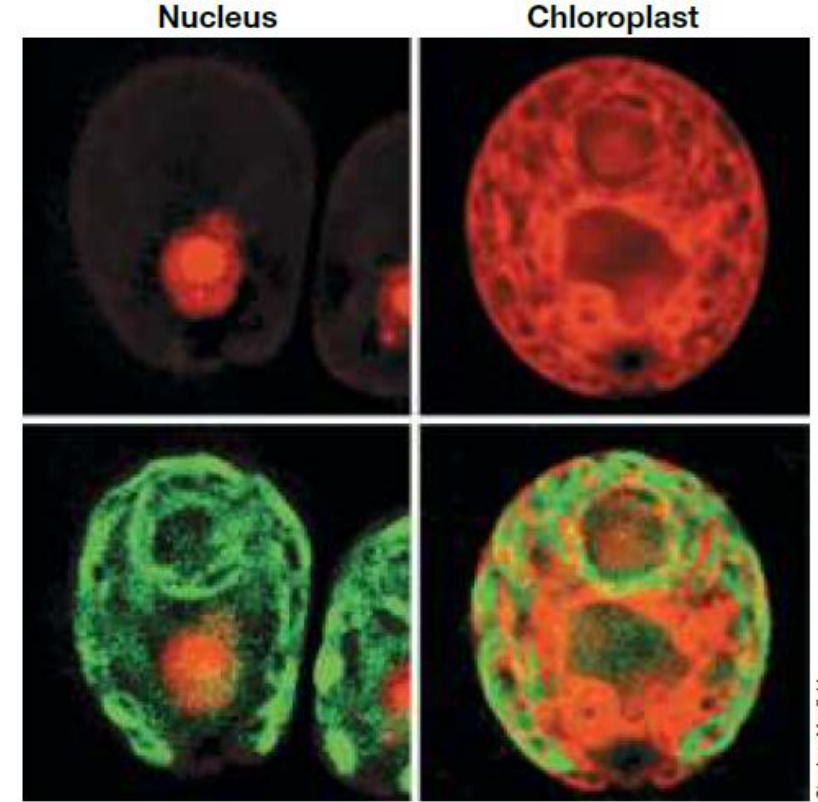
Mikroalglerin Biyoyakıt Potansiyeli

- Mikroalgler, güneş ışığı, CO₂, birkaç mineral ve su kullanarak lipitler, yağ asitleri ve karotenoidler gibi pek çok biyolojik ürün sentezleyen fototrof ökaryotlardır.
- Biyoteknoloji açısından önemli olan *Chlorella* ve *Chlamydomonas* gibi türler, biyodizele dönüştürülebilen yüksek miktarda triaçilgliserol (TAG) üretir.
- TAG'lerin kimyasal işleme biyodizele çevrilebilmesi, ağır taşıtlarda kullanılan dizel motorlar için sürdürülebilir bir yakıt alternatifi sunar.
- Bu durum, mikroalgleri yenilenebilir enerji teknolojilerinin önemli bir bileşeni haline getirmektedir.

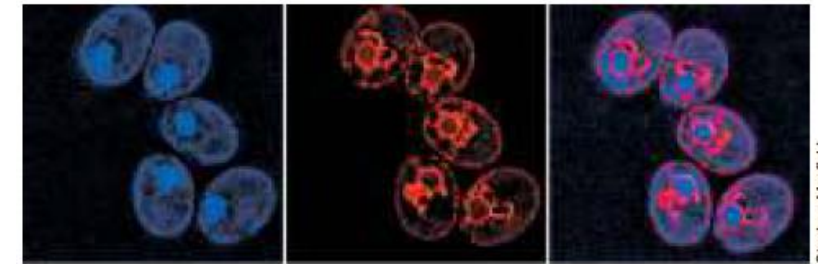

Mikroalglerde Genetik Mühendislik ve Hedefli Protein Taşınması

- TAG üretimini artırmak için mikroalgal biyosentetik yollara yönelik genetik mühendislik çalışmaları yapılmıştır, Figür a'da çekirdek ya da kloroplasta hedeflenmiş protein ekspresyonuna izin veren vektör tasarımlarını göstermektedir.
- Ayrıca mitokondri veya endoplazmik retikuluma protein hedeflenmesini mümkün kılan farklı vektörler de geliştirilmiştir; bu hedefleme proteinlerin sinyal dizileriyle sağlanır.
- Aynı anda iki yabancı genin hücrenin farklı bölmelerinde ifade edilmesini sağlayan bir vektör de oluşturulmuş ve Figür b'de gösterilmiştir.
- Bu vektörler, TAG biyosentezinin çekirdek, mitokondri ve kloroplast kaynaklı farklı süreçlerinin hassas biçimde düzenlenmesinde kritik bir araçtır.

(a)

(b)

Mikroalgal Yağların Biyodizel Üretimine Katkısı ve Zorluklar

- Mikroalg kaynaklı TAG'ların biyodizel hammaddesi olarak kullanılması, biyoyakıt üretiminde çeşitliliği ve sürdürülebilirliği artırmaktadır.
- Sürecin güneş ışığı ile çalışması çevresel açıdan olumlu bir özellik sunar ve fosil yakıtlara alternatif üretim modelleri yaratır.
- Ancak güneş ışığına dayalı tüm biyoyakıt üretim sistemlerinde olduğu gibi büyük ölçekli üretime geçiş yüksek donanım maliyetleri nedeniyle zorlayıcıdır.
- Dünya enerji piyasasına her gün yaklaşık 80 milyon varil petrol girdiğinden, fiyatlar önemli ölçüde artana kadar biyoyakıtların rekabet gücü sınırlı kalmaktadır.

Sentetik Biyoloji: Biyolojik Parçacıklardan Yeni Sistemler

- Sentetik biyoloji, farklı organizmalardan alınan genetik parçaların bir araya getirilmesiyle yeni biyolojik sistemler oluşturmayı amaçlayan bir mühendislik yaklaşımıdır.
- Promotörler, düzenleyici proteinler, riboswitch'ler ve enzim bölgeleri gibi unsurlar "biobrick" adı verilen modüller olarak değerlendirilir.
- Bu modüllerin farklı kombinasyonlarla birleştirilmesi, karmaşık hücresel davranışlar gösterebilen biyolojik devrelerin tasarlanmasını mümkün kılar.
- Bu yaklaşım, biyoteknolojide yenilikçi çözümler geliştirmek için kullanılan güçlü bir araç haline gelmiştir.

iGEM Yarışması ve Öğrencilerin Sentetik Biyoloji Başarıları

- Sentetik biyoloji, lisans öğrencilerinin de dahil olduğu geniş bir uygulama alanına sahiptir ve iGEM adlı uluslararası yarışma bu alandaki çalışmalarını teşvik etmektedir.
- Dünya genelindeki ekipler, biyolojik olarak parçalanabilir köpük benzeri malzemeler ya da bal arılarını parazitlerden koruyabilen *E. coli* suşları gibi özgün projeler geliştirmiştir.
- Öğrencilerin bu çabaları, sentetik biyolojinin yaratıcı ve toplumsal fayda sağlayan uygulamalar için ne kadar uygun olduğunu göstermektedir.
- Böylece genç araştırmacılar biyoteknolojinin geleceğini şekillendiren yenilikçi tasarımlarla tanışmaktadır.

Genom Düzenleme Teknolojilerinin YükseliŐi

- Canlı hücrelerin genomlarının hassas biçimde düzenlenebilmesi, modern biyoteknolojiyi kökten deĐiŐtiren yeni bir teknoloji alanı oluşturmuştur.
- Bu yaklaşım, mikrobiyal bağışıklık sisteminin iŐleyiŐinden yararlanılarak geliştirilmiş ve bugün her türlü genom üzerinde düzenleme yapılabilmesini sağlamıştır.
- Bu teknolojiler, tıptan tarıma kadar pek çok alanda devrim niteliğinde yeniliklere kapı açmaktadır.

Sentetik Biyolojinin Odağının Genişlemesi

- Sentetik biyolojide bugüne dek en önemli odaklardan biri, metabolik yolların yapay olarak kurulması ya da mevcut yolların yeniden tasarlanmasıdır.
- Araştırmacılar, çeşitli enzim ve düzenleyici “biobrick”leri kullanarak ucuz ve bol bulunan hammaddeleri değerli ürünlere dönüştürebilen yapay yollar inşa eder.
- Pek çok değerli doğal ürünün bitkilerden saflaştırılması maliyetli olduğundan, bu yaklaşım ekonomik bir avantaj sağlar.
- Bu yapay üretim süreçlerinde genetiği değiştirilmiş organizmalar kullanılsa da, elde edilen nihai ürünlerin içinde yabancı DNA bulunmaz.

Vanilin'in Doğal Kaynağı ve Sorunlar

- Vanilin, *Vanilla* cinsi orkide bitkilerinin meyve kapsüllerinden elde edilen ve dünyada en çok kullanılan aroma bileşiklerinden biridir.
- Doğal vanilin; orkide bitkisinin yavaş büyümesi, düşük verim ve üretim–hasat süreçlerinin maliyetli olması nedeniyle oldukça pahalıdır.
- Bu nedenle, doğal kaynaktan vanilin elde etmek gıda endüstrisi için sürdürülebilir bir çözüm sunmaz.
- Sentetik biyologlar, doğal sentez yolunu analiz ederek vanilin'in biyoteknolojik yöntemlerle üretilmesi için alternatif stratejiler geliştirmiştir.

E. coli ve Maya ile Vanilin Üretimi

- Genetik mühendisleri, glikozdan vanilin üretebilecek şekilde tasarlanmış *E. coli* ve maya suşları geliştirmiştir.
- *E. coli*'nin vanilin sentezi yapabilmesi için beş adet heterolog enzim ifade edecek biobrick'in bakteriye eklenmesi gerekmiştir.
- Gerekli genetik düzenlemeler tamamlandığında *E. coli*, doğal kaynaklı vanilin'le tamamen aynı yapıda ve tatta ürün üretmiştir.
- Bazı araştırmacılar doğal vanilyadaki diğer bileşiklerin tadı zenginleştirdiğini öne sürse de, üretilen vanilin gıda endüstrisinde yaygın olarak kabul görmektedir.

“Synbio Vanilin”in Ticari Kullanımı

- *E. coli* kaynaklı bu ürün, “synbio vanilin” adıyla düşük maliyetli bir aroma kaynağı olarak ticari pazarda yer almıştır.
- Özellikle dondurma ve fırın ürünleri gibi büyük hacimli üretimlerde tercih edilen ekonomik bir aromadır.
- Safranın ardından dünyanın en pahalı ikinci baharatı olan doğal vanilya, kitlesel üretim için finansal açıdan elverişli değildir.
- Synbio vanilin, ucuz hammaddeyi (örneğin mısır şekeri) yüksek değerli bir ürüne dönüştüren sentetik biyoloji uygulamasının başarılı bir örneğidir.

Artemisinin: Doğal Bir İlacın Üretim Sorunu

- Birçok ilaç doğal ürünlerden türetilir; ancak tümü ekonomik olarak kimyasal sentezle üretilemez.
- Sıtma tedavisinde kullanılan artemisinin de yalnızca *Artemisia annua* adlı bitkinin sınırlı üretimiyle elde edilebilen böyle bir bileşiktir.
- Sıtma, *Plasmodium* türü protozoonların neden olduğu ve her yıl yüz milyonlarca insanı etkileyen bir hastalıktır.
- Parazit, pek çok geleneksel ilaca direnç geliştirdiği için artemisinin gibi alternatif bileşiklere olan ihtiyaç giderek artmaktadır.

Yarı Sentetik Artemisinin Projesi

- Artemisinin üretimini güvence altına almak amacıyla “Yarı Sentetik Artemisinin Projesi” başlatılmıştır.
- Projede hedef, artemisinik asidin mikrobiyal üretimini sağlayarak bu bileşiği artemisininine dönüştürmektir.
- *A. annua* bitkisi, asetil-KoA’dan mevalonat yoluyla FPP (15 karbonlu bir ara ürün) sentezler ve FPP’den ardışık reaksiyonlarla artemisinik asit oluşturur.
- Bu süreçte amorphadiene adı verilen önemli bir ara madde oluşur ve bu ara madde üretimi proje için kritik bir aşamadır.

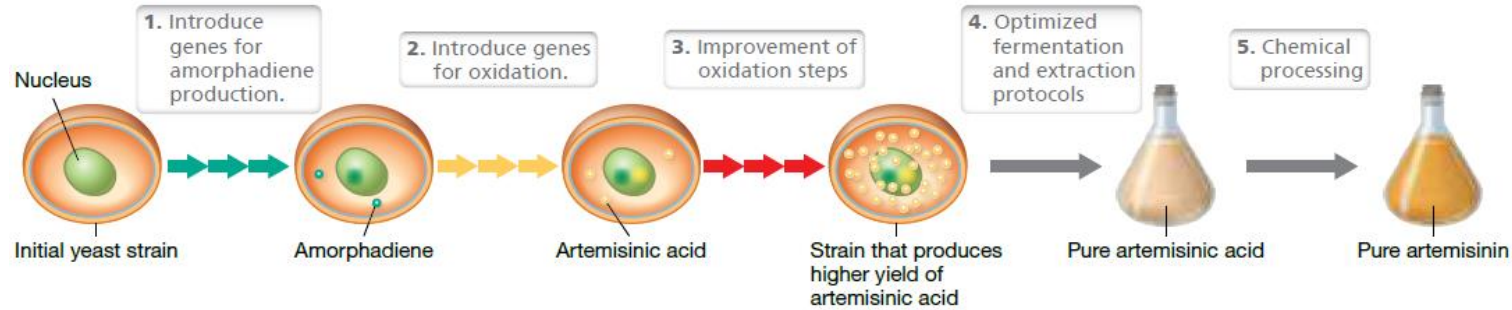
E. coli ile Artemisininin Üretiminde Yaşanan Güçlükler

- İlk taslak, artemisinik asidi fermantasyonla üretebilecek *E. coli* suşları geliştirmeyi amaçlamıştır.
- Araştırmacılar doğal yolu *E. coli*'de çalıştırmak için farklı biobrick kombinasyonları ve modifikasyonlar denemiştir.
- Rekabet eden enzimlerin baskılanması, kodon optimizasyonu ve fermantasyon koşullarının değiştirilmesi gibi çok çeşitli stratejiler uygulanmıştır.
- Ancak hiçbir yaklaşım, artemisinik asidin öncülü olan amorphadiene'i yeterli düzeyde üretememiştir.

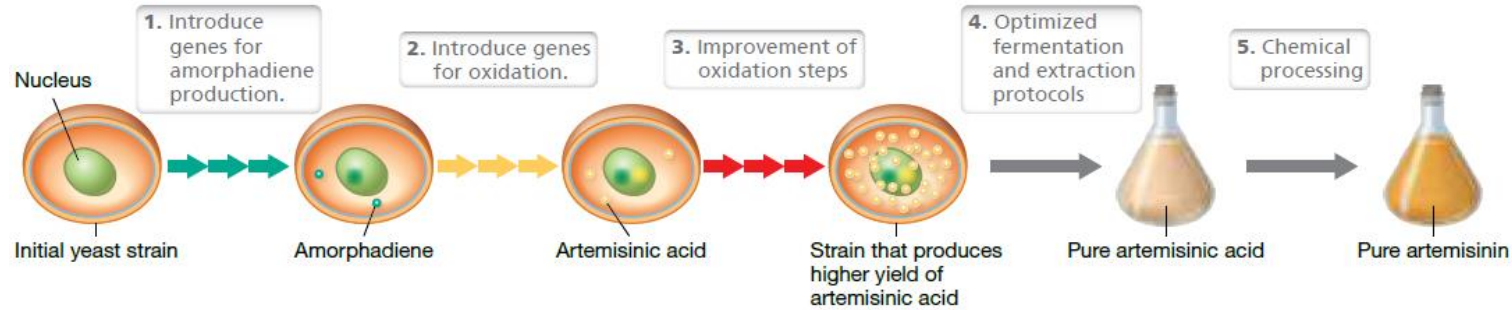
Maya ile Başarı: *Saccharomyces cerevisiae*

- Gerekli metabolik yolun biobrick'leri, bu kez modifiye edilmiş *Saccharomyces cerevisiae* suşuna aktarılmıştır.
- Karbon akışının son ürüne yönlendirilmesi için maya üzerinde çeşitli metabolik ayarlamalar yapılmıştır.

Maya ile Başarı: *Saccharomyces cerevisiae*

- Bu mühendislik stratejileri, maya hücrelerinin büyük miktarlarda artemisinik asit üretmesini mümkün kılmıştır.
- Üretilen artemisinik asit, daha sonra kimyasal olarak artemisininine dönüştürülür, ve bu süreç aşağıda gösterilen basamaklara dayanmaktadır.

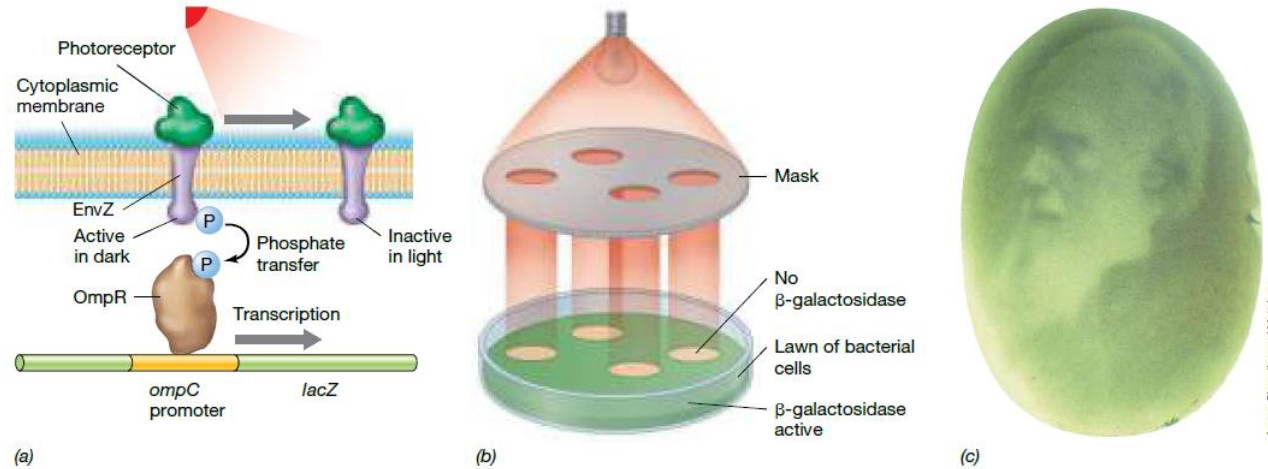

Sentetik Biyoloji ile Ağrı Kesici Üretimi

- Sentetik biyoloji, güçlü ağrı kesicilerin öncüllerinin mikrobiyal üretiminde de başarı sağlamıştır.
- Araştırmacılar, glikozu kullanarak thebaine sentezleyebilen yeniden tasarlanmış maya suşları geliştirmiştir.
- Bu üretim, bitkilerden, bir sıçandan ve *Pseudomonas* adlı Gram-negatif bir bakteriden gelen toplam 21 heterolog genin maya içine aktarılmasıyla gerçekleştirilmiştir.
- Üretilen thebaine, kimyasal olarak çeşitli analjeziklere dönüştürülerek ilaç endüstrisinde kullanılmaktadır.

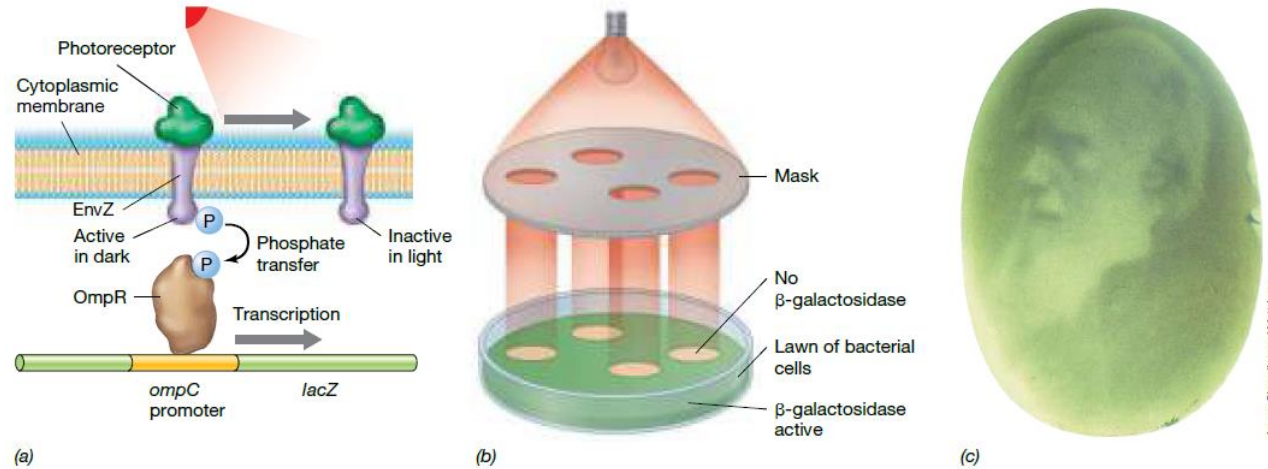
Sentetik Biyolojide Bir Örnek: Fotoğraf Üreten *E. coli*

- Genetik olarak değiştirilmiş *E. coli* hücreleri, üzerine bir görüntü yönlendirildiğinde ışık ve karanlığa verdikleri yanıtla bir “fotoğraf” oluşturabilmektedir.
- Mühendislik ürünü bu bakteriler, agar yüzeyinde bir çim tabakası oluşturur ve karanlıkta pigment üretirken, ışık gören hücreler pigment oluşturmaz.

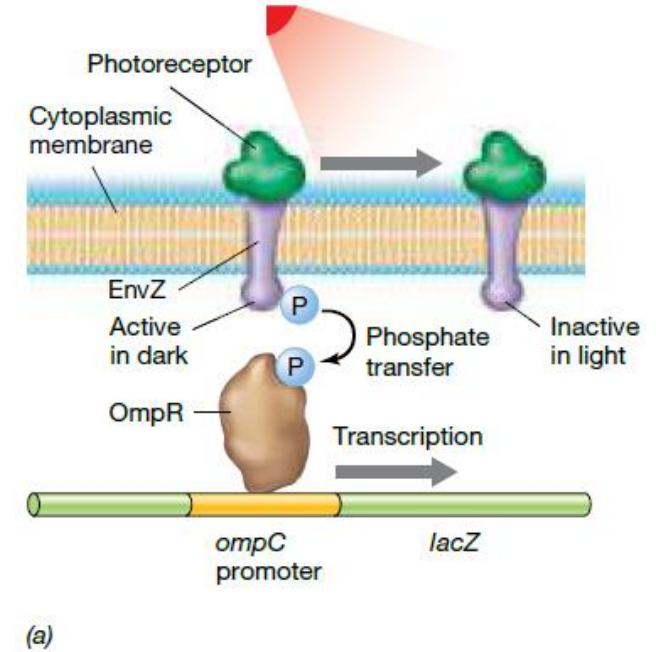
Sentetik Biyolojide Bir Örnek: Fotoğraf Üreten *E. coli*

- Böylece projeksiyonun karanlıkta kalan bölgeleri koyu, aydınlık bölgeleri ise açık kalarak ilkel bir fotoğraf oluşur.
- Bu yaklaşım, sentetik biyolojinin erken fakat çarpıcı uygulamalarından biri olarak değerlendirilir.

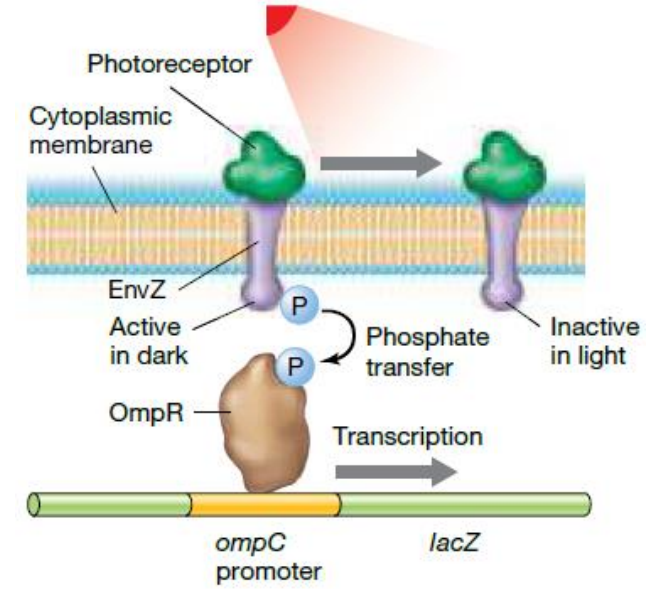
Fotoğrafik *E. coli* İçin Gerekli Üç Biyobrick

- Sistem, ışığı algılayan ve sinyal ileten bir modül, *E. coli*'de doğal olarak bulunan hem'den fikosiyanobilin sentezleyen bir yol ve karanlıkta pigment üreten bir genin kontrolünü sağlayan modülden oluşmuştur.
- Fotoreseptör, siyanobakteri *Synechocystis*'den alınan fitokrom proteinine ait ışık algılayıcı kısmı içeren bir füzyon proteindir.
- *E. coli* fikosiyanobilin üretmediği için, bu pigmenti sentezleyen biyobrick sisteme özellikle eklenmiştir.
- Üçüncü biyobrick ise karanlıkta aktif hâle getirilerek pigment oluşumunu başlatan enzimin sentezini düzenler.

EnvZ–OmpR Tabanlı Işık Duyarlı Düzenleme

- Fotreseptör füzyon proteinindeki ikinci kısım, *E. coli*'nin iki bileşenli düzenleme sisteminin sensör proteini olan EnvZ'nin sinyal iletim alanıdır.
- Normal koşullarda EnvZ, OmpR adlı DNA bağlayan proteini fosforile ederek hedef genleri aktive eder.
- Mühendislik ürünü hibrit protein, karanlıkta OmpR'yi aktive edecek, ışıktaki kırmızı ışığın fosforilasyonu engellemesi nedeniyle OmpR'yi aktive etmeyecek şekilde tasarlanmıştır.
- Böylece hedef gen karanlıkta “açık”, ışıktaki ise “kapalı” hâle gelir.

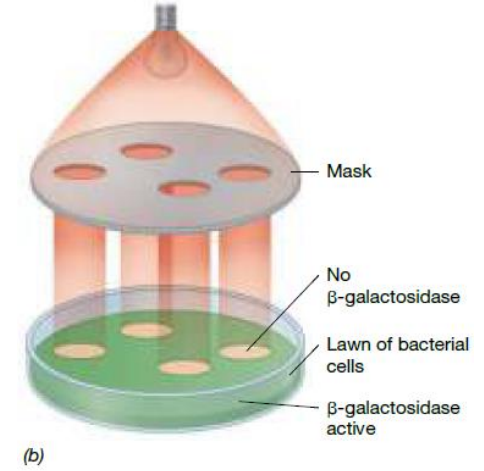

(a)

Maskeler ve Görüntü Oluşumu

- Petri kabının üzerine bir maske yerleştirildiğinde, maskenin karanlık bıraktığı bölgelerde pigment oluşur ve ışığa maruz kalan bölgelerde pigment oluşmaz (Figür b).
- Bu karşıtlık, bakteriyel tabaka üzerinde maskenin görüntüsüne karşılık gelen bir fotoğrafın oluşmasını sağlar (Figür c).
- Fotoğrafın kontrastı, hücrelerin gördüğü ışık miktarına ve maskenin özelliklerine bağlı olarak değişir.
- Bu yöntem, ışığa duyarlı genetik devrelerin işleyişini görsel olarak değerlendirmek için etkili bir araçtır.

Pigment Sentezinde lacZ Geninin Rolü

- Pigment oluşumu, *E. coli*'de doğal olarak bulunan β -galaktozidaz enziminin aktivitesine bağlıdır.
- Hedef gen olan lacZ, karanlıkta ifade edilerek enzimin sentezlenmesini sağlar; ışıktaki ise gen ekspresyonu baskılanır.
- Enzim, büyüme ortamındaki X-gal'i parçalayıp galaktoz ve siyah renkte bir boyar madde açığa çıkarır.
- Böylece karanlık bölgelerde siyah pigment oluşur ve fotoğrafın koyu tonları belirginleşir.

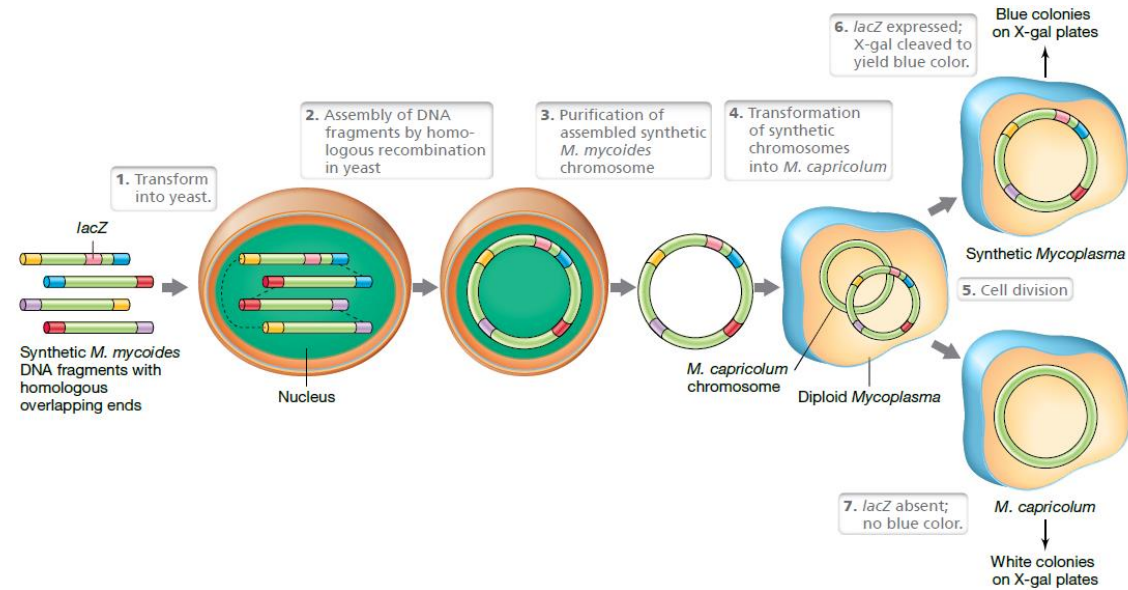
Aaron Chevalier and Matt Levy

Sentetik Yaklaşımların Katkısı

- Fotoğrafik *E. coli* dijital fotoğraflarla kıyaslanamayacak kadar basit olsa da, bu çalışma sentetik biyoloji için önemli bir temel oluşturmuştur.
- Biobrick'leri bir araya getirme süreci, daha karmaşık biyolojik sistemlerin tasarlanması için gerekli kavramların gelişmesine katkıda bulunmuştur.
- Bu örnek, hücrelerin programlanabilir birer biyolojik araç hâline gelebileceğini göstermiştir.

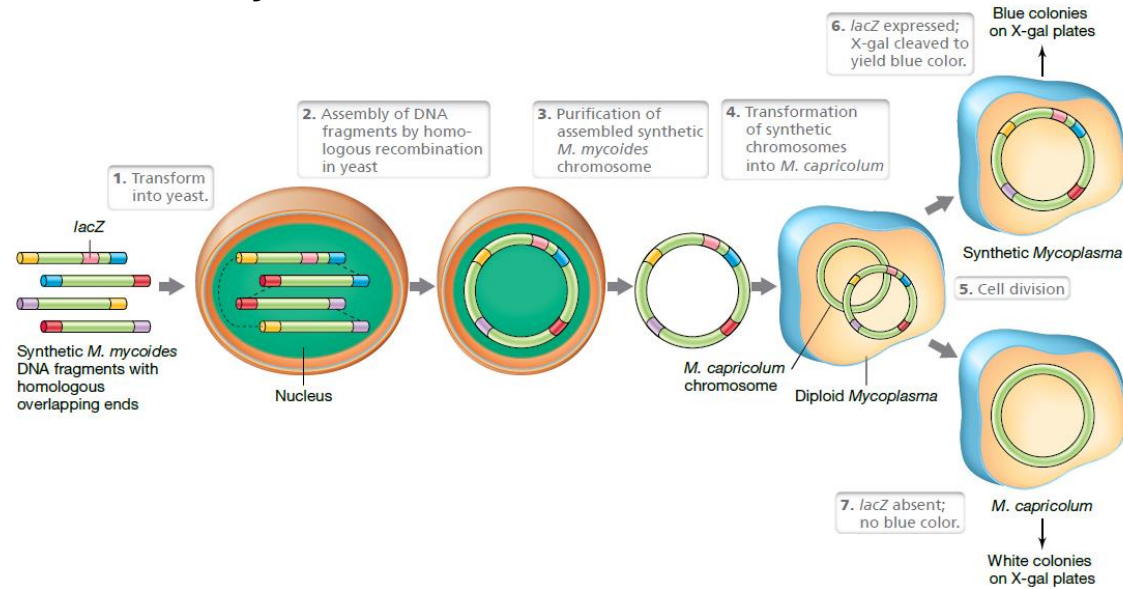
Sentetik Bir Hücre Üretme Fikri

- Tümüyle sıfırdan bir hücre sentezlemek sentetik biyolojinin en üst hedefi olarak görülür, ancak bu henüz gerçekleşmemiştir.
- 2010 yılında buna yakın bir başarı elde edilerek “sentetik” bir bakteri oluşturulmuştur.

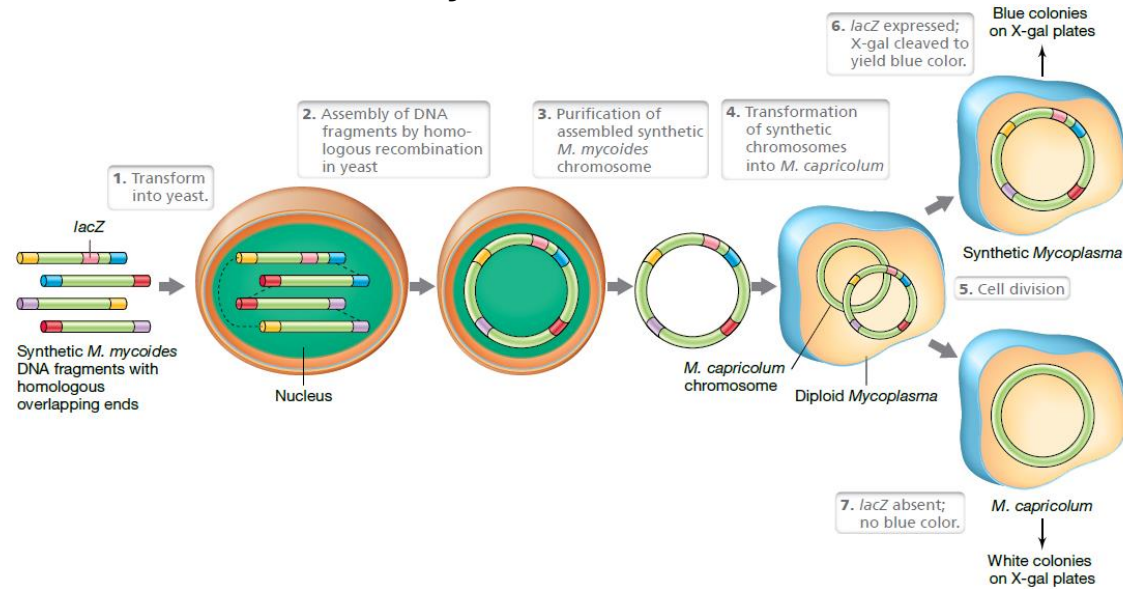
Sentetik Bir Hücre Üretme Fikri

- Bu çalışma, farklı biyobrick'lerin bir araya getirilmesinden değil, bilinen bir genom dizisinden yapay bir genomun sentezlenip başka bir türe aktarılmasından oluşmuştur.
- Böylece canlı bir hücre, tamamen sentetik bir kromozomu kullanarak yaşamını sürdürebilmiştir.

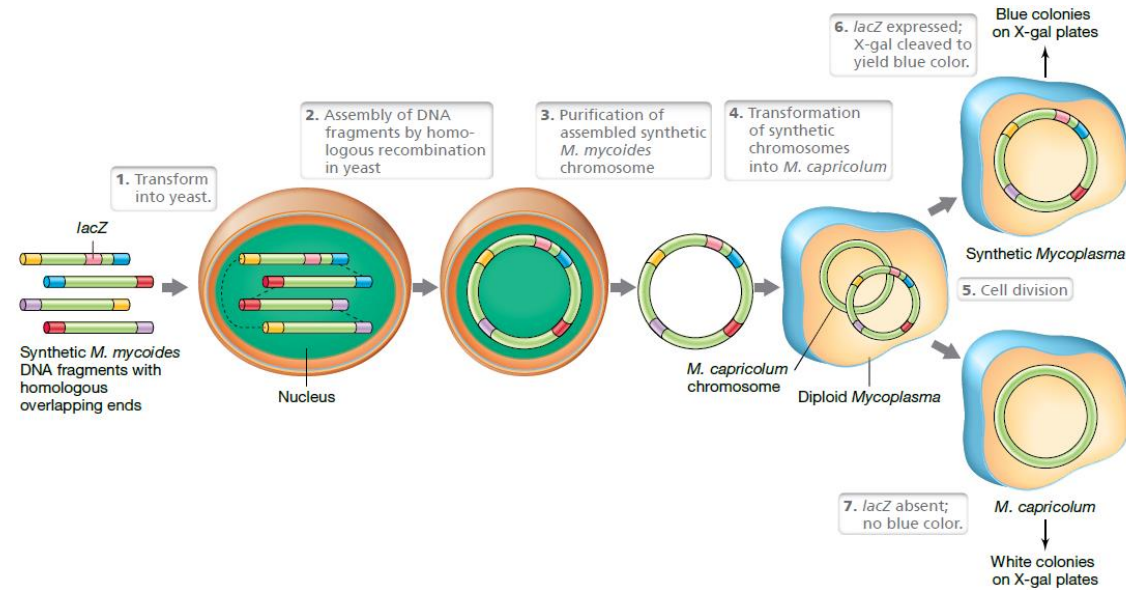
1.08 Mbp'lik Sentetik Genomun Oluşturulması

- *Mycoplasma mycoides*'in 1.08 milyon baz çifti uzunluğundaki halkasal genomu, homolog uçlar içeren lineer DNA parçalarının maya hücrelerinde rekombinasyonu ile sentetik olarak birleştirilmiştir.
- Tamamen monte edilen sentetik kromozom saflaştırılıp *Mycoplasma capricolum* hücresine aktarılmıştır.

1.08 Mbp'lik Sentetik Genomun Oluşturulması

- Sentetik kromozom, *lacZ* adlı bir raportör geni içerdiği için bu geni taşıyan hücreler X-gal ile mavi koloni oluşturmuş ve böylece ayrıştırılabilmıştır.
- Mavi kolonilerdeki hücreler incelendiğinde, tüm özelliklerinin doğal *M. mycoides* hücrelerine benzediği görülmüştür.

Genom Transplantasyonunun Önemi

- Bu deney, tüm genomun bir türden başka bir türe aktarılmasının mümkün olduğunu göstermiştir.
- Aynı zamanda sentetik biyolojinin gelecekte ne kadar geniş imkânlar sunabileceğine dair önemli bir öngörü sağlamıştır.
- Sentezlenen genomlar aracılığıyla hücre özelliklerinin yeniden programlanabileceği anlaşılmıştır.
- Bu yaklaşım, insanlık ve çevre için pek çok potansiyel fayda vadeden sentetik biyoloji uygulamalarına kapı aralamaktadır.

CRISPR ve Genom Düzenlemenin Temelleri

- CRISPR sistemleri, Bakteri ve Archaea hücrelerinde yabancı DNA'ya karşı savunma sağlayarak genom bütünlüğünü korur.
- *Streptococcus pyogenes*'deki CRISPR/Cas9 sistemi, belirli DNA dizilerini tanıyıp kesebildiği için hızla biyoteknolojik bir araç hâline gelmiştir.
- Bu sistemin optimize edilmesi, genomlara istenen noktadan müdahale edilmesini sağlayarak genom düzenleme teknolojisini kökten değiştirmiştir.
- CRISPR/Cas9, sentetik biyolojide hassas genetik değişiklikler yapmak için kullanılacak güçlü bir platform yaratmıştır.

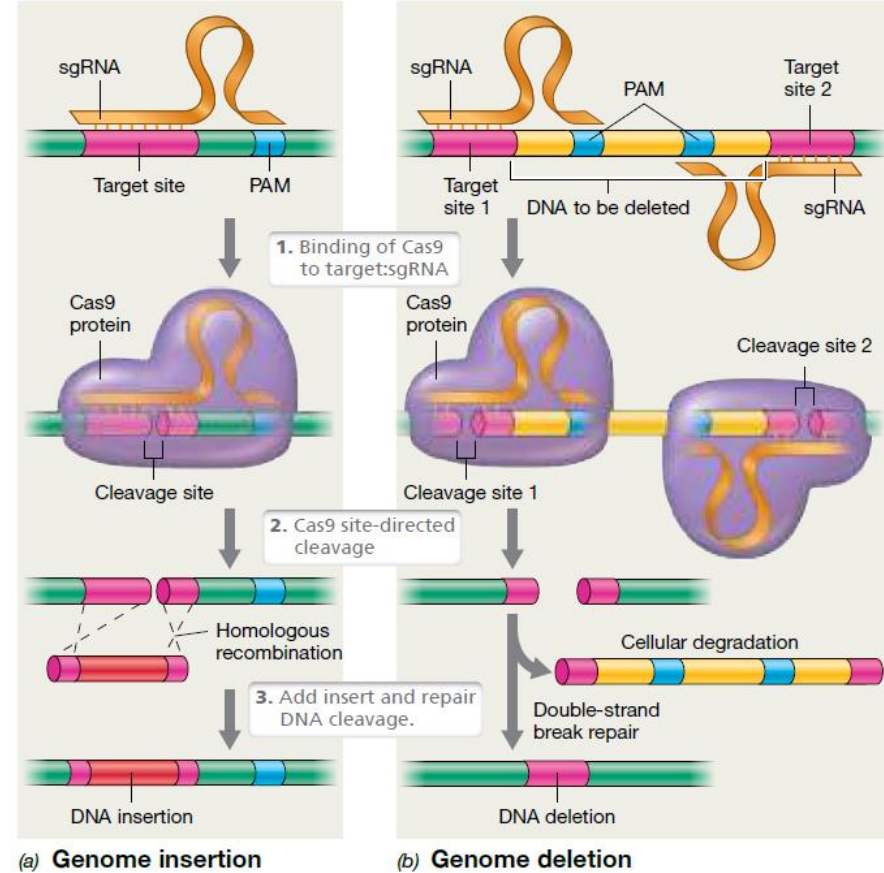

CRISPR/Cas9 ile Genom Düzenlemenin Kapsamı

- CRISPR/Cas9, canlı ökaryotik hücrelerde genomu değiştirme konusunda bugüne dek elde edilmiş en kesin ve etkili yöntemlerden biridir.
- Bitkilerde, hayvan embriyolarında ve insan hücre hatlarında başarıyla uygulanmıştır.
- Sistemin sağladığı hassasiyet, belli genom bölgelerine yeni DNA parçalarının eklenmesine de olanak vermektedir.
- Bu özellikler, CRISPR teknolojisini sentetik biyolojinin gelecekteki gelişmeleri için vazgeçilmez bir araç yapmaktadır.

CRISPR–Cas Sisteminin Hedef Tanıma Mekanizması

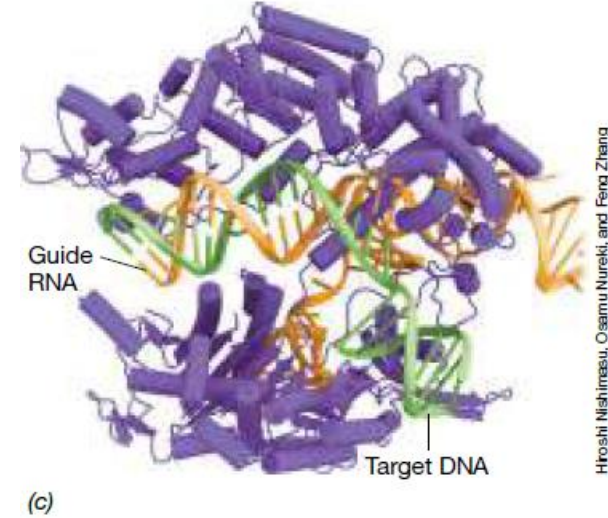
- CRISPR sistemleri, crRNA'ların hedef nükleik asitle tamamlayıcı bağlanması sayesinde Cas proteinlerini yönlendirerek endonükleaz aktivitesi oluşturur.
- Tasarlanmış bir RNA molekülü, *Streptococcus* Cas9 proteininin hedef DNA dizisine yönlendirilmesini sağlayarak genomda istenen bölgede kesim yapılmasına imkân tanır.
- Yapılan kesim sonrası DNA'nın ya ligasyonu gerçekleşerek bir gen bölgesi çıkarılmış olur ya da yeni DNA parçaları eklenebilir.

sgRNA ve Cas9'un Birlikte Çalışması

- Gen düzenlemede kullanılan sentetik kılavuz RNA'ya (sgRNA) bağlanan *S. pyogenes* Cas9 proteininin hem sgRNA'yı hem de hedef DNA'yı tanıdığı yapı yandaki figürde gösterilmiştir.
- Cas9'un hedef DNA'yı kesebilmesi için, hedef bölgenin yakınında kısa bir PAM dizisi bulunmalıdır.
- Cas9, PAM dizisi varsa iki endonükleaz domaininin iş birliğiyle her iki DNA zincirini keserek çift zincirli kırıkları oluşturur.

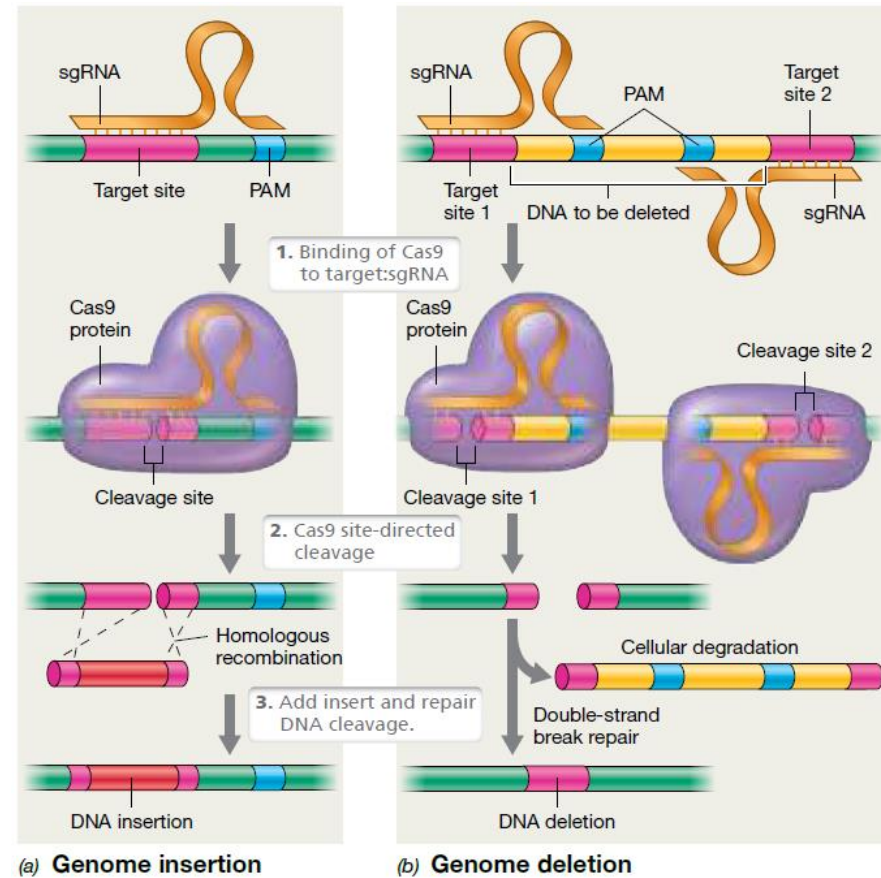

CRISPR Bileşenlerinin Hücreye Aktarılması

- sgRNA ve Cas9'u kodlayan genler çoğunlukla güçlü bir promotör kontrolünde bir plazmite klonlanarak hedef hücrelere aktarılır.
- Alternatif bir yaklaşım olarak, sgRNA ve Cas9 mRNA'sı hücre dışında üretilip doğrudan hedef hücrelere enjekte edilir.
- Her iki durumda da hücreye verilen bu materyaller, genom düzenleme sürecinin başlamasını sağlar.

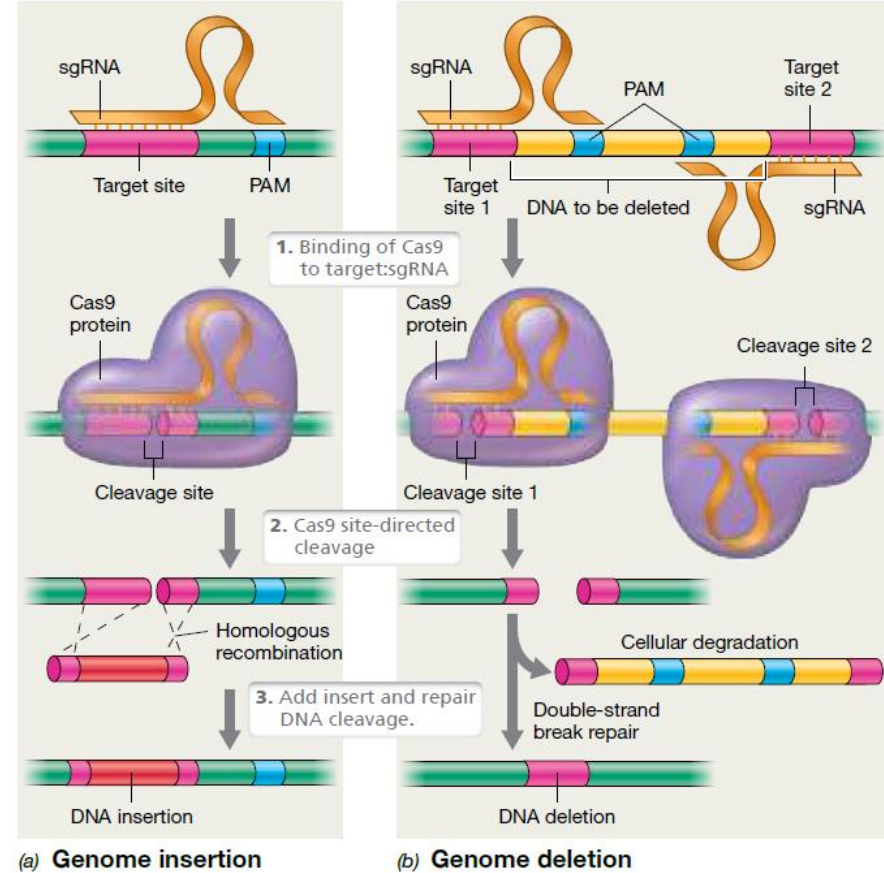
PAM Dizisinin Sınırlılıkları ve Cas Proteinlerinin Seçimi

- Kesim yapılacak bölgenin yakınında PAM dizisinin bulunması çoğu zaman tek sınırlayıcı faktördür ancak yalnızca üç nükleotidden oluştuğu için genomlarda sıkça rastlanır.
- Farklı bakterilere ait CRISPR sistemleri farklı PAM dizilerini tanır ve bu nedenle gerektiğinde alternatif Cas proteinleri kullanılabilir.
- Bir DNA bölgesinin çıkarılabilmesi için hedef bölgeyi çevreleyen iki kesim noktasına uygun sgRNA tasarlanması gerekir.

Kesim Sonrası DNA Onarımının Yönlendirilmesi

- Cas9'un yaptığı kesim sonrası yeni DNA'nın eklenmesi, hücrenin kendi homolog rekombinasyon mekanizmasıyla gerçekleşir.
- Eklenen DNA parçasının, kesim bölgesine homolog diziler içermesi genom içine doğru rekombinasyonu mümkün kılar.
- Eğer amaç yalnızca iki kesim noktası arasındaki bölgenin çıkarılması ise hücrenin non-homolog çift zincir onarım yolu devreye girerek DNA'nın yeniden ligasyonu gerçekleşir.

CRISPR Düzenlemenin Uygulama Alanlarının Yaygınlaşması

- 2013'ten bu yana CRISPR genom düzenlemesinin kullanım alanları hızla artmış ve farklı organizmalarda gen düzenleme olanakları geliştirilmiştir.
- Cas9 geninin ilgili organizmaya uygun kodonlarla optimize edilmesi ve hedef gene özgü sgRNA tasarlanmasıyla neredeyse her DNA dizisi düzenlenebilir hâle gelmiştir.
- Bu gelişmeler, temel biyolojik araştırmalardan tarımsal iyileştirmelere kadar geniş bir yelpazede yeni uygulamaların ortaya çıkmasını desteklemiştir.

Bitkilerde CRISPR Uygulamaları

- CRISPR/Cas9 sistemi pirinç, sorgum, buğday gibi bitkiler yanında domates gibi dikotillerde de gen düzenleme amacıyla kullanılmaktadır.
- Domateste yaprak şeklini iğnemsî hâle getiren bölgenin hedeflenmesiyle elde edilen mutant fenotip yandan gösterilmektedir.
- Bu çalışmada Cas9 ve sgRNA'yı kodlayan DNA, *Agrobacterium* aracılığıyla Ti plazmid sistemi kullanılarak bitki hücrelerine aktarılmıştır.

Joyce Van Eck and Zachary Lippman

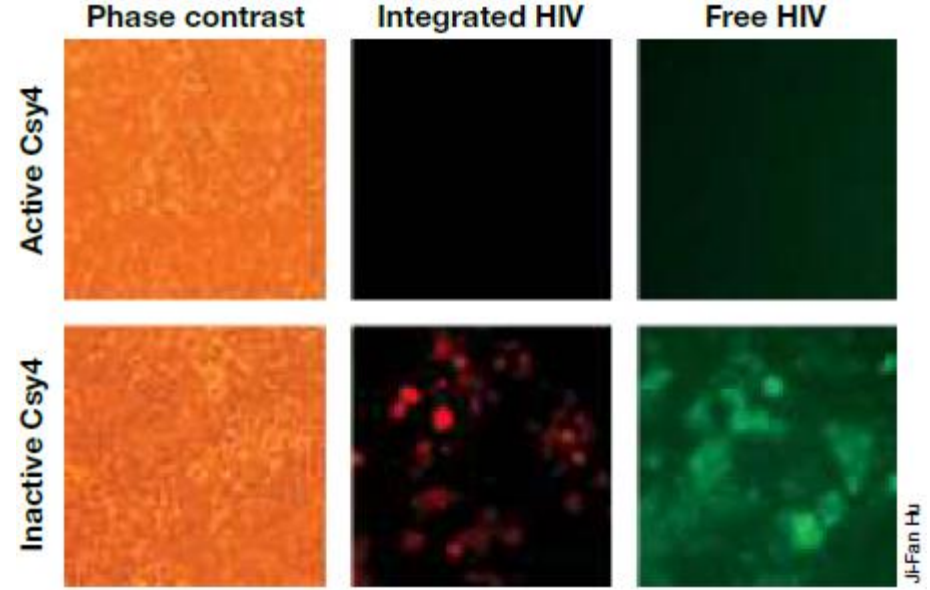
Yijun Qi and Biao Ding

CRISPR ile Bitki Genomunun Kalıcı Düzenlenmesi

- Bitkilerde CRISPR ile oluşturulan mutasyonların kalıcı olması, bilinmeyen genlerin fonksiyonlarının araştırılmasında büyük avantaj sağlar.
- Bu yöntem, meyve ve sebzelerin besin değerlerinin ve diğer özelliklerinin geliştirilmesine yönelik potansiyel uygulamalar sunmaktadır.
- CRISPR'ın bitki biyolojisinde yaygınlaşması, gelecekte tarımsal iyileştirme programlarının hızını artıracaktır.

Viral Genomların CRISPR ile Hedeflenmesi

- Cas9 sistemi, HIV genomunun enfekte insan hücrelerinden çıkarılmasını sağlayacak şekilde yeniden programlanmıştır.
- *Pseudomonas* kaynaklı Csy4 proteini, uzun CRISPR transkriptlerini işleyen bir endoribonükleazdır.
- Csy4'ün modifiye edilmiş bir formu, enfekte hücrelerde serbest HIV RNA'sını tanıyıp yok etmek için geliştirilmiştir.

RNA Virüslerinin Hedeflenmesinde Alternatif CRISPR Sistemleri

- *Francisella novicida*'ya ait CRISPR/Cas9 sistemi, hepatit C virüsünün tek zincirli RNA genomunu hedeflemek üzere yeniden programlanmıştır.
- Bu uygulama, farklı Cas proteinlerinin yalnızca DNA'yı değil RNA'yı da hedefleyebileceğini göstermektedir.
- CRISPR teknolojisinin virüs biyolojisindeki kullanımı, gelecekte yeni terapötik yaklaşımların geliştirilmesine zemin hazırlamaktadır.

Çoklu Genom Düzenleme ve Uygulama Örnekleri

- CRISPR sistemleri tek bir hedef bölgeyi değil, aynı anda birçok genetik lokusu düzenleyebilecek kapasiteye sahiptir.
- Bunun dikkate değer bir örneği, domuz hücrelerinden 62 kopya porcine endogenous retrovirus genomunun çıkarılmasıdır.
- Bu virüslerin ortadan kaldırılması, domuz organlarının insan nakillerinde kullanılabilmesini engelleyen önemli biyolojik kısıtlamalardan birini azaltmaktadır.

Etik Tartışmalar ve İnsan Embriyolarında CRISPR Kullanımı

- Günümüzde CRISPR genom düzenlemesinin sınırlamalarının azlığı, tekniğin giderek daha geniş bir alanda uygulanmasına olanak tanımaktadır.
- Canlı doğumla sonuçlanmayacak insan embriyolarının düzenlenebilmesi, alanın geleceğine dair önemli etik tartışmalar doğurmuştur.
- Bu teknik, gelecekte kalıtsal hastalıkların bebeğin doğumundan önce ortadan kaldırılmasını mümkün kılacaktır.

Genetiği Değiştirilmiş Organizmaların evresel Riskleri

- Genetiği değiştirilmiş mikroorganizmalar değerli ürünlerin sentezi için önemli fırsatlar sunsa da çevreye kaçmaları durumunda genlerini doğal popülasyonlara aktarabilecekleri endişesi devam eder.
- Bu olası yayılımın, doğal topluluklarda öngörülemeyen biyolojik sonuçlar doğurabileceği düşünülmektedir.
- Bu nedenle, genetiği değiştirilmiş organizmaların (GDO'ların) güvenli biçimde sınırlandırılması sentetik biyolojide kritik bir araştırma alanı hâline gelmiştir.

GDO'lar İçin Erken Dönem Biyogüvenlik Yaklaşımları

- İlk biyogüvenlik stratejilerinden biri, büyümek için belli bir besine ihtiyaç duyan oksotrof mutantların kullanılmasıydı.
- Ancak doğada bu mutantlar, diğer organizmaların metabolitlerinden yararlanarak büyüebildikleri için bu yaklaşım güvenilir bir çözüm oluşturamadı.
- Ayrıca oksotrofların geri mutasyonla yabani tipe dönerek besin bağımlılığını kaybetme ihtimali de her zaman vardı.

Toksin Temelli Biyokontrol Yaklaşımı

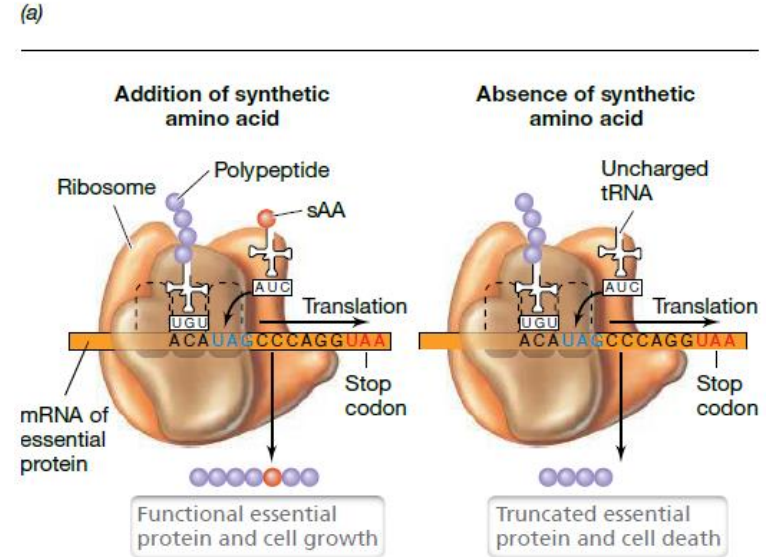
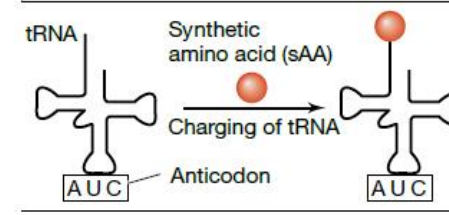
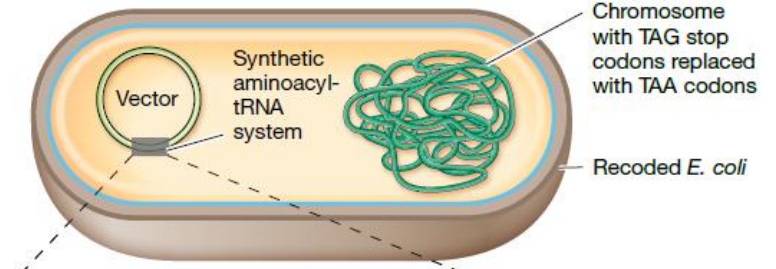
- Bazı bakteriler stres koşullarında büyümeyi yavaşlatan toksinler ürettiğinden, bu mekanizma da kaçan GDO'ları durdurmak için önerilmişti.
- Teorik olarak, biyoreaktörden kaçan bir GDO'nun toksin sistemi devreye girerek hücreyi geri döndürülemez bir durgunluk hâline sokacaktı.
- Fakat doğal ortamlardaki rekabet baskısı, toksin genlerini hızla etkisizleştiren mutasyonları seçebildiği için bu strateji sürdürülebilir bir güvenlik sağlamadı.

Erken Yaklaşımların Eksik Kaldığı Noktalar

- Ne oksotrof kullanımına ne de toksin temelli sistemlere dayalı yöntemler, GDO güvenliğini tam olarak garanti edemedi.
- Bu yöntemlerin hiçbiri, endüstriyel atık akışlarıyla çevreye sızan DNA'nın başka mikroorganizmalara yatay gen transferiyle geçme riskini de engelleyemez.
- Bu nedenle, daha kapsamlı ve sağlam bir biyogüvenlik çözümü geliştirmek amacıyla sentetik biyolojinin imkânlarına başvurulmuştur.

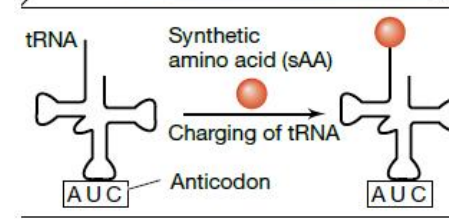
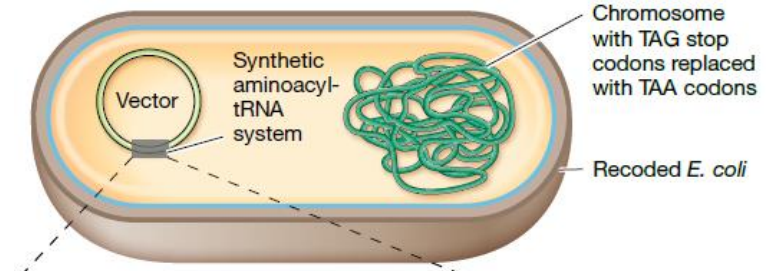
Genomu Yeniden Kodlayarak Biyogüvenlik Sağlama Fikri

- Bu yeni yaklaşımda, GDO'nun genomu yeniden düzenlenir ve organizmanın büyüebilmesi yalnızca ortama sentetik bir amino asit eklenmesine bağlı hâle getirilir.
- Bu sistem, laboratuvar dışına kaçan bakterinin doğal ortamda yaşamını sürdürememesini sağlayacak şekilde tasarlanmıştır.
- Bu yenilikçi stratejinin çalışma mantığı yanda özetlenmiştir.

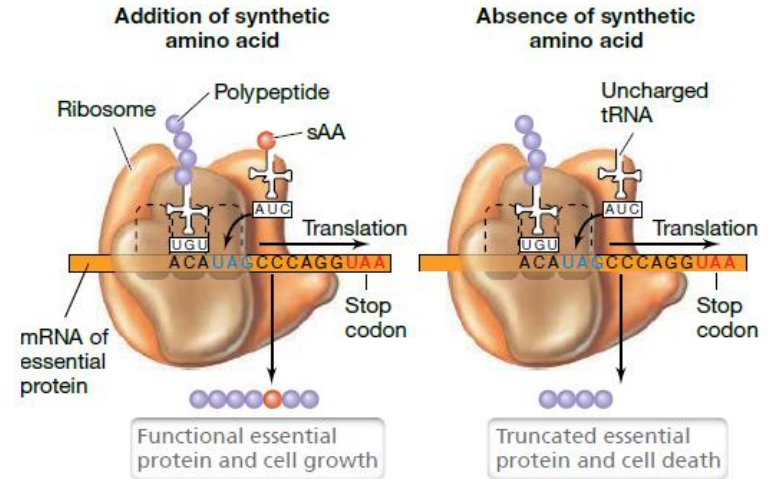

Stop Kodonlarının Yeniden Düzenlenmesi

- İlk adımda, *Escherichia coli* genomundaki tüm TAG stop kodonları TAA ile değiştirilmiş ve böylece TAG kodonu boşa çıkarılmıştır.
- Aynı zamanda, UAG kodonunu tanıyarak translasyonu durduran salıverme faktörü 1 genomdan çıkarılmıştır.
- Bu düzenleme, proteinlerin doğru uzunlukta üretilmesini sağlarken TAG kodonunun yeni bir görev için yeniden atanabilmesine de olanak tanımıştır.

(a)

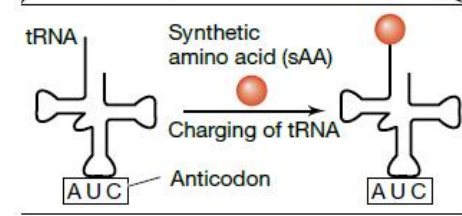
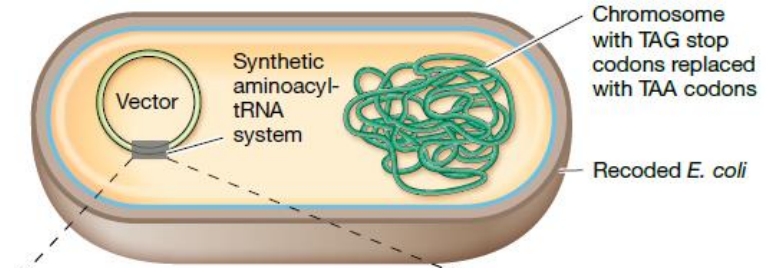

(b)

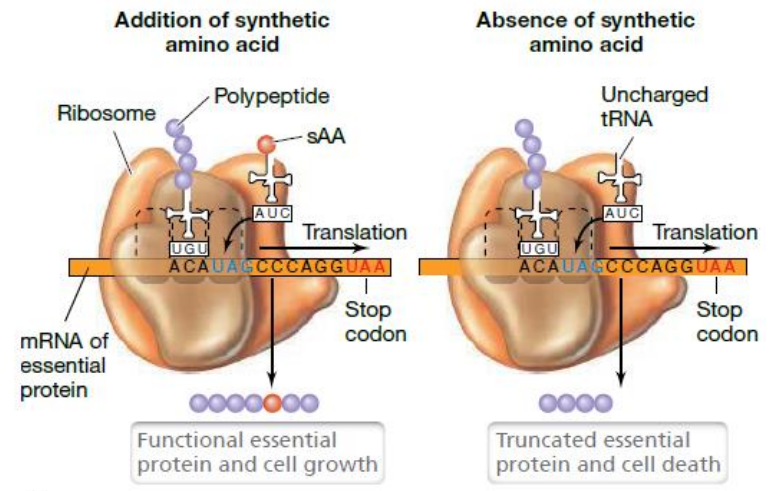

Sentetik Amino Asite Bağımlılık Oluşturulması

- Mühendislik aşamasında, sentetik amino asidi tanıyan bir aminoasil-tRNA sentetaz ve AUC antikodonlu bir tRNA vektör üzerinden hücreye kazandırılmıştır.
- Böylece AUC antikodonlu tRNA'lar sentetik amino asidi taşıyarak TAG kodonunun yeni anlam kazandığı protein pozisyonlarına bu amino asidi yerleştirebilir.
- Ardından bazı hayati genler, işlevlerini bozmayacak pozisyonlarda TAG kodonu içerecek şekilde yeniden düzenlenmiştir (Figür a).

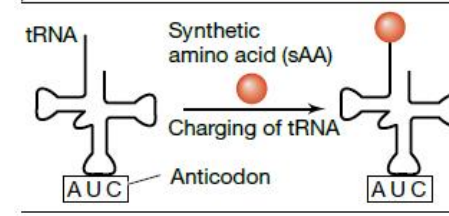
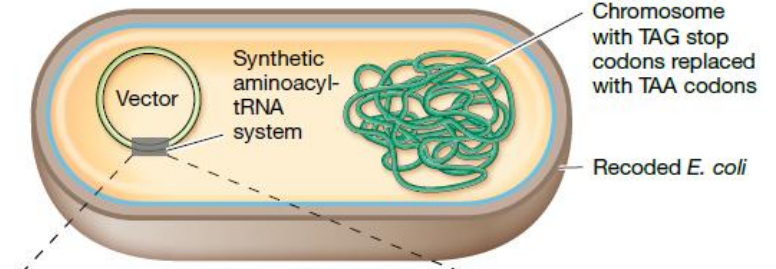
(a)

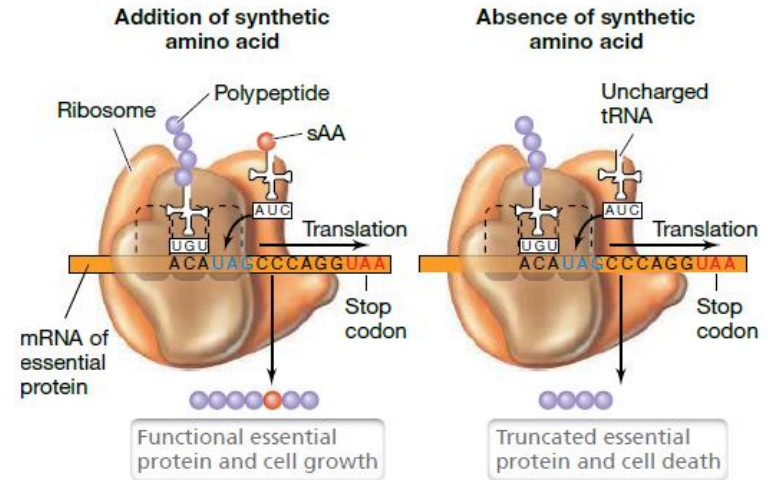
(b)

Sentetik Amino Asit Olmadan Büyüyemeyen Hücre Tasarımı

- Bu yeniden kodlanmış bakteride, UAG kodonu içeren mRNA'ların doğru şekilde translasyona uğraması için mutlaka sentetik amino asidin bulunması gerekir.
- Eğer çevrede bu amino asit yoksa, UAG kodonu görüldüğünde yüklü olmayan tRNA'lar ribozoma girer ve translasyon durarak işlevsiz, kısalmış proteinler oluşur (Figür b).
- Hayati proteinlerin üretilmemesi hücre ölümüne yol açar ve böylece GDO'nun yaşam döngüsü tamamen insan kontrolüne bağlı hâle gelir.

(a)

(b)

Sistemin Mutasyonlara Karşı Dayanıklılığı

- TAG kodonu üç ayrı esansiyel gene yerleştirildiği için, hücrenin sentetik amino aside olan bağımlılığını ortadan kaldıracak mutasyonların aynı anda gerçekleşmesi son derece düşük bir olasılıktır.
- Bu durum, biyogüvenlik sisteminin kaçan GDO'ların çevrede hayatta kalmasını neredeyse imkânsız hâle getirdiğini gösterir.

Sentetik Biyolojinin Bir Adım Ötesi: Kontrollü Genom Düzenleme

- Araştırmacılar, yalnızca organizmaları yeniden kodlamakla kalmayıp CRISPR sistemini de belirli koşullar altında rekombinant DNA'yı seçici biçimde kesip çıkaracak şekilde tasarlamaya başlamıştır.
- Bu tür gelişmeler, hem üretim süreçlerinde daha güvenli ve kontrollü GDO kullanımını hem de tıp, tarım ve çevre yönetimi gibi alanlarda daha geniş uygulama imkânlarını beraberinde getirir.
- Sentetik biyolojinin ilerleyişi, GDO'ların insanlık için kritik sorunları çözmeye güvenli bir araç olarak kullanılabilmesini her geçen gün daha da mümkün hâle getirmektedir.

Teşekkür ederim

Prof. Dr. Bektaş TEPE

